

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİYASAL PARTİLER, PARTİ İÇİ DEMOKRASİ VE SİYASAL ELİTLER

MEHMET CERİT

ANKARA 2019

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİYASAL PARTİLER, PARTİ İÇİ DEMOKRASİ VE SİYASAL ELİTLER

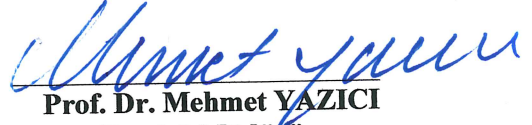
MEHMET CERİT

EYLÜL 2019

Tez Başlığı: **Siyasal Partiler, Parti İçi Demokrasi ve Siyasal Elitler**

Hazırlayan: **Mehmet CERİT**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet YAZICI
Enstitü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

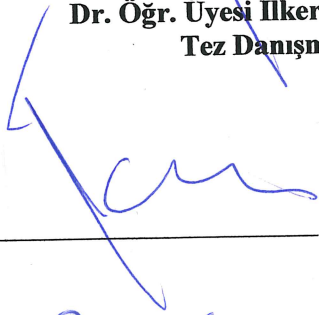

Prof. Dr. Feriha Bilge TANRIBİLİR
Kamu Hukuku ABD Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup yüksek lisans tezi olarak uygun bulunmuştur.

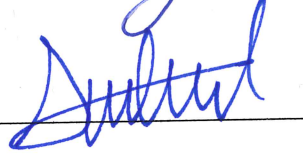

Dr. Öğr. Üyesi İlker KILIÇ
Tez Danışmanı

Tez Jüri Tarihi: **13.09.2019**

Tez Jüri Üyeleri:

Dr. Öğr. Üyesi İlker KILIÇ (Çankaya Üniv.) :

Doç. Dr. Bülent ALGAN (Ankara Üniv.) :

Dr. Öğr. Üyesi Cem Duran UZUN (Çankaya Üniv.) :

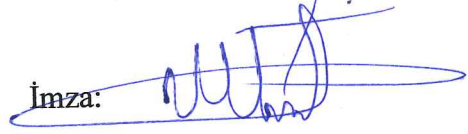
ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

13.09.2019

Adı Soyadı: Mehmet Cerit

İmza:

ÖZET

SİYASAL PARTİLER, PARTİ İÇİ DEMOKRASİ VE SİYASAL ELİTLER

MEHMET CERİT

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üy. İlker KILIÇ

Eylül 2019, 138 sayfa

Toplumsal yaşamda yöneten-yönetilen ilişkisinin ortaya çıktığından bugüne dek insanlık ideal idare biçimini aramaktadır. Tarihsel süreç içerisinde insanlık, demokrasi denen bir sisteme ve bu sistemi uygulayacak bir araç olan siyasi partilere kavuşmuştur. Ancak demokrasinin işleyişinde bugün halen pek çok sorunun varlığını koruduğunu biliyoruz.

Bu çalışmaya göre demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemiyor olmasının birincil nedeni, demokrasinin temel taşları olan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerini toplumsal yapının her noktasında her an tavizsiz uygulamakla görevli olan siyasi partilerin, bu ilkeleri benimseyip öncelikle kendi içlerinde uygulayamamaları veya uygulayamamalarıdır.

Demokrasinin en temel ilkelerini hangi gerekçelerle olursa olsun kendi içlerinde uygulamayan partilerden ise demokratik yönetim ve olumlu sonuç beklemek mümkün değildir. Bu husus ise parti içi demokrasi tartışmaları ve elit oluşumu tartışmaları ile doğrudan ilgilidir.

Siyasi elitler, demokratik yollardan, demokrasi adına siyasi partileri ve/veya iktidarı bir kez ellerine geçirdikten sonra, yaşamları boyunca siyasi partileri ve/veya iktidarı kuşatmaları altında tuttuklarından hem partiler hem de demokrasi bu kişilere tutsak olmaktadır.

Siyasi partilerdeki lider sultas ve oligarşik yapılar, demokrasinin iyi bir şekilde işlememesinin bir gerekçesi olarak kavranmaktadır bu çalışmada.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Siyasi Partiler, Parti İçi Demokrasi, Elit Oluşumu

ABSTRACT
POLITICAL PARTIES, INTRA-PARTY DEMOCRACY AND POLITICAL
ELITES

CERİT, MEHMET

Master Thesis

Graduate School of Social Sciences
The Division of Public Law

Supervisor:

September 2019, 138 pages

The humanity has sought an ideal form of government since the emergence of the administrator-the administrated relationship in social life. In historical process, people have formed a system, called democracy, and political parties, as the implementing agency of this system. However, today, we know that many problems remain in the functioning of democracy today.

Nevertheless, in history, it is well known that once parties and/or power have been conquered by political elites in the name of democracy through democratic ways, they keep these political structures under siege throughout their lives.

According to this study, the primary reason why democracy does not function in a healthy way is that the political parties, who are tasked with adoption and implementation of freedom, equality and brotherhood, which are the cornerstones of democracy, at every point of the social structure at any time.

Accordingly, It is not possible to expect democratic governance and positive results from the parties that do not implement the most basic principles of democracy on their own grounds. This is directly related to the discussions of intra-party democracy and the formation of party elites.

In this context, this study discusses the leader authoritarianism and oligarchic structures in political parties as a reason for the malfunction of democracy.

Key Words: Democracy, Political Parties, Intra-Party Democracy, the Formation of Elite

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I.....	4
SİYASİ PARTİLER, PARTİ İÇİ DEMOKRASİ, PARTİ DİSİPLİNİ VE SİYASİ ELİTLER	4
1.1. Siyasi Partiler	4
1.2. Siyasi Partilerin İşlevleri	10
1.2.1. Ortak Menfaatlerin Birleştirilmesi ve Temsili İşlevi.....	11
1.2.2. Siyasi Devşirme İşlevi.....	12
1.2.3. Siyasi Sosyalleşme İşlevi.....	13
1.2.4. İktidar Yetkisi Kullanma, Eleştirme ve Denetleme İşlevi.....	13
1.2.5. Etkileşim ve İletişim Sağlama İşlevi.....	14
1.3. Siyasi Parti Türleri	14
1.3.1. Yapılarına Göre Siyasi Partiler.....	15
1.3.1.1. Kadro Partileri.....	15
1.3.1.2. Kitle (Yığın) Partileri.....	15
1.3.2. İşlevlerine Göre Siyasi Partiler.....	16
1.3.2.1. Bireysel Temsil Partileri.....	16
1.3.2.2. Sosyal Bütünleşme Partileri.....	17
1.3.2.3. Demokratik Bütünleşme Partileri.....	17
1.3.2.4. Totaliter Bütünleşme Partileri.....	18

1.3.3. Disiplin Durumlarına Göre Siyasi Partiler	18
1.3.3.2. Disiplinli Partiler.....	19
1.3.4. Türdeşlik Durumlarına Göre Siyasi Partiler	20
1.3.4.1. Türdeş Partiler	20
1.3.4.2. Türdeş Olmayan Partiler	20
1.3.5. Yeni Tür Partiler	21
1.3.5.1. Hepsini Yakala Partileri.....	21
1.3.5.2. Kartel Partileri.....	22
1.3.5.3. Modern Kadro Partileri	23
1.4. Parti İçi Demokrasi	23
1.4.1. Parti İçi Demokrasinin Önemi	27
1.4.2. Parti İçi Demokrasinin Öğeleri	28
1.4.2.1. Siyasi Kültür.....	29
1.4.2.2. Sosyal ve Ekonomik Yapı.....	30
1.4.2.3. Siyasi Yapının Kurumsallaşma Aşaması.....	31
1.4.2.4. Hükümet Sistemi.....	32
1.4.2.5. Seçim Sistemi ve Yönetimi	32
1.4.2.6. Bürokrasi ve Yönetmel Yapı	33
1.4.2.7. Kamuoyu ve Baskı Grupları.....	34
1.4.2.8. Hukuki Öğeler	35
1.5. Parti Disiplini	36
1.5.1. Parti Disiplininin Tarihsel Gelişimi	38
1.5.2. Parti Disiplinini Belirleyen Unsurlar	39
1.5.2.1. Ülkedeki Partilerin Siyasi Yapısı.....	39
1.5.2.2. Devletin Siyasi Yapısı	40
1.5.2.3. Seçim Sistemleri	40
1.5.2.3.1. Çoğunluk Sistemi	43

1.5.2.3.2. Nispi Temsil Sistemi.....	43
1.5.2.3.3. Karma Sistemler	45
1.5.2.4. Kuvvetler Ayrılığı	46
1.5.2.5. Federal Sistem	47
1.5.2.6. Toplumsal Yapı.....	47
1.5.2.7. Siyasi Kültür.....	48
1.5.2.8. Parti İçi Yaptırımlar.....	48
1.6. Siyasi Elitler	49
1.7. Siyasal Partilerde Elit Oluşumunun Siyasi ve Toplumsal Sonuçları.....	53
BÖLÜM II	57
SİYASİ PARTİ TÜRLERİ VE İŞLEVLERİNİN PARTİ İÇİ DEMOKRASİ, PARTİ DİSİPLİNİ VE SİYASİ ELİTLEŞME AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	57
2.1.Siyasi Parti Türleri ve Parti İçi Demokrasi	57
2.2. Siyasi Parti Türleri ve Parti Disiplini	64
2.3. Siyasi Parti Türleri ve Siyasi Elitler	69
2.4. Siyasi Partilerin İşlevleri ve Parti İçi Demokrasi	72
2.5. Siyasi Partilerin İşlevleri ve Parti Disiplini.....	75
2.6. Siyasi Partilerin İşlevleri ve Siyasi Elitler	78
BÖLÜM III.....	83
SİYASİ PARTİLER HUKUKUNUN PARTİ İÇİ DEMOKRASİ, PARTİ DİSİPLİNİ VE SİYASİ ELİTLEŞME AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	83
3.1. Siyasi Partilerin Yapısal Sorunları	83
3.1.1. Siyasal Örgütlenme Sorunları	84
3.1.2. Siyasi Partilerin Faaliyet Sorunları	86
3.1.3. Parti Üyeliği.....	88

3.1.4. Parti İçi Seçimler	90
3.1.5. Aday Belirleme Yöntemleri.....	92
3.1.6. Parti Kongreleri	94
3.1.7. Delegation Sistemi	96
3.1.8. Lider Sultası	98
3.1.9. Oligarşik Yapı	101
3.2. Partilerde Siyasi Yozlaşma	104
3.3. Medya ve Baskı Grupları.....	107
3.4. Türkiye’de Siyasi Parti Disiplini.....	110
3.5. Türkiye’de Parti İçi Demokrasi ve Siyasi Elitler	113
SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA.....	123
EK-1.....	128

GİRİŞ

Varlık sebepleri çoğulcu bir yönetimle demokrasiyi uygulamak ve toplumu demokrasinin vadettiği ortak iyiye kavuşturmak olan siyasi partilerin, bizzat yöneticileri tarafından daha sınırlı amaçlar çerçevesinde kullanılması, siyasi partileri siyasi elitlerin amaçlarına ulaşmak için kullandıkları bir araç hâline dönüştürmekte ve buna bağlı olarak da demokrasi, belirli aralıklarla yapılan seçimlere indirgenmektedir. Bu çalışma da konu bağlamında parti disiplini, parti içi demokrasi ve siyasal elitler arasındaki çatışmalı ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır.

Sosyal bilimlere ilişkin farklı disiplinlerin ve farklı bilim insanlarının “...ya krallar filozof, ya da filozoflar kral olmalı” diyen Platon’dan siyaset biliminde elit deyimini ilk kullanan Pareto’ya; Mosca’dan, Wright Mills’e; Robert Michels’in *Oligarşinin Tunç Yasası*’na, Pluralistler ve Marksistlerin elit anlayışlarına kadar yüzyıllara dayanan çalışmaları sonucu ortaya çıkan yönetici azınlıkların, yönetilen çoğunluklara hükmedip onları yönettiğini, yönetirken de yönetim araçlarını ve kaynakları ele geçirdiğini, günümüzde en ideal yönetim sistemi olan demokrasinin dahi bu sonucu engelleyemediğini ortaya koymuştur. Benzer bir durumun siyasi partiler açısından da bugün söz konusu olduğunu ortaya koymaya çalışacağımız bu çalışmada, siyasi partilerin neden demokratik bir nitelik arz etmesi gerektiğine de odaklanacağız.

Demokrasinin ilk olarak *doğrudan demokrasi* şeklinde uygulanabilmesinin sebebi dönemin şartlarından dolayı günümüze oranla çok daha düşük bir ölçeğin söz konusu olmasından ileri gelmektedir. Ancak geçen zamanla birlikte nüfusun ve uygulanma ölçeğinin artmasını takiben temsili demokrasi bir zorunluluk hâlini almıştır. Temsil mekanizması demokrasi idealinin önünde bir engel gibi görülebilecek olsa da ilk anda, bu durumun demokrasi lehine çevrilmesi adına çeşitli mekanizmaların ve değerlerin ortaya atıldığını görmekteyiz. İşte siyasi partiler de bu noktada önem taşımaktadırlar. Kendi içerisinde demokratik bir nitelik arz eden siyasi parti, kendisinin de varlık nedeni ve zemini olan demokrasiye, temsil mekanizmasının

olumsuz yanlarını törpülemesi dolayısıyla hizmet edecektir. Açıktır ki bu durum tabandan tavana doğru demokratik süreçlerin işletilebiliyor olmasıyla mümkündür.

Farklı farklı menfaatlerin birleştirilmesi ile varlık kazanan siyasi parti için partinin genel değerleri ve politikalarıyla çelişmediği sürece bu menfaatleri artırmak ve dolayısıyla ortaklaştırmak son derece önemlidir. Siyasi partiler bu şekilde toplum ile bağ kurarlar. Eğer böylesine bir bağ yok ise, demokrasi idealinden uzaklaşmıştır demek mümkündür.

Siyasi partilerin ortaklaştıran temsil ettikleri menfaatler dolayısıyla kamusallaşmasının önünde birtakım engeller doğabilmektedir. Bu engellerin en başında ise lider sultanı ve elit oluşumu gelmektedir. Parti içerisindeki hemen her süreçte baskın bir rol oynayan lider ya da elit grup, siyasi partinin antidemokratik bir niteliğe dönüşmesine neden olmaktadır. Bu, temsil mekanizmasının ilkin parti içerisinde işlemez hâle gelmesiyle mümkün olmaktadır. Kamusal menfaatlerin temsili, liderin ve oligarşik yapının çıkarlarının temsiline dönüşür ve hâl böyle olunca siyasi partiler demokrasiye hizmet etmek bir yana, demokrasi dışı pratiklerle bağlantılı bir hâl alırlar. İşte bu çalışmada siyasi partilerin hem teorik açıdan hem de Türkiye özelinde içerisinde buldukları demokratik açmazları konu edeceğiz hem de bunların nasıl geriletilebileceğini tartışacağız.

Siyasi partiler ve siyasi elitler arasındaki ilişkilerin, parti disiplini ve parti içi demokrasi bağlamında incelendiği işbu çalışmanın birinci bölümünde siyasi partiler, siyasi partilerin işlevleri ve türleri, parti içi demokrasi, parti disiplini ve siyasi elitlere ilişkin teorik zemin sunulacaktır. Böylece çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylandıracağımız konuların tümüne dair bir teorik altyapı oluşturmak amaçlanmıştır. Ek olarak, ilk bölümde tarihsel süreç parantez içine alınmadan, olabildiğince teoriyle paralel bir biçimde sunulmaya çalışılmıştır. Böylece çalışmamızın kapsamına dâhil ettiğimiz konuların tarihsel özünden mahrum kalmaması amaçlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünün ilk kısmında, geçmişten günümüze gelinceye kadar siyasi parti türleri parti içi demokrasi, parti disiplini ve siyasi elitler açısından değerlendirilecektir. Böylece parti içi demokrasi, parti disiplini ve siyasi elitler mefhumunun parti türleriyle karşılıklı etkileşimi aydınlatılmaya çalışılacaktır. İkinci

bölümün ikinci kısmında ise siyasi partilerin işlevleri yine parti içi demokrasi, parti disiplini ve siyasi elitler açısından değerlendirilecektir. Böylece parti içi demokrasi, parti disiplini ve siyasi elitler mefhumunun siyasi partilerin işlevleri üzerindeki olumlu ve olumsuz ya da hem olumlu hem olumsuz etkileri irdelenmeye çalışılacaktır. Bu incelemeler, belli bir siyasi kültür seviyesine ulaşmış olan ülkelerden örnekler gösterilerek ve kıyaslama yapılarak pekiştirilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, ülkemizdeki yaklaşık 100 yıllık bir demokrasi uygulaması ve geleneği çerçevesinden parti disiplini, parti içi demokrasi ve siyasi elitler arasındaki ilişki incelenecektir. Türkiye üzerine yapılacak olan bu incelemede parti disiplini, parti içi demokrasi ve siyasi elitler arasındaki ilişkinin hukuki boyutu da ele alınacaktır. Ülke demokrasinin her açıdan röntgeni, yine ülke demokrasisinin tarihsel süreci parantez içine alınmadan çekilmeye çalışılacaktır. Bu bölümde yapılan çalışmayla sorunların ve kaynaklarının ne olduğuna dair teşhislerin daha kolay bir biçimde sunulması amaçlanmıştır.

Sonuç itibariyle görülmüştür ki ya demokrasi denen araç toplumları mutlu sona taşıyacak gelişmişliğe henüz ulaşamamıştır ya da insanlar demokrasi denen aracı henüz tam olarak kullanamamakta, hatta bu iki olumsuz ihtimal birlikte bulunmaktadır.

Demokrasinin toplumları mutlu sona henüz ulaştıramamış olması hususunda birçok etken bulunmakla birlikte, bizce en önemli unsur, demokrasi denen aracın, bütün yolcular tarafından kolektif bir ahenk içinde ve bilimin ışığında, ortak iyiye ulaşılabilir şekilde hep birlikte kullanılmasının henüz başarılamamasıdır. Dolayısıyla bu durumu yaratan nedenlerin teşhis edilmesi ya da irdelenmesi demokrasi kültürünün ilerletilmesi açısından önem arz etmektedir. Çalışmada demokrasinin toplumları mutlu sona henüz ulaştırılamamış olması parti içi demokrasinin tesis edilememesine bağlı olarak ortaya çıkan siyasi yozlaşma, lider sultas, oligarşik yapı ve aslında hepsini kapsayacak bir biçimde siyasi elitler/siyasal eliteleşme mefhumu üzerinden irdelenmeye çalışılmıştır.

BÖLÜM I

SİYASİ PARTİLER, PARTİ İÇİ DEMOKRASİ, PARTİ DİSİPLİNİ VE SİYASİ ELİTLER

1.1. Siyasi Partiler

Latinedeki ‘pars’tan (parça, kısım, taraf) türetilmiş, bütünü değil, bir kısmını temsil etmek anlamına gelen “Parti” kelimesi Osmanlı Türkçesine “Fırka” olarak çevrilmiştir. Dilimize Fransızcadan geçen ve 1961 Anayasası ile birlikte yazılı metinlerde yer alan “parti” kelimesinin literatürde çok fazla tanımı bulunmasına rağmen, bu farklı tanımların en önemli ortak noktası “iktidarı ele geçirme” amacı gütmeleridir.¹ Alman siyasi partiler kanununda bulunan ve diğer ülkelerde de benimsenen tanımda “iktidarı ele geçirme” ölçütü bulunmamakta olup; bir görüşe göre ise “iktidarı ele geçirme” amacı olmayan oluşumlar siyasi parti olarak nitelendirilmemektedir.² Ancak iktidarı ele geçirme aracı olup olmama tartışmasını bir kenara bırakarak değerlendirilecek olursa, birden çok siyasi görüşü de bir arada bulundurabilen siyasi partilerin, çoğulcu siyasi yapının temel taşı, güvencesi ve halkın siyasi katılımı için vazgeçilmez araçlar olduğu muhakkaktır.³

Ahmet Taner Kışlalı’ya göre, rejimlerin gerçek yüzlerinin teşhisinde Anayasalar kadar belirleyici olan siyasi partiler, demokratik nitelikte olsun olmasın çağdaş siyasi sistemlerin çalışmasında çok önemli görevlere sahiptir. Siyasal sistemler arasındaki yapısal farklılıklar, toplumsal tabanlarından kaynaklanan ideoloji farklılıklarını yansıtır. Siyasi partiler, bir program çerçevesinde siyasal kararlar alıp bu

1 İBA, S. (2017), *Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, s. 21-25.

2 TEZİÇ, E. (1976) *100 Soruda Siyasi Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, s. 5.

3 ERDOĞAN, M. (2017), *Anayasal Demokrasi*, 13. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s. 316- 317.

kararları uygulamak amacıyla iktidarı ele geçirmek üzere kurulan ve faaliyet gösteren kurumlardır. ⁴

Abadan'ın Alman sosyolog Max Weber'in *Wirtschaft und Gesellschaft* (1922) adlı eserinden aktardığı tarife göre siyasi partiler, serbest seçimler ve propaganda vasıtası ile liderleri ve üyelerine önce iktidar ve elde edilen bu iktidar sayesinde de maddi ve manevi ayrıcalıklar sunan örgütlü menfaat birliğidir. ⁵

Toparlamak gerekirse, denebilir ki siyasi partiler, belirli bir siyasi görüş ve bu görüşe uygun olan sosyal, siyasal ve ekonomik programı tanıtmak ve iktidar olup uygulamak amacıyla bir araya gelen, halkın belli bir kısmının görüşlerini temsil ettiği varsayılan, seçimi kazandığı zaman herkes adına iktidar gücünü kullanacak olan siyasal oluşumlardır.

Bir tür gruplaşma şeklinde gerçekleşen siyasi partilerin köklerini, tarihteki ilk demokrasi uygulamalarından Atina demokrasisine kadar götürmek mümkündür. ⁶ Kapsamı sınırlı olsa da, -yani yurttaş olarak sayılanların haricindeki örneğin köleler ve yabancılar dışarıda bırakmış olsa da- demokrasi fikrinin hem teorik hem de pratik olarak tarihte varlık kazandığı en önemli süreç Antik Yunan demokrasisine karşılık gelmektedir. Pers Savaşları'nın akabinde “bütün yurttaşların siyasal haklara tam anlamıyla eşit biçimde sahip olmaları” mümkün olmuş ve “alt sınıflara kapalı olan devlet görevleri herkese açık” hâle getirilmiştir. ⁷

Herkesin eşit olarak siyasal iktidara katılması (*isokratia*), ilke olarak benimsenmişti. *Ekklesia*'da toplanan halkın, devlet yönetimini seçimden seçime değil, sürekli bir biçimde denetleme yetkisi vardı; yöneticiler ya da çeşitli devlet memurları, her an halk tarafından sorguya çekilip görevlerinden alınabilirlerdi.

Tüm bunlara ek olarak Antik Yunan'daki demokrasinin bir doğrudan demokrasi örneği olduğunu ve bu nedenle de “demokrasinin en saf formunu” gözler

⁴ KİŞLALI, A. T. (2016), *Siyaset Bilimi*, 17. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, , s. 261.

⁵ ABADAN, N., (1959) *Siyasi Partilerde Oligarşik Temayüller*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt. 14, Sayı.2, s. 110.

⁶ KOÇAK, M. (2002), *Siyasi Partiler ve Türkiye'de Parti Yasakları*, Turhan Kitabevi, Ankara, s. 4.

⁷ YALÇINKAYA, A. (2011), *Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset*, içinde, Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 41. (23-90).

önüne serdiğini belirtmekte fayda vardır.⁸ Çünkü siyasi partilerin varlık zemini her ne kadar demokrasi olsa da bugünkü anlamıyla ortaya çıkmaları, temsilî demokrasi ile bağlantılı olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır. Atina Demokrasisi şeklinde kavramsallaştırılan ve literatürde doğrudan demokrasi anlayışı olarak da ifade edilen sistem, halkın bir araya gelip kentle ilgili taleplerini dile getirebilmesine dayanmaktadır.⁹ Her yurttaşın kentin yöneticisi konumunda olduğu bu demokrasi şeklinde kararların alınması ise meclislerin sorumluluğu altındadır. Böylece meclislerin görevlerini yerine getirebilmesi için kolay bir zemin sağlanmış olmaktadır. Siyasi partilerin tam anlamıyla varlık kazanması için temsili demokrasinin ortaya çıkmasının beklenmesi gerekse de sonuç itibarıyla Antik Yunan'ın demokrasiye olan katkıları meclis ve siyasi partiler anlamında önem arz etmektedir.¹⁰

Ortaçağ'da ise parti olarak düşünebileceğimiz odağın, güçlü feodal beyin, kralın en kıymetli gözdesinin, hanedanın kanından bir prensin ve benzer mevkideki şahısların çevresinde toplanan kişilerden oluşan bir “grup” bir “takım” olduğunu düşünmemiz mümkündür.¹¹ Bu süreci, bugünkü siyasi partiler için önemli tanımlama ölçütlerinden olan “çıkar grupları”nın ilk oluşum evresi olarak değerlendirmemiz de mümkün görünmektedir. Nitekim Kıta Avrupası'nda siyasi partiler, 20. yüzyılın başına kadar, belirli grupların çıkarlarını gözeten felsefî dernekler, halk kulüpleri, parlamento grupları, düşünce akımları gibi sivil toplum örgütleri ile aynı görülmekteydi. Aralarındaki fark, siyasi partilerin seçimlere girip ülke yönetimine gelebilmeleri idi.¹²

Bugünkü anlamıyla siyasi partilerden bahsedebilmemiz için 1850 yılına kadar beklemek gerekecekti. ABD dışında başka hiçbir ülkede, 1850 yılında, bugünkü anlamda bir siyasi parti bulunmuyordu. ABD dışındaki ülkelerde, iktidar yetkisini elde etmeye çalışan parlamento içi farklı gruplar, düşünce kulüpleri, felsefî dernekleri, halk kulüpleri vardı fakat bugünkü manada siyasi partiler yoktu. Partilerin gelişimi oy

⁸ TÜRKÖNE, M. (2007), *Siyaset*, 6. Baskı, Lotus Yayınevi, Ankara, s. 191.

⁹ SINCLAIR, R. (1988), *Democracy and Participation in Athens*, Cambridge University Press, New York, s. 8.

¹⁰ a.g.e., s. 65-83.

¹¹ KOÇAK, M., a.g.e., s.5.

¹² ARSLAN, R. (2016), *Siyaset Bilimine Giriş*, Dora Basım Yayın, Bursa, s. 157-160.

hakkının gelişip yaygınlaşması, parlamentonun yetkilerinin artmasıyla birlikte gerçekleşmiştir.¹³

Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasal partilerin oluşum sürecinin dünyanın diğer yerlerine göre farklılık arz ettiğini de belirtmek gerekir. Bu farklılığın temellerine ve gerekçelerine bakmak yerinde olacaktır. ABD'de uygulanan kuvvetler ayrılığına dayalı federal sistem, burjuva çıkarlarını ve kapitalist liberal gelişmeyi sınırlayacak bir aristokrasi ve mutlak monarşiye yönelik zemin sunmamaktadır. Bu nedenle aristokrasi gelişmemiş, ticari tarım öncesi kral ile aristokrasi arasında bir savaş yaşanmamıştır.¹⁴ Diğer taraftan ABD İç Savaşı'nın da söz konusu süreçte etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir. 1865-1869 yılları arasında gerçekleşen savaş sonrasında, farklı taleplere sahip kitlelerin birikecekleri siyasal partilerin fikrî zemini oluşmuştur. Değişik iktisadi çıkarlara sahip olan grupların çatışmasından ötürü iki temel parti çok geçmeden ortaya çıkmıştır.¹⁵ Bu partiler, daha merkezîyetçi ve sıkı bir yapısalılığı savunan federal parti ile daha serbest ve geniş bir demokrasiyi savunan cumhuriyetçi partidir.¹⁶

Siyasi partilerin doğuşunda, liberal düşünce ile muhafazakâr düşünce arasındaki siyasi görüş farklılıkları ve tartışmaları birinci derecede önemli bir etken olmuş ve tarihsel gelişim sürecinde ortaya çıkan orta sınıflar, bu siyasi partilerin doğuşu ile siyasete katılıp isteklerini dile getirme, varlıklarını duyurabilme imkânı bulmuşlardır.¹⁷ Siyasi partilere dair ilk örneklere 19. yüzyılda ABD'de ve Avrupa'da rastlanmaktadır. ABD'de parlamenter sistem her ne kadar uzun süreli olarak mevcut bulursa da ilk siyasal partinin kurulması 1798-1800 yılları aralığına rastlamaktadır. Bu süreçte kurulan partinin adı Cumhuriyetçi Parti'dir. İngiltere'de ise Ulusal Liberasyon Federasyonu isimli parti 1877 yılında kurulmuştur.¹⁸ Siyasi partiler, henüz işlevlerinin bilinmediği, siyasi temsilin yeni uygulandığı zamanlarda özgürlükleri kısıtlayan, toplumu bölüp parçalayan, parlamenterlerin bağımsızlığını

¹³ **DUVERGER**, M. (1974), *Siyasi Partiler*, Çev. Özbudun, Ergun, Bilgi Yayınevi, Ankara, s. 15-20; **ÖZTEKİN**, A. (2007), *Siyaset Bilimine Giriş*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s. 95-98; **ÖZER**, A (2017), *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, s. 269, 270.

¹⁴ **MOORE**, B. J. (2003), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yararlanmasından Soylunun ve Köylünün Rolü*, çev: Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 151.

¹⁵ **BERKES**, N. (1946), *Siyasi Partiler*, Yurt ve Dünya Yayınları: 7, Sosyal Problemler Serisi: 3, İstanbul, s. 76.

¹⁶ **TOCQUEVILLE**, A. (1962), *Amerika'da Demokrasi*, çev: Taner Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları Siyasi İlimler Serisi: 4, Yenilik Basımevi, İstanbul, s. 16.

¹⁷ **TUNCAY**, S. (2000), *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, Ankara, s.26-28

¹⁸ **ÖZTEKİN**, a.g.e., s. 76-77.

yok eden kurumlar olarak görüldüğünden, özellikle ABD ve Fransa'da, liberaller tarafından olumsuz karşılanmıştır.¹⁹

Fransız Devrimi, yalnızca sosyalizm, liberalizm, muhafazakârlık gibi siyasi ana düşüncelerin ortaya çıkışına kaynaklık etmemiş, artı olarak toplumsal hareketlerin ivmelenmesine de sebebiyet vermiş, halkların da bu gelişmelere müdahil olmasının koşullarını yaratmıştır.²⁰ Fransız Devrimi'nin siyasi alana denk düşen en önemli sonuçlarından birisi aristokrasinin zayıflatılması ve böylece demokrasiye doğru gidecek olan yolun açılması olmuştur.²¹ Devrimin ardından, meclis ABD'yi bir nevi uygun bir rol model gibi benimseyerek ilk adımda İnsan ve Vatandaş Hakları Beyanname'si'ni, sonraki adımda ise bir anayasa kabul etmiştir. Söz konusu anayasa, ABD'deki gibi kuvvetler ayrılığı prensibine dayanmaktadır. Bakanların atanması hususunda ise İngiltere modelinde olduğu gibi parlamentonun içinden yapılacak bir atamayı benimsememiştir. Bunun sebebi, erkin milletin elinde olması yönündeki bir yapısallığı yaratma amacıdır.²² Ne var ki bu amaca ulaşamamıştır. Anayasal monarşi bir tarafta kral ve kimi aristokratlar, diğer tarafta Jakobenler olmak üzere iki grubun mutlak hâkimiyeti elde etme mücadelesi sonucunda çökmüştür. Bu çöküş olmasaydı gelişmeleri İngiltere modeline benzetmek mümkün hâle gelecekti. Devrimin, İngiltere'deki devrimle benzeşmemesinin bir diğer nedeni ise yaslandığı toplumsal yapının İngiltere'dekinden farklı bir hüviyetinin bulunmasıydı. Gerek soyluların mutlak otorite karşısında aldıkları yenilginin dinamikleri, gerekse üretim biçimlerindeki ve köylülüğün yapısındaki farklılıklar Fransa'nın özgün sosyolojik yapısının temeliydi. Dolayısıyla, buradaki sosyolojik fark, Fransa'nın siyasi sisteminin kendine has bir yönelim sergilemesinin yolunu açmıştı. Fransa'yı diğer devletlerden ayırmanın zemini de burada somutlaşmaktaydı.²³

İlerleyen tarihsel süreçte, siyasi partilerin anayasalarda yer alması ise ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Bunun nedeni ise parlamentonun üstünlüğü ve bireycilik düşüncesinin siyasi partilerin doğuşunu engelleyen bir işlev

¹⁹ KARATEPE, Ş. (2015), *Anayasa Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara, s. 220

²⁰ SEZER, B. vd. (2001) *XIX. Yüzyıl*, Ertan Eğribel (haz.), *XIX. Yüzyıl, Türkiye Sosyolojisi 2, Sosyoloji Yıllığı Kitapı 8*, Kardeşler Matbaası, İstanbul.

²¹ MOORE, a.g.e., s.

²² SEIGNOBOS, C. (1960), *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, Çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, s. 307.

²³ ROSKIN, M. (2009), *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür*, çev: Bahattin Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, Ankara, s. 112.

görmesinden ileri gelmektedir. Zamanın anlayışına göre, milletvekilleri ile milletin arasına kimsenin girmemesi ve milletvekillerinin kimseye muhtaç olmaması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla siyasi partilere de gerek olmadığı düşüncesi baskın gelmiştir. Bunda liberalizmin bireyi esas alan bir düşünce olmasının da etkisi olduğunu belirtmek gerekir. İşte bu nedenlerle siyasi partiler anayasalara biraz gecikerek İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra girebilmiştir.²⁴

Duverger'in ifadesiyle,

Klasik anayasa hukukunu bilen, fakat partilerin rolünü bilmeyen bir kimse, çağdaş siyasal rejimler hakkında yanlış fikir sahibidir; partilerin rolünü bilen, fakat klasik anayasa hukukunu bilmeyen bir kimse ise çağdaş siyasal rejimler hakkında eksik fakat doğru fikir sahibi olur.²⁵

Duverger, daha açık bir ifade ile çağdaş siyasal rejimlerin anlaşılması/açıklanması hususunda partilerin rolü ile anayasa hukukunun iki önemli sacayağı niteliği taşıdığını belirtirken asıl ağırlığın partilerin rolünün ne olduğu bilgisinde mevcut bulunduğunu dile getirmektedir. Yine Duverger'e göre siyasi partilerin ortaya çıkış ve gelişim sürecinde önemli olan iki ana dönem söz konusudur. Bu dönemlerden ilki, tarihsel gerçekliğe bağlı biçimde hangi koşulların parlamenter yapıyı ortaya çıkarttığı ve bu bağlamda siyasi partilerin ne şekilde evrildikleri üzerine bir dönemdir. İkinci dönem ise İkinci Dünya Savaşı'nın ardından söz konusu parti örgütlenmelerinin kurumsal bağlamda ne tür değişimler geçirip bugünkü siyasi partilere dönüştükleri üzerinedir.²⁶

Sözgelimi siyasi partilerin bugünkü durumlarıyla ilgili mikro bir örnek olarak kısaca Türkiye örneği mercek altına alındığında, 1982 Anayasası'nın 68/2. maddesinin, "Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır," demek suretiyle, siyasi partileri halk egemenliğinin olmazsa olmaz koşulu, kesin yargısını benimsediği görülmektedir. Ancak doğrudan demokrasilerde siyasi partilere gerek olmadığından, bu yargının temsilî demokrasiler çerçevesinde geçerli olduğunu belirtmekte fayda vardır. Burada kast edilen siyasi hayat, modern anlamdaki temsili demokrasidir. Çünkü bir aracı kullanmadan yasaların oylanıp yönetsel kararların

²⁴ DUVERGER, a.g.e., s. 250.

²⁵ a.g.e., s. 251.

²⁶ a.g.e., s. 251.

alınması demokrasinin özü ve sözüne tam olarak uygundur. Yine, siyasi partilerin bulunduğu bazı ülkelerde demokrasinin olmadığı bilinen bir gerçektir. Söz konusu maddede, “siyasi partiler” demek suretiyle, demokratik bir ülkede birden çok partinin olması gereğine vurgu yapılmasına rağmen, tek partili bir sistemde de, halkın, bu tek parti aracılığı ile yönetime katılıp kendi kendini yönetmesi, bu konudaki samimi bir istek ve uygulama ile gayet mümkündür. Bu bağlamda, milli irade/genel irade kavramının yaratıcısı ve demokrasi tartışmaları açısından da önemli bir yer işgal eden Jean-Jacques Rousseau’nun siyasi partilere tamamen karşı olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Rousseau, temsili demokrasiye ilişkin bir açıklamasında, “İngiliz halkı kendini özgür sanıyorsa yanılıyor, hem de pek çok; o ancak parlamento üyelerini seçerken özgürdür:bir ulus kendisine temsilciler seçer seçmez, özgürlüğünü de, varlığını da yitirmiş olur” demek suretiyle bakış açısını açıklamıştır. Kelsen de, “Demokrasilerde hürriyet demek olan siyasi hukuk, esas itibariyle, sadece bir rey itası hakkına inhisar etmektedir” demek suretiyle Rousseau’nun görüşlerini paylaştığını açıkça ifade etmiştir.²⁷

Bizce de, günümüzde gelinen noktada; seçmenler, sadece oy kullanma hakkına sahip olup, kullandıkları oy ile de ancak, siyasi elitler tarafında seçilen parlamento üyesi adayların vekilliğine meşruluk kazandırmaktadırlar. Bir başka ifadeyle, demokrasi önce temsili demokrasiye; sonra da siyasi elitlerin seçtiği temsilcileri onaylama işlemi olan oy verme eylemine indirgenmiş olup seçim kavramının içi boşaltılmıştır. Parti içi demokrasi tesis edilmiş olduğu ve parti elitleri egemen durumda olmadığı sürece siyasi partiler ile demokrasi fikri ve ideali ile güçlü bir bağdan söz edilebilir ancak. Siyasi partiler sadece demokrasi açısından değil, siyasal sistem ve rejim niteliği açısından da önem taşımaktadır. Bu durumun sonuçlarını aşağıdaki bölümlerde ayrıca değerlendireceğiz.

1.2. Siyasi Partilerin İşlevleri

Siyasi partilerin özgürce kurulup çalışabilmeleri, demokrasinin olmazsa olmaz kuralıdır. Siyasi partiler, genel olarak siyasi sistemin işleyişiyle ilgili faaliyetleri sırasında toplum ile siyasal iktidar arasında aracı rolü üstlenirler. Siyasi partilerin

²⁷ YETKİN, Ç. (2012), , *Antidemokrasizm*, 2012, Güner Yayınları, İstanbul, s. 68-72

işlevleri, toplumdaki dar gelirli bireylerin desteklenmesinden, ulusal dış politikaların belirlenmesi ve uygulanmasına kadar çok çeşitli konuları kapsar.²⁸ George Vedel'in, "demokrasi siyasi partiler olmaksızın yaşayamaz fakat siyasi partiler yüzünden ölebilir de" şeklindeki ifadesi, siyasi partiler ile demokrasi arasındaki ilişkinin hayati önemini çok açık ifade etmektedir.²⁹ Siyasi partilerin temel işlevleri ülkeler arasındaki siyasal, kültürel, ideolojik, sosyo-ekonomik farklılıklara rağmen benzerlikler göstermekte olup, en temel işlevi bireylerin siyasi katılımına aracı olmaktır.³⁰

Toplumdaki birbirinden farklı görüş, düşünce ve eğilimlerin ortaya çıkartılıp ifade edilmesi; iktidar ve muhalefette görev alacak adayların halka tanıtılması; seçim sistemlerine göre yapılan seçimler sonucunda iktidar ve muhalefet olarak görev yapacak kadroların belirlenmesi ve seçmenleri eğitmesi gibi işler de siyasi partilerin işlevleri arasındadır.³¹

Bir ülkede, iktidar-muhalefet, çoğunluk-azınlık iletişim ve etkileşimi ile muhalefete gösterilen tolerans, o ülkede uygulanan demokrasinin göstergesidir. Venedik Komisyonu, ilke olarak, parlamentodaki iktidar-muhalefet ilişkilerini belirleyen temel norm olan Meclis İhtüzüklerinin zorlaştırılmış karar nisabıyla belirlenmesini ve değiştirilmesini tavsiye etmiştir.³²

Siyasi partilerin işlevlerinin parti içi demokrasi ve siyasi elitler konularının aydınlanmasındaki/açıklanmasındaki/incelenmesindeki rolü, çalışmamızın kapsamı açısından da önem arz etmektedir. Siyasi partilerin öne çıkan temel işlevlerini beş başlık altında incelemek yerinde olacaktır.

1.2.1. Ortak Menfaatlerin Birleştirilmesi ve Temsili İşlevi

Toplumdaki farklı kişi, grup, kurum ve kuruluşlara ait çok çeşitli menfaatlerin öncelikle birbiri ile uyuşan, bağdaşan, çatışmayan ortak menfaatler hâline

²⁸ KARAKOÇ, R. (2017), *Parti İçi Demokrasi, Türkiye, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri Karşılaştırması*, Gazi Kitabevi, Ankara, s. 23, 24.

²⁹ İBA, a.g.e., s. 25-30.

³⁰ KARAKOÇ, a.g.e., s. 23, 24.

³¹ TEZİÇ, E. (2015), *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, s. 411-417.

³² İBA, a.g.e., s. 25-30

dönüştürülmesi, birkaç temel seçeneğe indirgenmesi ve daha sonra da siyasi çözüm alternatifleri üretilmesi işlevidir.³³

Siyasi partiler, menfaatlerin birleştirilmesi işlevini yerine getirme yöntemi bakımından üç gruba ayrılırlar: Birincisi pragmatik partiler olup, bu partiler somut sorunları sınırlı değişikliklerle çözen, ideolojik yaklaşım sergilemeyen partilerdir. İkincisi ideolojik partiler olup, ortak menfaatlerin konusunda kendileri için tartışmasız olan değerleri dikkate alan faşist, komünist ve daha *soft* olarak nitelendirilebilecek sosyalist partilerdir. Menfaatlerin birleştirilmesi bakımından geleneksel olan partiler de belli bir etnik veya dinî topluluğu temsil eden ve birleştirme işleminde kendi değerlerini dikkate alan özgül temsil partileri de denilen partilerdir. Bu nedenle ortak menfaatleri birleştirme bakımından en etkili olan partiler, pragmatik partiler olup, geleneksel ve ideolojik partilerin menfaatlerin birleştirilmesi bakımından kabiliyetleri yetersizdir.³⁴

1.2.2.Siyasi Devşirme İşlevi

Modern sistemler içinde, siyasi partiler, toplumun dinamik ve yetenekli parti liderlerinin ve siyasi kadroların devşirilip yetiştirildiği ocaklardır. Partisiz siyasi sistemlerde bu fonksiyon sivil elitler, feodal aileler, bürokrasi, askerî elitler tarafından yerine getirilir. Kurumsallaşmış parti içi demokrasiye sahip olmayan partiler bu işlevi yerine getiremezler.³⁵

Kayırmacı yöntemi benimseyen sistemlerde devşirme olgusu sıradan siyasal kadro ve makamlarla sınırlı olmayıp yönetim mevkilerini de kapsar.³⁶

Sadece demokratik olan siyasi sistemlerde siyasi partilerin devşirme işlevi gerçek anlamda işlerlik kazanır ve siyasi partilerin elit kadroları aday gösterme ve seçim sonucunda belirlenir. Aday gösterme ve seçme işlemi parti sistemi ve seçim sistemi ile çok yakından ilgili olup, partili sistemlerde bağımsız adayların seçilmesi

³³KIŞLALI, a.g.e., s. 286-289.

³⁴ERDOĞAN, a.g.e., s. 318, 319.

³⁵YANIK, M. (2013), *Parti İçi Demokrasi*, Adalet Yayınevi, Ankara, s. 62-65.

³⁶ERDOĞAN, a.g.e., s. 319, 320.

çok zordur, nispi seçim sistemlerinde seçilebilmek için listenin ön sıralarında bulunmak gerekir.³⁷

1.2.3. Siyasi Sosyalleşme İşlevi

Siyasi partiler, her topluma özgü olan siyasi kültürün öğrenilmesi, benimsenmesi, devam etmesi ve aynı zamanda çağın gereklerine göre değişip gelişmesi ve yenilenmesini sağlayan, sağlaması gereken kurum ve kuruluşlardır.³⁸

Siyasi partiler toplumda kendilerine destek ararken, kitleleri eğiterek siyasi sosyalleşmesini de sağlarlar.³⁹ Kitlelerin siyaseten sosyalleşmelerinin doğal olarak belli bir kamusal alan da beraberinde getireceği akılda tutulursa, siyaseten sosyalleşmenin teşviki ile kamusal alan arasında bir bağ olduğu da görülebilecektir. Dolayısıyla kitlelerin siyaseten sosyalleşmelerinin teşvik edilmesi aslında demokrasi kültürüne olumlu bir katkı sunma niteliği taşımaktadır.

1.2.4. İktidar Yetkisi Kullanma, Eleştirme ve Denetleme İşlevi

Seçimi kazanıp çoğunluğu alan parti iktidar yetkisini kullanma işlevini yerine getirirken diğer partiler de muhalefet olarak iktidarı eleştirme ve denetleme işlevini üstlenirler. Disiplinli partilerin bulunduğu siyasi sistemlerde, meclisin çoğunluğuna iktidar partisi sahip olduğu ve iktidar partisinin parlamenterleri de kendi parti disiplinlerinin dışına çıkmayacakları için, yasama ile yürütme arasında olması gereken kuvvetler ayrılığı ortadan kalkar. Bu nedenle, iktidardaki partiyi ve iktidar yetkisini kullananları, kullandıkları yetkinin sebep ve sonuçları bakımından eleştirme ve denetleme işlevini muhalefet partileri yerine getireceklerdir.⁴⁰

Demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden ayıran, onun özünde bulunup diğer sistemlerde bulunmayan muhalefet ve denetimdir. Her yönetim biçiminde iktidar bulunur fakat muhalefet ve denetim sadece demokraside bulunur. Resmî muhalefet, yani muhalefet partisi bulunmayan antidemokratik yönetimlerde de muhalefet eden kişiler bulunur fakat onlar iktidar tarafından düşman muamelesi görüp bastırılır,

³⁷ HAZIR, H. (2013), *Anayasa Hukuku*, Alter Yayınları, Ankara, s. 115, 116

³⁸ YANIK, a.g.e., s. 62-65.

³⁹ HAZIR, a.g.e., s. 116.

⁴⁰ YANIK, a.g.e., s. 62-65.

vatandaşları yönetimle ilgili olup bitenler konusunda aydınlatma fırsatı bulamaz. Demokratik sistemlerde sistem içinde bulunan iktidar dışındaki siyasi partiler muhalefet etmek suretiyle vatandaşları bilgilendirir ve ayrıca iktidar partisini veya koalisyondaki partileri denetler.⁴¹ Muhalefetin demokrasi açısından önemini yalnızca meclisteki partiler arası ilişki ile sınırlı tutmamak gerekmektedir; muhalefet olgusu, parti içi demokrasinin alanında da önem arz eden bir konumdur.

1.2.5. Etkileşim ve İletişim Sağlama İşlevi

Bir toplumda yönetilen durumunda olanlar, yönetenlere, düşüncelerini, istek ve şikâyetlerini siyasi partiler vasıtası ile iletirler. Yönetenler de yönetilenlerle, siyasi partileri vasıtası ile iletişim kurmak suretiyle kamuoyu oluşturma, meşrulaştırma ve siyasi katılımı artırma gibi ihtiyaçlarını karşılarlar.⁴² Siyasi partilerin etkileşim ve iletişim sağlama işlevinin partiler ile yurttaşlar arasındaki karşılıklı beslenmeyi doğurması, halkın siyasi ve aslında kamusal alandan; yöneticilerin ise halktan kopmamasını da sağlayacağı için demokrasi kültürü açısından olumlu bir katkı anlamına gelmektedir. Bu, yönetilenlerin kendilerini yöneten temsilciler üzerinde gölgelerini hissettirmeleri, böylece kamu yararına yönelik adımların dayatılması imkânı olarak da değerlendirilmeye müsait bir nitelik anlamı taşımaktadır.

1.3.Siyasi Parti Türleri

Siyasi Parti türleri, belli bir parti yapılanmasında parti içi demokrasi zemininin yaratılmasının ne kadar mümkün olduğu ve dolayısıyla parti yapısının siyasal elitleşme mefhumunu ne derecede etkilediği gibi hususların berraklaştırılması açısından önem arz etmektedir.

Siyasi partilerin farklı açılardan sınıflandırılması mümkün olmakla birlikte onları genel olarak yapılarına, işlevlerine (fonksiyonlarına), disiplin ve türdeşlik durumlarına göre dört grupta incelemek mümkündür.⁴³

⁴¹ ERDOĞAN, a.g.e., s. 320

⁴² YANIK, a.g.e., s. 62-65.

⁴³ KOÇAK, a.g.e., s. 49; TEZİÇ, a.g.e., 2015, s. 402.

1.3.1.Yapılarına Göre Siyasi Partiler

Duverger'in siyasi partiler üzerine yaptığı çalışmaya göre siyasi partiler "kadro partileri" ve "kitle partileri" olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁴ Bu iki siyasi parti yapısının detaylı olarak incelenmesi, hangi parti yapısının öncelik olarak neyi merkeze oturttuğu, söz konusu merkezden ne tür faaliyetlerin yeşerdiği gibi soruların cevaplarının bulunması açısından önem arz etmektedir.

1.3.1.1.Kadro Partileri

Kadro partileri, toplumda az sayıda bulunan varlıklı ve saygın bir zümre tarafından kurulan, komite partileri diye de adlandırılan partilerdir. Burjuva sınıfını temsil eden, nicelikten çok niteliğe önem verdiği için üye sayısı az olan, ocaklardan gelenlerin değil komitelerin yönettiği kadro partileri siyasi bakımdan sağ kanatta yer alır. İngiliz Muhafazakâr Partisi, Fransız Sağcı Partileri, ABD'deki iki büyük parti kadro partilerinin tipik özelliklerine sahiptir.⁴⁵ Giderleri az sayıdaki üyeleri tarafından karşılanan, sert ve disiplinli bir yapıya sahip olmayan kadro partileri seçkin kişilerden oluşur; ocak ve hücre şeklindeki örgütlenmeleri sevmezler. Hedefleri sadece seçim kazanmak olan kadro partileri, seçimlerden sonra siyasi faaliyette bulunmazlar.⁴⁶ Duverger, kadro partilerinin, parlamentonun içinden bulunan elitist ve kişisel ilişkiler ağına bağlı kurulduklarını söyler.⁴⁷

1.3.1.2.Kitle (Yığın) Partileri

Kitle partileri, giderlerini üyelerinden tahsil ettikleri aidatlarla karşıladıkları için, halkın içinden çok sayıda kişiyi fiilen kayıtlı üyeleri arasına katmak isterler. Böylece kitle partileri, finansmanlarını demokratik olarak üyelerinden sağlarlar. Kitle partileri, 19. yüzyılın sonlarına doğru sosyalist düşüncenin gelişmesi ile görülmeye başlamıştır. Bu örgütlenme biçimi kitle partilerine, apolitik geniş halk kitlelerini siyasi

⁴⁴ a.g.e., s. 402, 403.

⁴⁵ KOÇAK, a.g.e., s. 49, 50.

⁴⁶ a.g.e., s.49.

⁴⁷ İBA, a.g.e., s. 27; ÖZTEKİN, a.g.e., s. 104, 105; KÜÇÜK, T. S. (2015), *Parti İçi Demokrasi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, s. 324, 325.

eğitim vermek suretiyle bilinçlendirme imkânı da vermiştir. ⁴⁸ Kitle partileri, kadro partilerinin aksine sıkı parti disiplinine sahip ve ideolojik yönden etkin partilerdir. ⁴⁹

İdeolojik bakımdan daha belirgin ve tutarlı olan kitle partileri için üyeler, sadece malî yönden değil siyasi yönden de önemli olup, faaliyetleri seçim dönemi dışında da üyelerinin siyasi eğitimi şeklinde devam eder. Hedefleri vakti geldiğinde iktidarı ele alıp yönetecek bir “elit” grubu yetiştirmektir. Parti içi eğitim, üyelerin niteliklerinin, bilgi ve deneyimlerinin gelişmesi ve parti içi faaliyetlerinin kalitesini artırmak için zorunludur. Aldığı eğitim ile hak ve sorumluluklarını öğrenen üyelerin, parti içi kararların oluşumunda daha etkin olacaklarına dair bir öngörü söz konusudur.⁵⁰

1.3.2. İşlevlerine Göre Siyasi Partiler

Siyasi partiler, işlevleri dikkate alınarak, siyaset bilimci Sigmund Neumann tarafından farklı bir şekilde Bireysel Temsil Partileri ve Sosyal Bütünleşme partileri olarak iki başlık altında sınıflandırılmıştır. Neumann, Sosyal Bütünleşme partilerini de Demokratik Bütünleşme Partileri ve Totaliter Bütünleşme Partileri olarak iki alt başlık altında açıklamıştır. ⁵¹

1.3.2.1. Bireysel Temsil Partileri

Pragmatik bir ideolojiye sahip olan Bireysel Temsil Partileri gevşek bir parti örgütüne sahiptir ve tek amaçları iktidarı ele geçirmek olan bu partiler seçim dönemleri dışında âdeta kış uykusuna yatmaktadır. ABD’deki siyasi partiler tipik birer bireysel temsil partileridir.⁵²

Sıkı bir parti disiplini olamayan, bireyleri belli bir dünya görüşü etrafında toplamayı pek düşünmeyen, geniş bir seçmen topluluğunu, bütün sınıfları ve tabakaları parti içine almak isteyen partilerdir.⁵³ Bunları göz önünde bulundurunca şu açıktır ki bireysel temsil partileri parti içi demokrasinin zemini açısından müsait bir yapıya

⁴⁸ KOÇAK, a.g.e., s. 50.

⁴⁹ İBA, a.g.e., s.31, 32.

⁵⁰ KARAKOÇ, a.g.e., s. 30, 31; KÜÇÜK, a.g.e., s. 326- 328.

⁵¹ KARAKOÇ, a.g.e., s. 31-34; TEZİÇ, a.g.e., 2015, s. 404; HAZIR, a.g.e., s. 119.

⁵² KARAKOÇ, a.g.e., s. 32.

⁵³ TEZİÇ, a.g.e., 2015, s. 404

sahiptir fakat örgüt kültürünü var edecek sürekliliğin ve yapısallığın yokluğu, bu durumun işlevsel bir nitelik arz etmesinin belli sınırlılıklarla malul olması sonucunu doğurmaktadır. Parti içi demokrasinin tam anlamıyla anlamlı ve işlevsel olmasının partinin niteliği ile de ilgili bir husus olduğunun anlaşılması açısından bu durum dikkate değerdir.

1.3.2.2.Sosyal Bütünleşme Partileri

Toplumda siyasal katılım ve kitle hareketlerinin artması sonucunda ortaya çıkan sosyal bütünleşme partileri, ideolojik ve örgütlenme bakımından belirli bir tabana dayanmakla birlikte, “bütünleşme”yi önceleyen niteliklerinden ötürü mümkün olduğu kadar toplumun bütün kesimlerini kapsamak isterler. Hızlı sanayileşme ve kentleşme sonucu kentlere göç sonucu yabancılaşan ve yalnızlaşan kitleleri toplumla birleştirip bütünleştirme, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi tesis etme ve sürdürme, bireyleri kendi kaderleri ile baş başa bırakmama, seçmenlerin siyasal sosyalizasyonunu sağlama görevi üstlenirler, üyeleri ile düzenli ilişkiler kurup sosyal hayatları ile yakından ilgilenirler. Yalnızlaşan bireylerin sosyal bütünleşmesini sağlamak, onları belli bir ideoloji ve örgüt çatısı altında toplamak amacıyla, liberal partilere tepki olarak kurulmuşlardır.⁵⁴ Bu partiler de, Demokratik Bütünleşme Partileri ve Totaliter Bütünleşme Partileri olarak iki ayrı başlık altında incelenir.⁵⁵

1.3.2.3. Demokratik Bütünleşme Partileri

Üyeleri ile ilişkisi bireysel temsil partilerine göre daha sıkı olmakla birlikte totaliter partiler kadar sıkı bir parti-üye ilişkisine sahip olmayan bu partiler, sadece seçimden seçime değil sürekli faaliyet gösteren partilerdir. Kıta Avrupası’ndaki Sosyalist Partiler ve Katolik Partiler, demokratik bütünleşme partilerine örnek olarak gösterilebilir. Totaliter partilerdeki gibi mutlak olamamakla birlikte nispi olarak bağlayıcı ve kapsayıcı parti ideolojileri vardır.⁵⁶

Parti ile üyeler arasındaki bağın, bireysel bütünleşme partilerinden daha kuvvetli olduğu demokratik bütünleşme partilerinde bu bağ, totaliter bütünleşme

⁵⁴ a.g.e., s. 404.

⁵⁵ KARAKOÇ, a.g.e., s. 33, 34; HAZIR, a.g.e., s. 119, 120.

⁵⁶ KOÇAK, a.g.e., s. 52; TEZİÇ, a.g.e., 2015, s. 404, 18.

partilerine göre daha zayıftır ve bu partiler, bir sosyal sınıfa, etnik gruba ya da bir dini cemaate ait değerleri siyasi alanda hayata geçirmek için kurulmuşlardır.⁵⁷

1.3.2.4. Totaliter Bütünleşme Partileri

Birçok yönden demokratik bütünleşme partilerinden farklı olan totaliter bütünleşme partisi üyelerinin yaşamları parti örgütünün etkisi altında olup, bu partilerde ideoloji ilk sırada bulunur. Üyelerinin özel yaşamı ile kamusal yaşamı arasında hemen hemen hiçbir ayırım bulunmayan bu partilerde, üyelerin, partinin dünya görüşüne koşulsuz bağlılık ve sadakat göstermesi gerekir. Temelde, aralarında farklılıklar olmakla birlikte, komünist partiler ile faşist partiler totaliter bütünleşme partileri sınıfı içinde yer alır.⁵⁸

1.3.3. Disiplin Durumlarına Göre Siyasi Partiler

Bir siyasi partide, parti üst düzey yöneticilerinin parti üyesi parlamenterler dâhil olmak üzere bütün üyeler üzerindeki otoritelerinin derecesi o siyasal partinin disiplin durumunu gösterir. Bu disiplin derecesine göre partiler; Serbest Partiler ve Disiplinli Partiler olarak iki grup içinde değerlendirilir.⁵⁹

1.3.3.1. Serbest Partiler

İdeolojik birliktelikten yoksun olmaları nedeniyle üyelerini ve seçmenlerini genel olarak her konuda serbest bırakan, disipline sahip olmayan serbest partilerde “parti grup kararı” alma kavramı yoktur. Parti yöneticileri parlamenterleri ve üyeleri belli yönde kararlar almaları, oy kullanmaları için etkilemeye çalışsalar da kendi kararlarında serbest bırakırlar, fazla ileri gitmezler, zorlamazlar. Bu partilere gevşek partiler de denir. Bu durum, serbest partileri parlamentoda karar alırken de zorlar.⁶⁰ Serbest partilerde, parti yönetiminin isteklerini yerine getirmeyen, parti kararlarına uymayan üyeler hakkında herhangi bir disiplin işlemi yapılmaz; sıkı bir parti içi

⁵⁷ a.g.e., s. 404, 19; HAZIR, a.g.e., s. 121, 122.

⁵⁸ KOÇAK, a.g.e., s. 52.

⁵⁹ a.g.e., s. 52, 53; ÖZER, a.g.e., s. 271.

⁶⁰ KARAKOÇ, a.g.e., s. 34, 35.

disiplin, merkeziyetçilik, hiyerarşi görülmez. Disiplinsiz partiler de denilen bu partiler çok az sayıdadır. Daha çok ABD’de görülen bu partilerde, seçmenler genel olarak partilere değil adaylara oy verirler. Ek olarak, Fransız Radikal Sosyalist parti de serbest partiye bir örnektir.⁶¹

1.3.3.2. Disiplinli Partiler

Üyelerinden parti programına mutlak bağlılık isteyen disiplinli partiler, yöneticilerine, parti örgütü içinde ve dışında kesin bir yetki ve otorite tanırırlar. Üyelerinden parti tüzük, karar ve programlarına sıkı bir şekilde bağlı olmalarını isteyen disiplinli partilerin parlamento grubunda alınan kararları bu partilerin üyelerini ve milletvekillerini de bağlar; aksine davranış, partiden kesin olarak uzaklaştırmaya kadar giden disiplin cezası ile sonuçlanır. Ülkemizdeki ve Avrupa’daki partiler disiplinli partiler grubuna girer. Disiplinli partiler, arkalarında her zaman parlamento çoğunluğunun desteğine ihtiyaç duyulan parlamenter demokrasilerde görülür.

Arkasında parlamento çoğunluğunun desteği olmayan siyasal iktidar, kanun teklifleri parlamentoda kabul görmediği takdirde zor durumda kalır, bu durum iktidara güvensizlik demektir ve hükümetin görevden ayrılmasını gerektirir. Parlamenter sistemlerde, partiler bu nedenle disiplinli olmak zorundadır, üyeler arasındaki görüş ayrılıkları partinin parlamentoda zor durumda kalmasına sebep olur.⁶² Duverger, Huntington, Lipset, Rokkan, Neumann, Sartori gibi günümüzün bazı siyasi kuramcıları, bir ülkedeki siyasi başarının sırrını o ülkedeki siyasi parti sisteminde ararlar. Sonuç olarak, bir ülkedeki parti disiplini, parti sistemleri ve parti türleri o ülkedeki parti içi demokrasinin gerçekleşmesi bakımından çok önemli siyasi kavramlar olarak karşımıza çıkar.⁶³

Sartori’ye göre, parti disiplinini analitik bakımdan; parti genel merkezi tarafından uygulanan zorlama disiplin, tutarlılık sonucu olan kendiliğinden disiplin,

⁶¹ YANIK, a.g.e., s. 74, 75; ÖZER, a.g.e., s. 271. 22; ÖZBUDUN, E. (1968), *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 21, 22.

⁶² KARAKOÇ, a.g.e., s. 35.

⁶³ YANIK, a.g.e., s. 76; ÖZER, a.g.e., s. 271-272..

öz-çıkar kaynaklı akılcı disiplin ve diğer partilere karşı birlik beraberliği sağlaması için gerekli olan disiplin olarak ifade etmek mümkündür.⁶⁴

1.3.4. Türdeşlik Durumlarına Göre Siyasi Partiler

Türdeşlik bakımından partiler türdeş ve türdeş olmayan partiler diye ikiye ayrılır. Bu tür bir ayırım, biraz yadsınsa da, hem çok gelişmiş hem de geri kalmış ülkelerde ihtiyaç duyulan ayırımdır.⁶⁵

1.3.4.1. Türdeş Partiler

Türdeş partiler ideolojik birliğe sahip partiler olup, ideolojik nitelikli tek partiler ile – çoğunlukla- çok partili sistemlerdeki partiler türdeşlik durumu fazla olan partilerdir.⁶⁶

1.3.4.2. Türdeş Olmayan Partiler

Türdeş olmayan siyasi partiler, genel olarak siyasi parti kavramı gelişmemiş olan ülkelerde görülür. Türdeş olmayan partiler iki farklı olgu sonucunda ortaya çıkar. Bunlardan birincisi, tek parti ile yönetilen bir ülkede mevcut olan iktidar partisi, çok partili sisteme geçildiğinde, çok partili sistemin partisi olmayı tercih eder. Türkiye’de CHP bu konuda örnek olarak gösterilebilir. İkincisi, bir ülkede uzun süre iktidarda kalmış bir partinin karşısında kurulan muhalefet partileri de türdeş olmayan partilerdir. İttihat ve Terakki Partisine muhalefet olarak kurulmuş Hürriyet ve İtilaf Partisi ve CHP karşısında kurulmuş Demokrat Parti türdeş olmayan partilere örnek olarak gösterilebilir. Aşırı ya da uç olarak ifade edilen partilerin kurulmasının yasak olduğu ülkelerde kurulan aşırı-ılımlı karışımı çizgide kurulan partiler; örneğin, Komünist Partinin kurulmasının yasak olduğu ülkelerde Sosyalist Partinin kurulması da türdeş olmayan partilere örnek gösterilebilir. İngiltere örneğinde olduğu gibi iki partinin egemen olduğu ülkelerde, türdeş olmayan siyasi partiler kendi muhaliflerini kendi

⁶⁴ AKARTÜRK, E. A. (2000), *Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri*, Yeditepe Üniversitesi Yayınları İstanbul, s. 75-80.

⁶⁵ KOÇAK, a.g.e., s. 54.

⁶⁶ a.g.e., s. 54.

içinde barındırır. İngiltere'deki İşçi Partisi belli bir süre Liberal Partinin içinde barındıktan sonra vakti geldiğinde ayrılarak İşçi Partisi olarak partileşmiştir. Türdeş olmayan partilerin önemli bir özelliği de üyelerinin bir başka partiye kolayca geçmeleridir. Fakat bu duruma rağmen, bir komünist partisi üyesinin bir faşist partiye geçtiği görülmez.⁶⁷

1.3.5. Yeni Tür Partiler

Dünya genelinde, sosyo-ekonomik küresel dinamiklerin ve siyasal aktörlerin değişmesi sonucu yeni tür partiler ortaya çıkmıştır. 1960'lardan itibaren seçmen davranışları değişmiş, tahmin edilebilir ve stabil olmaktan çıkmıştır. Seçmen tercihlerindeki değişmeler yeni parti tipolojilerinin doğmasına neden olmuştur.⁶⁸

1.3.5.1. Hepsini Yakala Partileri

Türkçeye "hepsini/herkesi yakala" diye çevrilen *Catch All Party*, Otto Kirchheimer tarafından Duverger ve Neumann'ın parti tipolojilerine alternatif olarak geliştirilmiş bir yeni türdür. Kirchheimer göre 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bireysel temsile dayanan burjuva partileri işlevlerini yitirdiğinden dönüşüm sürecine girmişler ve dönüşüm sonucu sınıfsal içerikten yoksun kalmışlardır. Bu parti tipinin seçmene yaklaşımı, toplumun her ferdini kucaklamak, herkese yönelik vaatlerde bulunmak ve böylece seçimlerde mümkün olduğu kadar çok sayıda seçmenin ilgisini çekmek, çok sayıda oy alıp iktidar olmaktır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmeye başlayan Hepsini Yakala Partileri ne kadro partisi ne de kitle-sınıf partisidir. Bu partilerin amacı ideolojiden uzak bir şekilde, ılımlı bir parti programı ile sayıları gittikçe artan marjinal seçmenleri kendi saflarına çekerek iktidar olmaktır.⁶⁹

Otto Kirchheimer, catch all partilerle ilgili "Batı Avrupa Parti Sistemlerinin Değişimi" adlı ünlü makalesinde, kitlesel bütünleşme partilerinin örgüt yapısını ve ideolojisini değiştirmek suretiyle catch all partilerine dönüştüğünü belirtmiştir. Catch all partilerinin üye sadakati ve menfaat gruplarıyla ilişkilerine de değinen Kirchheimer, bu partilerde üye sadakati oluşturmanın çok zor olduğunu, parti içindeki

⁶⁷ a.g.e., s. 54-55.

⁶⁸ KARAKOÇ, a.g.e., s. 35, 36.

⁶⁹ a.g.e., s. 36, 37.

ekonomik ve ideolojik menfaat gruplarının ise partiye ihtiyaç duyduğu seçmen kitlesini temin edebildiğini ve fakat başka catch all partilerden gelecek daha iyi menfaat tekliflerine de kapılarını kapatmadıklarını ifade etmiştir.⁷⁰

Liderliği ve bilgiyi önemseyen, sosyal yapıdaki farklılıkları aşır farklı sosyal yapıdaki seçmenlere, farklı meslek gruplarına hitap eden, üyelerini önemseyen, parti mevkilerini geniş kitlelere açmakla birlikte parti içi iktidarı parti dışından gelen seçkinlere bırakan hepsini yakala partilerinde otorite yukarıdan aşağıya doğrudur.⁷¹

1.3.5.2. Kartel Partileri

Kartz ve Mair'in yaptığı ayrıma göre, üyeleri ile güven sorunu yaşayan partiler aidat toplayamaz hâle gelince, finans sorunlarını, sivil toplum örgütleri ve üyelerinden uzaklaşıp devlete yakınlaşarak çözmüşlerdir. Bunun sonucunda, üyeleri ile bağı zayıflamış, sivil toplum örgütlerinden kopmuş olan Kartel Partileri devlete bağımlı ve onun kullandığı bir araç hâline gelmiştir.⁷² Devlet yardımı ile varlıklarını sürdüren Kartel Partileri, zamanla alternatif parti oluşumlarına engel teşkil etmeye başlamışlardır. Sonuç olarak, siyasi partilerin sivil toplum ile devlet arasındaki aracılık görevi sona ermiş olup, devlet tarafından âdeta yutulan siyasi partiler, yarı resmî, yarı devlet temsilcisi bir kimlik kazanmıştır. Katz ve Mair'in tespitlerine göre, elit kadro partileri muhalifleri kitle partilerini; kitle partileri toplayıcı partileri; toplayıcı partiler ise kartel partilerini doğurmuş olup, kartel partilerine karşı oluşacak tepkinin ise yeniden ideolojik partileri doğurması veya toptan bütün parti sistemlerine karşı bir güvensizlik oluşturması mümkündür.⁷³

Kartel partilerini devletle içi içe geçip toplumdan uzaklaşan, hükümet ederken temsil fonksiyonunu bir kenara bırakan, siyasi yarıştan uzaklaşıp yönetimin katmanlaştığı bir örgütlenme yapısına sahip, gittikçe devlete yakınlaşıp sivil toplumdan uzaklaşan karakteristik özelliklere sahip siyasi kurumlar olarak tanımlayabiliriz.⁷⁴

⁷⁰ SÜER, S. S. (2011), "Catch-All" Siyasi Partiler, Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi, 2011, Sayı. 96.

⁷¹ BİLİR, F. (2007), *Siyasi Partilerde parlamento Adaylarının Belirlenmesi*, Yetkin Yayınları, Ankara, s. 215-217.

⁷² İBA, a.g.e., s. 28.

⁷³ A.g.e., s. 28.

⁷⁴ BİLİR, a.g.e., s. 217-220.

1.3.5.3. Modern Kadro Partileri

Üye sayısı çok az olan modern kadro partileri, profesyonel lider grubunun hâkim olduğu partiler olup, seçmenlere yönelik güçlü bir ilgiye sahiptir. Parti içi demokrasiyi dikey bir örgüt yapısıyla sağlarlar.

Duverger'in kadro partilerinden esinlenerek ortaya çıkartılan modern kadro partileri, gelişen iletişim teknolojilerinden yararlanan politikacıların kitle iletişim araçlarını etkin bir şekilde kullanıp geniş kitlelere ulaşması sonucunda oluşmuştur. Az sayıda üyeye sahip olan bu partiler için üyeler, hem parti finansmanının sağlanması hem de aday belirleme işlemleri bakımından önemlidir. Partiye profesyonel bir lider grubu hâkim olup, parti disiplini dikey yapılanmayla sağlanır, ayrıca seçmenlere dönük geniş perspektifli ve güçlü bir yönelme vardır.⁷⁵

1.4. Parti İçi Demokrasi

Bir ülkenin siyasi yapısı için demokrasi ne ise, bir siyasi partinin siyasi yapısı için de parti içi demokrasi aynı şeydir. Genel olarak ifade edecek olursak, parti içi demokrasi, partinin iç işlerinde ve işleyişinde demokrasinin uygulanmasıdır.⁷⁶ Bu hususun daha iyi anlaşılabilmesi için demokrasi konusuna kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Yunanca demos (halk) ile kratos (iktidar) sözcüklerinden türetilmiş bir kavram olan demokrasi, "halk iktidarı" olarak anlamlandırılmıştır⁷⁷. Etimolojik olarak, halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelmektedir. Demokrasi, 1864 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanlarından Abraham Lincoln'ün bir söylevindeki ifadesiyle, "Halkın, halk tarafından, halk için yönetimi"dir⁷⁸. Doğrudan demokrasinin ilk örnekleri, Batılı kaynaklara göre, Antik Yunan'da görülür ve Perikles döneminde Atina demokrasisinin altın çağını yaşadığı belirtilir. Batılı siyasal kurumlar tarafından dönemin altın buluşu ve meclislerin atası olarak kabul edilen Ecclesia, Atina'da bütün yurttaşların katılımı ile yılda en az 40 defa toplanmak suretiyle kamu yöneticilerini

⁷⁵ a.g.e., s. 220

⁷⁶ SÖNMEZ, a.g.e., s. 7.

⁷⁷ YALÇINKAYA, a.g.e., s. 47.

⁷⁸ TÜRKÖNE, a.g.e., s. 191.

belirler ve önemli kararları alırdı. Atina demokrasisini en sert şekilde eleştiren filozoflardan biri olan Platon, eleştirileri ile birlikte bir de çözüm önerisi sunmuş olup, “filozoflar (..) devletlerde kral, ya da şimdi kral, önder dediklerimiz gerçekten filozof olmadıkça, böylece aynı insanda devlet gücüyle akıl gücü birleşmedikçe, kesin bir kanunla herkese yalnız kendi yapacağı iş verilmedikçe (...) bence bu devletlerin başı dertten kurtulamaz”⁷⁹ demek suretiyle, demokrasiye duyduğu kuşkuyu, daha doğrusu halkın vereceği kararların ne kadar doğru olacağına ilişkin şüphesini dile getirmiştir.

Platon’un, “Halk, kendilerinin değil de tiranın yönetmesini söylerse ne olacaktır?” şeklinde, ortaya attığı demokrasi paradoksu bugün dahi anlamlı ve düşündürücüdür. Dahl’ın, “şehir toplantısı demokrasisi” veya “meclis demokrasisi” olarak ifade ettiği Eski Yunan demokrasisinden, Stuart Mill’in modern zamanların en büyük buluşu olarak tanımladığı temsili demokrasiye geçmek için yüzyıllar geçmesi beklenmiştir. 1789 Fransız ihtilali ile birlikte “tebaa” gitmiş, “yurttaş” gelmişti fakat demokrasi gelmemişti. “Özgürlük, eşitlik, kardeşlik”, Fransız devrimi ile özdeşleşmiş bir slogan olmuştu fakat 1848 yılına kadar, demokrasi ancak tehlikeli radikal sol örgütlerin kullandığı bir kavramdı. Değişik bir yaklaşım olarak, bazı düşünürler, Türklerin Orta Asya’da bulunduğu dönemlerde savaş, savunma ve süre avı sırasında geçici bir lider, önder seçtiklerini, savaş veya av bitince liderin görevinin de bittiğini, boyların kendi yurtlarına çekildiğini ifade etmek suretiyle, Türk tarihinde demokrasinin çok eskilere dayandığını belirtmektedirler. Coğrafi şartların dayattığı bu olgu, kendiliğinden demokrasi olarak tanımlanmış olup, dönemin göçebe yaşamı nedeniyle bu konuda yeterli yazılı kaynak olmadığından fazla bilgi de bulunmamaktadır çünkü o dönemde, yazılı hukuk değil yazısız töre hukuku geçerli olmuştur.⁸⁰

Demokrasiye siyasi partiler açısından baktığımızda, genel oy hakkının yaygınlaşması ile doğan, varlık nedenleri demokrasiyi uygulamak olan modern anlamda siyasi partilerin, bir ülkeyi demokratik esaslara göre yönetebilmeleri için, öncelikle kendi içlerinde parti içi demokrasiyi uygulamaları gerekir.⁸¹

⁷⁹ PLATON (2010), *Devlet*, 20. Baskı, Çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcöz, İş Bankası Yayınları, İstanbul, s. 182.

⁸⁰ İBA, a.g.e., s. 117, 118.

⁸¹ ÖZCAN, H.&YANIK, M. (2013), *Siyasi Partiler Hukuku*, DER Yayınları, İstanbul, s. 212; YANIK, a.g.e., s. 113.

Siyasi partilerde, parti içi demokrasinin en önemli koşullarından biri olan hukuki düzenlemeler, tek bir parti tipi oluşturmayı değil, partilerin içyapısını demokratikleştirmeyi amaç edinmelidir. Ayrıca parti içi demokrasinin sadece hukuki düzenlemeler ile değil, demokrasinin bütün kurum ve kurallarının toplumun her kesimi tarafından içselleştirilip sahiplenilmesi ve uygulanması sonucunda gerçekleşebileceğini unutmamak gerekir. Bir siyasal sistemin demokratik olduğu konusunda temel gösterge sayılan siyasal partiler, demokratik bir rejimde var olması gereken demokrasi unsurlarını kendi içlerinde de barındırmak zorundadırlar.⁸²

Parti içi demokrasi, siyasi partilerde oligarşik eğilim ve baskıların ortadan kaldırılarak demokratik örgüt yapısı içinde, lider, organ, teşkilât ve adayların demokratik esaslara göre seçilmesi, karar alma sürecinin tabandan tepeye doğru işlemesidir.⁸³ Bir ülkede demokrasinin işleyişi ile siyasi partilerin yönetimi arasında var olan zorunlu ilişki neticesinde, mevcut olan temsili demokrasi, partiler demokrasisine dönüşmüş ve ülkede demokrasiyi gerçekleştirmek için parti içi demokrasiyi gerçekleştirmek zorunlu hâle gelmiştir.

Siyasi parti yönetimlerinde parti içi demokrasinin gerçekleştirilmesi Anayasa ve yasalarda emredilmesine rağmen bu yeterli olmamakta, Anayasanın parti içi demokrasiye ilişkin hükümlerine pek uyulmamaktadır. Çünkü bu hükümler liderlerin ve parti yönetimlerinin karar alma yetkilerini sınırlamaktadır. Siyasi partiler konusunda 20.yüzyılın başında araştırmalar yapan Moisei Ostrogorski (1854-1921) ve Robert Michels (1876-1936), parti içi demokrasinin işleyişi ile ilgili hâlen geçerli olan tezler yazmışlardır. Demokrasi ve Siyasi Parti Örgütü adlı araştırmasının sonucunda Ostrogorski, “genel oy hakkının genişlemesi sonucunda, partiye egemen olan profesyonel siyasetçilerin, parti üyelerinden mutlak sadakat bekleyen parti örgütlerinin oluştuğunu; parti yönetimlerinin kesintisiz işleyen bir bürokratik yapıya dönüştüğünü, bunun sonucunda örgütün önceliklerinin politik önceliklerin önüne geçtiğini” tespit etmiştir.⁸⁴

Diğer araştırmacı Michels, bu araştırmaları sonucu yazdığı *Siyasi Partiler: Modern Demokraside Oligarşik Eğilimler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma* adlı

⁸² KARAKOÇ, a.g.e., s. 67.

⁸³ SUAVİ, T. (2000), *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, s. 51-57.

⁸⁴ KARATEPE, a.g.e., s. 256-259.

eserinde, “oligarşinin tunç kanunu” adlı kendisini üne kavuşturan tezini işledi. Michels, demokratik ilkelere bağlı olduklarını iddia eden sendika ve partiler ile ilgili yaptığı araştırmalar neticesinde ise, bu örgütlerin oligarşik yapılara sahip olduklarını ve sınırlı azınlıklar tarafından yönetildiklerini belirledi. İlk başlarda siyasi partilerin yalnızca yöneticisi konumunda olan liderlerin, süreç içerisinde parti örgütünü tamamen kendi kontrolleri altına aldıklarını gördü. Moisei Ostrogorski ve Robert Michels’in yazdığı tezlerin üzerinden yaklaşık bir asır süre geçmesine rağmen, siyasi partilerin bugün daha demokratik yönetildiğini söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Parti içi demokrasinin işlemlerine engel olan unsurlar, Türkiye’nin de içinde bulunduğu çok sayıda demokraside, hatta evrensel düzeyde devam etmekte olup, siyasi irade, parti üst yönetimine hâkim olan oligarşik yapının tekeline geçmiştir.⁸⁵ Siyasi partiler için bir amaç değil araç olan parti içi demokrasi, partilerin iç sorunu değil bir demokrasi sorunudur. Partilerin topluma öncülük etme yeteneğinin önkoşulu olarak, partilerin bünyesinde farklı görüşlerin birlikte yaşayıp eşit şartlarda yarışmalarına hukuken ve fiilen imkân veren, toplumsal ve siyasal kültürün ürünü olan hukuki ve toplumsal bir olgudur. Özetle çok seslilik olarak ifade edilebilecek olan demokrasi, farklı fikir ve düşüncelerin karşılıklı hoşgörü, saygı, olgunluk ve samimiyet içinde ifade edilip tartışıldığı; sadece partilerin içinde değil partiler arasında, hatta toplumsal yapının bütün hücrelerinde bulunması gereken, toplumdaki uyum ve ahenk için hayati önem taşıyan toplumsal bir zorunluluktur.⁸⁶

Yukarıda sunulan gerekçelerden hareketle, bir ülkede gerek demokrasinin ve gerekse parti içi demokrasinin gerçekleşmesi, toplumun ezici çoğunluğunda siyasi katılımçılık, bilinç, irade ve arzusunun kararlı ve güçlü olmasına bağlıdır yorumunu yapmak mümkün hâle gelmektedir.

Ne var ki parti içi demokrasinin doğal güvencesi olan bireyin bilinç ve iradesi henüz gerekli ve yeterli seviyeye ulaşmamıştır. Siyasi partilerin demokratik bir rejim altında oligarşi ile yönetildiklerini gören siyaset bilimcileri, uzun araştırmalar sonucunda, bireyin kendisiyle ve bilinciyle sınırlı bir çözümün yeterli olmadığı

⁸⁵ a.g.e., s. 256-259.

⁸⁶ KARAKOÇ, a.g.e., s. 70-74.

görüşünü de kapsayacak biçimde, çareyi demokratik anayasalar ve siyasi partiler kanunları vasıtası ile somut olarak çözümlemeye bulmuşlardır.⁸⁷

1.4.1. Parti İçi Demokrasinin Önemi

Parti içi demokrasinin önemi konusunda öğretide iki farklı görüş olup, bunlardan ağır basan ilk görüşe göre; bir siyasal rejimin demokratik olması için, öncelikle o siyasal rejim içindeki siyasi partilerin kendi içlerinde demokrasiyi barındırmaları, parti içi demokrasiye sahip olmaları gerekir. Bu nedenle parti içi demokrasi ile ülke çapında gerçekleşecek demokrasi arasında doğrudan bir ilişki vardır. İkinci görüşü benimseyenler ise, parti içi demokrasiyi demokrasinin bir gereği gibi görmemekle birlikte, partilerin iç işleyişinde demokratik davranılmaması gerektiğini de savunmazlar. Ancak, parti içi demokrasi ile demokrasi arasında bir ilişki bulunmadığına inanırlar.⁸⁸ Bu çalışmada, parti içi demokrasiyi kendi içinde özü ve sözüyle uygulamayan veya uygulayamayan bir siyasi partinin, iktidar olduğu zaman demokratik bir yönetim gerçekleştirebileceğine yönelik bir kuşkuyla yaklaşılmaktadır.

Parti içi demokrasi, toplumsal yaşama çağdaş demokrasi anlayışının hâkim olması için yaşamsal bir öneme sahiptir. Toplumda çağdaş anlamda demokrasinin yerleşebilmesi, ulusal iradenin parlamentoya tam yansımaları, demokratik yapıya sahip parti örgütü içinde, demokratik tartışmalarla adil, eşit ve özgür seçimlerle parti lideri ve yönetim kadrosunun uygun demokratik yöntemlerle belirlenmesi, parti içi demokrasinin hukuki varlığı ve fiilen uygulanması ile mümkündür.⁸⁹ Ayrıca, günümüzde iktidar partisinin aldığı kararlar, sahip olduğu çoğunluk nedeniyle parlamento ve hükümette genellikle olduğu gibi geçtiğinden, bu kararların parti merkezlerinde hangi yöntemle ve nasıl alındıkları da çok önemli olduğundan, parti içi demokrasinin hukuki varlığı ve gerçekten uygulanıp uygulanmadığı bu açıdan da çok önemlidir.⁹⁰ Siyasi parti yönetimlerinde parti içi demokrasinin gerçekleştirilmesi Anayasa ve yasalarda açıkça emredilmesine rağmen, parti liderleri ve yöneticileri bu hükümlere pek uymadığından, parti içi demokrasinin gerçekleşmesi mümkün

⁸⁷ KOÇAK, a.g.e., s. 102.

⁸⁸ KÜÇÜK, a.g.e., s. 70.

⁸⁹ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 215.

⁹⁰ YANIK, a.g.e., s. 117-119.

olmamaktadır. 1985 yılında, ANAP İzmir İl kongresinin Turgut Özal tarafından iptal edilmesi kanun ve tüzüklere uyulmayabildiğinin bir örneğidir.⁹¹ Çünkü daha önce de değinildiği üzere, bu hükümler liderlerin ve parti yönetimlerinin karar alma yetkilerini sınırlamaktadır.

Özetle parti içi demokrasi parti içindeki sorunları çözen, kitlelerin iradesinin tabandan tavana iletilmesini sağlayan, geniş bir siyasi katılımı gerçekleştiren ve böylece demokrasinin çağdaş içeriğinin hayata geçirilmesini sağlayan, olmazsa olmaz niteliğe sahip, hukuki, sosyal ve siyasal bir araçtır.⁹²

1.4.2. Parti İçi Demokrasinin Öğeleri

Siyasi partiler, içine doğdukları toplumun sosyo-ekonomik, siyasal, kültürel ve hukuk sistemi gibi bütün sistemleri ile sürekli ve karşılıklı etkileşimde bulunurlar; o sistemlerden hem etkilenir hem de o sistemleri etkilerler. Siyasi partilerin en önemli güncel sorunlarından biri parti içi demokrasinin olmaması veya işlememesidir.

Parti içi demokrasinin en önemli unsurlarından biri olan hukuki düzenlemeler, tek bir parti tipi oluşturmayı değil, partilerin içyapısını demokratikleştirmeyi amaç edinmelidir. Ayrıca parti içi demokrasinin sadece hukuki düzenlemeler ile değil, demokrasinin bütün kurum ve kurallarının toplumun her kesimi tarafından içselleştirilip sahiplenilmesi ve uygulanması sonucunda gerçekleşebileceğini unutmamak gerekir.⁹³

Günümüzde mevcut siyasi partilere bakıldığında, parti örgütü üzerinde, parti içi disiplin yerine, parti lideri ve yakın çevresinin mutlak hâkimiyeti açık bir şekilde görülmektedir. Oysa parti içi disiplin, lider dâhil, parti yönetiminde görev alacak herkesin demokratik bir seçimle ve belli bir süre için göreve gelmesini; ülkenin önemli sorunlarını çözmek için alınacak kararların en alt kademelerden yukarıya doğru demokratik tartışma süreçleri sonucunda alınmasını zorunlu kılar.⁹⁴ Parti içi demokrasi ile karşılıklı etkileşim içinde olan en önemli unsurları teker teker ortaya koymakta fayda vardır.

⁹¹ TUNCAY, a.g.e., s. 189-191

⁹² KARAKOÇ, a.g.e., s. 70-73.

⁹³ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 234.

⁹⁴ KARAKOÇ, a.g.e., s. 74.

1.4.2.1. Siyasi Kültür

Siyasi kültür hakkında çok sayıda tanım bulunmakla birlikte; siyasi kültürü, her toplumun kendisine has özelliklerinin bir yansımasıdır şeklinde tanımlamak da mümkündür.⁹⁵ Siyasi kültür, partilerdeki merkezîyetçilik derecesini ve parti içi disiplini belirleyen önemli unsurlardan biridir. Siyasi gelişme süreci içinde, toplumun ve onu oluşturan bireylerin kültürleri, çağdaşlaşma seviyeleri ve siyasi birikimleri çok önemli olup, farklı siyasi rejimler karşısında onların eğilim, tercih ve tepkilerini belirlemelerine yardımcı olur.

Bir toplumun siyasi ilerleme süreci, siyasal demokrasi yolunda ilerleme süreci ile örtüşen bir olgudur. Ayrıca bir toplumdaki ekonomik faktörlerin, o toplumun demokratik gelişiminde çok önemli rol oynadığını, ekonomik kalkınmanın demokratik gelişmenin temelini oluşturduğunu, demokratik gelişmenin bu temel üzerinde yükseldiği gerçeğini göz ardı etmeyerek, demokratik gelişme olgusunu ekonomik kalkınma süreci ile birlikte ele alıp değerlendirmek gerekir.⁹⁶ Parti içi demokrasinin gerçekleşmesi, gerekli ve yeterli demokratik unsurlar içeren hukuksal düzenlemelerin yapılmasına bağlı olmakla birlikte, toplumun siyasal ve kültürel olgunluğa ulaşması, düşünsel ve kültürel anlamda demokratik çoğulculuk ilkelerini içselleştirmesi, istemesine bağlıdır.⁹⁷

Demokrasi, demokrasiye ilişkin ilkeler ve usullerin kabulü ile kendi kendine işleyecek oto-mekanik bir araç değildir. Demokrasi normları, ancak, içinde uygulanacak toplumsal yapı demokrasiye uygun bir siyasi kültüre sahipse yaşama şansı bulabilir. Toplumun siyasi kültürü demokratik anlayışa sahip değilse, demokrasi lehine olan mevzuatların varlığı bile, en azından bu kültür oluşana kadar demokratik uygulama için yeterli olmayabilir.⁹⁸ Bir benzetme üzerinden daha da açık ifade etmek gerekirse, uygulanmayan veya uygulanamayan bir mevzuatın varlığı, ecza dolabında bulunduğu hâlde kullanılmayan bir ilaç yaraya ne kadar tesir edebilirse o kadar tesir etkisine sahiptir.

⁹⁵ a.g.e., s. 75.

⁹⁶ SUAVİ, a.g.e., s. 66-72.

⁹⁷ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 234-235.

⁹⁸ KÜÇÜK, a.g.e., s. 333

1.4.2.2. Sosyal ve Ekonomik Yapı

Bir ülkenin siyasi yapısı, ülkenin sosyal yapısının görüntüsü olup, ülkedeki siyasi partiler de ülkenin sosyal yapısına dayanır ve yaşanan süreç içinde onunla etkileşimde bulunur. Bu durumda sosyal yapının siyasi yapıya gerçek anlamda yansımaları, parti içi demokrasinin varlığı ile mümkündür.

Ekonomik yapı ile siyasal yapı arasındaki çok yönlü ilişki nedeniyle, demokrasi serbest piyasa ekonomisini gerektirmekte ve serbest piyasa ekonomisi de ancak demokraside doğup yaşayabilmektedir. Gelir seviyesi yüksek kalkınmış ülkelerde demokrasinin gerçekleşme seviyesinin yüksek olduğu, gelişmemiş ülkelerin ise otoriter sistemlerle yönetildiği genel olarak kabul gören bir görüştür.⁹⁹

Ekonomik ve siyasi yapı tarihsel gelişim sürecinde birbirini etkiler. Siyasal yapı ile ekonomik yapı arasındaki çok yönlü etkileşim, demokratik özgürlük ile ekonomik özgürlüğün el ele olduğu serbest piyasa ekonomisinde zirvede bulunur, bu iki kavram birbirini tamamlayan karakteristik özelliğe sahiptir. Piyasa ekonomisi ile özgürlükçü, çoğulcu parlamenter demokratik sistem birbirini tamamlamaktadır.¹⁰⁰

Ekonomik yapı ile siyasi yapı arasında çok yönlü bir etkileşim vardır ve bu etkileşim seçim dönemlerinde ve aday belirleme yöntemleri üzerinde ve sürecinde, ekonomik yapının parti içi demokrasi üzerindeki etkisi şeklinde açıkça gözlemlenir.¹⁰¹ Ekonomik durumu iyi olmayan kişiler geçim kaygıları nedeniyle siyasi partilere üye olmayı önceleyemeyeceğinden, parti içi kararlar sınırlı sayıda kişilerden oluşan gruplar tarafından alınacak ve parti içi demokrasi ilkesinde önemli sayılabilecek bir gedik açılacaktır.¹⁰² Ayrıca parti üyelerinin büyük bir çoğunluğu dar gelirli olduğu için seçim harcamalarını karşılayamayacağından milletvekili adayı olamayacak ve bu bakımdan da parti içi demokrasi ilkesi olsa bile bu ilke kâğıt üzerinde kalacaktır.¹⁰³

⁹⁹ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 221-222.

¹⁰⁰ SUAVİ, a.g.e., s. 102.

¹⁰¹ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 131.

¹⁰² KARAKOÇ, a.g.e., s. 101.

¹⁰³ KÜÇÜK, a.g.e., s. 356-357.

1.4.2.3. Siyasi Yapının Kurumsallaşma Aşaması

Demokratik sistemlerde yönetenlere ilişkin kurumların sayısal anlamda çokluğu ile demokratik rejimin iyi işlemesi arasında doğru orantılı bir bağıntı mevcuttur. Siyasi rejim kavramı, siyasi kurum ve siyasi sistem ile yakından ilgilidir ve demokrasilerde bütün kurumların özgürce faaliyet gösterme hakkı vardır. Barolar, odalar, sendikalar, vakıflar, dernekler, kooperatifler, üniversiteler, medya kuruluşları örgütlü bir toplumsal yapının vazgeçilmez unsurlarıdır.¹⁰⁴

Ayrıca bir ülkede vatandaşların demokratik değer ve ilkelere ilişkin algıları ile siyasi sisteme yönelik tutum ve davranışlarının tamamı o ülkenin siyasi kurumsallaşma derecesini gösterir. Bir ülkedeki siyasi kurumsallaşma derecesi de o ülkedeki siyasi partilerin parti içi demokrasiye sahip olma derecesinin göstergesidir. Siyasi kurumsallaşmasını tamamlamamış bir ülkede demokrasi var gibi görülse bile tam olarak işleyemeyeceğinden, parti içi demokrasi de tam olarak işlemeyecek, göstermelik bir nitelik taşıyacaktır. Siyasi kurumsallaşması ve siyasi kurumları zayıf bir toplum, kişisel ve yöresel isteklerdeki aşırılıkları engelleyemez, böyle toplumlarda siyaset, toplumsal güçler arasında sonu gelmez çatışmalar içeren *Hobbes dünyasıdır*. Bu toplumlarda, siyasi kurumsallaşma olmadığı veya yeteri kadar gelişmediği için, kapsayıcı siyasi örgütlerin aracılığı olmaksızın sınıfla sınıf, bölgeyle bölge, aileyle aile ve insanla insan arasında yürütülen kıyasıya bir çekişme vardır, siyaset adına. Bu nedenle, bir ülkede demokratik bir rejimin varlığı için, o ülkede siyasi kurumsallaşmanın var olması zorunludur, bir başka ifade ile siyasi kurumsallaşma gerçekleşmeden parti içi demokrasi olmaz.¹⁰⁵

Batıdaki çağdaş demokrasileri, kurumlar demokrasisi olarak tanımlamamız mümkündür. Siyasi kurumların örgütler, kurallar, ilkeler bütünü şeklinde varlık göstermesi demokratik sistemlerin iktidar yapısını, örgütlenmesini, işleyişini, meşruluğunu ve el değiştirmesini belirler. Sonuç olarak, ancak kurumsallaşmasını tamamlamış bir rejim demokratik kabul edilebilir; demokratik siyasi kurumsallaşma, parti içi demokrasinin ön koşuludur.¹⁰⁶

¹⁰⁴ SUAVİ, a.g.e., s. 81.

¹⁰⁵ KARAKOÇ, a.g.e., s. 83.

¹⁰⁶ YANIK, a.g.e., s. 121.

1.4.2.4. Hükümet Sistemi

Bir ülkede uygulanan hükümet sistemi ile parti içi demokrasi arasında çok sıkı bir ilişki olup, kuvvetler birliğine sahip hükümet sistemleri parti içi demokrasiyi benimsemez. İktidar yetkisinin tek bir kişi ya da makamda toplandığı siyasal sistemlerde iktidar yetkisinin gerek ulusal boyutta gerekse parti içinde bu kişi veya makamda olması nedeniyle üyelerin siyasi katılım özgürlüklerini kullanabilecekleri bir siyasi alan bulunmaz.¹⁰⁷

Yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan ve karakteristik özelliği nedeniyle parti disiplinine sahip olan parlamenter sistemlerde ise, parti disiplini konusunda dozun aşılması, doz aşım derecesine göre, parti içi demokrasiyi zayıflatır, hatta ortadan kaldırıp lider sultanı yaratır. Diğer taraftan Amerika örneği incelenecek olursa, başkanlık sisteminin karakteristik özelliği olan sert kuvvetler ayrılığı ise, başkanlık sisteminde lider egemenliğini önemli oranda azaltarak parti içi demokrasinin gerçekleşmesine katkıda bulunur.¹⁰⁸ Ancak başkanlık sistemlerinin hepsi aynı değildir.

1.4.2.5. Seçim Sistemi ve Yönetimi

Siyasi rejimler ve siyasi partiler üzerinde önemli etkiye sahip olan seçim sistemleri, parti içi demokrasiyi belirleyen çok önemli bir unsurdur. Ulusal iradeyi ortaya çıkarmaları bakımından demokrasinin en temel unsurlarından biri olan seçim sistemlerinin ortaya çıkardıkları ulusal iradenin toplumsal gerçeği yansıtması için, uygulanan seçim sisteminin, demokratik bir seçim sistemi olması gerekir. Günümüzde uygulanan blok liste yöntemi, parti merkez yönetimlerinin parti üzerinde egemenlik kurmasını sağlamakta, oligarşik bir zeminin oluşmasına neden olmaktadır. Parti yönetimleri, önseçim zorunlu olmadığı için, seçilmesini istedikleri adayları seçilebilecek yerlerden ve sıralardan aday göstermekte, seçilmesini istemedikleri adayları ise seçilemeyecekleri konumdan aday göstermekte veya hiç aday göstermemektedir. Bu uygulama ile adaylar, parti yönetiminin elemanları hâline getirilmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ KÜÇÜK, a.g.e., s. 283.

¹⁰⁸ YANIK, a.g.e., s. 220.

¹⁰⁹ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 220.

Parti içi demokrasinin işlemeşini açısından, “dar bölge iki türlü çoğunluk seçim sistemi” en uygu seçim sistemidir. Çünkü bu sistemde adaylar, parti yönetimlerine değil kendilerini seçen seçmenlere bağılı olurlar ve onların çıkarlarını korkmadan savunurlar. Bu sistemin uygulanması, partilerin kendi adaylarının değil, halkın oy vereceğı adayların seçim listesine girmesini sağılar. Bu seçim sisteminde seçilen kişi parti yönetimine karşı güçlenir, lider-parti yönetimi oligarşisi sona erer, vekil gerçek anlamda halkın vekili olur.¹¹⁰ Nispi temsil seçim sistemi ve tercihli liste sistemleri de parti içi demokrasiye katkı sağılar; seçmenler parti yönetiminin dayatmasından kurtulur. Seçimlerin yönetimi, denetimi ve güvenliğı de, sonuç olarak halk iradesinin doğru gerçekleşmesini sağılaması bakımından, parti içi demokrasi açısından çok önemli bir konudur. Bu nedenle, seçimlerin yönetim ve denetiminin bağımsız yargı tarafından yapılması hayati önem taşımaktadır.¹¹¹

1.4.2.6. Bürokrasi ve Yönetişel Yapı

Çağdaş demokratik sistemlerde, örgütlü bir kurumsallığa sahip yönetişel yapı ve bürokrasi demokratik sistemin işlemeşini için vazgeçilmez bir unsurdur. Bu bağlamda, yönetim makamındaki seçilmişlerin yanında atanmışlar da bulunmaktadır. Günümüzde kamu bürokrasisi, sahip olduğı bilgi, uzmanlık, istikrarlı statüsü, karar verme gücü ve profesyonel niteliğı ile iktidar karşısında önemli bir güç hâline gelmiştir. Ancak demokrasinin karar organları, seçimle işbaşına gelmiş ve halka karşı sorumluluğı olan siyasi iktidarlardır. Buna rağmen, demokrasi ile bürokrasi arasında ortaya çıkan otorite sorunu demokrasiyi tehdit edebilmektedir.¹¹² Dolayısıyla böyle bir tehdidin gündemde olması parti dinamiklerini etkileyebilmekte, değışen parti dinamikleri de parti içi demokrasi ilkesinde gedik açılmasını beraberinde getirebilmektedir.

¹¹⁰ YANIK, a.g.e., s. 128-129.

¹¹¹ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 221.

¹¹² a.g.e., s. 130.

1.4.2.7. Kamuoyu ve Baskı Grupları

Baskı grupları ve kamuoyu, parti içi demokrasinin sağlanmasına, toplumdaki farklı çıkarların uzlaşmasına, çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik talepler arasında denge sağlanmasına katkıda bulunurlar. Bazı durumlarda ise bazı baskı grupları, siyasi partilere hukuka aykırı bir şekilde baskı da yaparak, parti içi demokratik düzeni bozacak tehditlerde bulunabilirler. Baskı gruplarının baskısı, parti iradesini ve alacakları kararları belirleyecek duruma gelirse, partilerin demokratik karar alma sistemleri bozulur. Dış baskılardan biri de özellikle seçim dönemlerinde maddi destek sağlayarak parti lideri ve merkez yönetimi ele geçirme girişimleridir.

Bu nedenle, siyasi partilerin dış baskılardan korunması ve parti içi demokrasinin bozulmaması için, partilerin gelir ve giderlerinin sınırlandırılması, açıklanması ve denetlenmesi için gerekli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bir baskı grubu olarak demokratik medya, iktidarın demokratik olmayan eylem, işlem ve uygulamalarına muhalefet edip eleştirmek suretiyle kamuoyunda demokratik duyarlılığın oluşmasını sağlar. Oluşan böyle bir kamuoyuna karşı hiçbir parti direnemez, aksi takdirde varlık nedeni olan seçmenlerin tepkisini alır, oy kaybına uğrar.¹¹³

Baskı grupları, siyasi partiler gibi bir güç olmalarına rağmen, iktidarı ele geçirme amacı olmayan örgütlerdir. Baskı grupları, iktidar mücadelesini doğrudan değil, bir siyasi partinin yönetimini ele geçirmek suretiyle dolaylı olarak yaparlar; bunun tersine, siyasi partiler gibi doğrudan doğruya iktidar mücadelesi yapan baskı grupları, baskı grubu nitelik ve özelliklerini kaybederler. Tek tip olmayan baskı gruplarının bazıları örgütlenirken bazıları örgütlü olamayıp geçicidir, hızla gruplaşıp çok sert tepki gösterir, istediklerini aldıklarında dağılırlar; örgütlü ve amaçlı baskı gruplarına bezemezler. Örgütlenip birleşen baskı grupları bilinçli olarak siyasi parti ve iktidarı ele geçirip lehlerine kararlar almaları için çok yoğun baskı uygularlar. Yoğun propaganda yaparak lobi oluştururlar, toplumu ve karasızları kendi taraflarına çekmek için çalışırlar.¹¹⁴

¹¹³ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 218-219.

¹¹⁴ SUAVİ, a.g.e., s. 124-125.

1.4.2.8. Hukuki Öğeler

Devlet ve siyasi partiler gibi kurumların temeli ve teminatı öncelikle anayasa ve anayasa esas alınarak düzenlenmiş diğer yasalardır. Aynı şekilde siyasi parti faaliyetleri arasında bulunan parti içi demokrasinin de anayasa ve yasalar marifeti ile güvence altına alınması zorunludur.

Parti içi demokrasinin gerçekleşmesi bakımından, hukuki anlamda seçim sistemi ve parti sisteminin çoğulcu ve demokratik bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Seçim ve parti sistemi, seçim emniyeti ile beraber parti içi demokrasiyi belirlemekte ve sonuç ülkeden ülkeye değişmektedir.¹¹⁵

Sartori'nin yaptığı tespite göre, demokrasi, parti sistemi olma özelliğini yitirmiş, iktidar gücü hükümet ve parlamentodan çıkıp parti yöneticilerinin eline geçmiş, siyasi partiler parti olmaktan çıkmış; zoraki bir parti görünümü doğmuştur. Bu nedenle, demokrasi ile özdeşleşen kurumların demokratik esaslara uygun oluşması ve işlenmesi öncelikli hedef olmalıdır.¹¹⁶

Taha Parla, seçimin hukuki anlamda, seçmen, siyasal katılım, genel irade, serbest seçim, genel ve gizli oy, açık sayım, temsil yetkisi ve vekâletten başka bir şey olmadığını ifade ederek, seçim kavramının içeriğinin boşaltıldığını, işlevinden koparıldığını anlatmak istemiş, seçimin tanımından çok işlevinin ve içeriğinin önemli olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.¹¹⁷

Anayasa bakımından parti içi demokrasiye bakacak olursak da, öncelikli olarak iktidarı ve otoriteyi kutsayan görüşün aşındığı noktada, girilen felsefi ve bilimsel çabaların sonucunda ulaşılan demokrasi düşüncesinin, yöneticileri ve onların otoritesini meşrulaştıran genel-geçer bir meşrulaştırma aracı olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Demokrasi düşüncesi ile birlikte bu düşüncüyü hayata geçirecek araçlar olan siyasi partiler ve seçim olgusu doğmuştur. Bu düşüncelerin sistemli bir kurallar bütünü oluşturması hukuk bilimi sayesinde gerçekleşirken, gelişen hukuk bilimi Anayasa kavramına ulaşmıştır. Dünyanın en eski Anayasası niteliğine sahip 1787 ABD Anayasasını savunmak için yazılmış *Federalist Yazılar*'ın 51. maddesinde, devlet gücünün kötüye kullanılmasını önlemenin yolları aranırken, bu arayışı

¹¹⁵ a.g.e., s. 66-72.

¹¹⁶ a.g.e., s. 66-72.

¹¹⁷ a.g.e., s. 66-72.

meşrulaştırmak için “...ama devlet insan doğasına karşı itimatsızlıkların en büyüğü değil mi? İnsanlar melek olsaydı, devlete ne lüzum vardı?” ifadesi yazılmıştır.¹¹⁸

Sivil ve özgürlükçü bir anayasa ve böyle bir anayasayı esas alarak düzenlenmiş çoğulcu ve katılımcı karaktere sahip bir Siyasi Partiler Kanunu, parti içi demokrasi sorununu çözmek için zorunludur. Bu bağlamda, siyasi katılımın muhtemel her sahada, her düzeyde, gerek bireysel ve gerekse kurumsal ve örgütlü olarak gerçekleşmesi hayati önem taşır.¹¹⁹ Türkiye’de siyasi partilerin kurumsallaşma süreci gecikmeli ve sorunlu olduğundan, parti yapıları nedeniyle demokratik kurallar tabandan tavana doğru değil tavandan tabana doğru çalıştığından, partilerin iç işleyiş süreçlerinin demokrasinin temel ilkeleriyle yeterli düzeyde uyum sağladığı söylenemez.¹²⁰

1.5. Parti Disiplini

Siyasi partiler, üyelerini, vekillerini ve bakanlarını sert bir disiplin altına almayan, belli bir disipline tabi tutmayan serbest partiler ve aksine sıkı bir disiplin altına alan onlardan koşulsuz itaat bekleyen disiplinli partiler olarak başlıca iki gruba ayrılır ve başlıca serbest parti örnekleri Amerikan partileri ve Fransız Radikal Sosyalist Partileridir.¹²¹ Serbest partilerin karşıtı olan disiplinli sert partiler ise, parlamento içinde ve dışında, üyelerini parti programı, tüzüğü ve kararları ile sıkı bir şekilde bağlayan partilerdir. Fakat serbest ve disiplinli partiler ayrımı ile demokratik ve otokratik partiler ayrımını karıştırmamak gerekir. Disiplinli bir siyasi parti otokratik olmadığı gibi, her otokratik parti de içerik olarak disiplinli olmayabilir. Yani bir siyasi partinin yöneticileri üyeler tarafından özgürce, dürüst, eşit şartlarda yarışarak ve gizli oyla seçiliyorsa böyle bir parti otokratik değildir. Örneğin, Fransız Radikal Sosyalist Partisi, serbest parti olduğu hâlde parti siyasetinin belirlenmesinde meclis grubu hâkim olduğu için demokratik bir iç yapıya ve parti içi demokrasiye sahip değildir; buna karşın İngiliz İşçi Partisi ile Avrupa Sosyalist partileri disiplinli partiler oldukları hâlde parti içi demokrasiye sahip demokratik partilerdir. Bu bağlamda parti içi demokrasinin

¹¹⁸ İBA, a.g.e., s. 13-17.

¹¹⁹ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 235-236.

¹²⁰ İBA, a.g.e., s. 13-17.

¹²¹ ÖZBUDUN, a.g.e., 1968, s. 21.

parti disiplinini güçlendirmesi mümkün olur.¹²² Dolayısıyla parti içi demokrasi ile parti disiplini bağdaşmaktadır yorumunu yapmak şu koşullar sağlanırsa olanaklı hâle gelir: Bütün üyelerin tabandan tavana doğru parti siyasetine özgür iradeleri ile katılmaları, seçimlerde eşit şartlarda yarışmaları, bütün üyelerin özgür iradeleri ile seçme ve seçilme hakkından yararlanmaları, hukukun üstünlüğü, bütün parti içi seçimlerin hâkim teminatı altında olmasının anayasal ve yasal düzenlemelerle sağlanması. Bir başka ifade ile parti disiplini, parti içi demokrasinin varlığı ve tesisi için var olmalı ve uygulanmalıdır.

Aşırı disiplin, siyasi partilerde tek adam veya birkaç kişinin oligarşik hâkimiyetine, parti diktatoryasına sebep olacağından ve sonuç itibarıyla parti üyelerinin, çeşitli toplum katmanlarının, örgütlerin, çıkar ve baskı gruplarının demokratik siyasi katılım hakkını engelleyeceğinden, katılımcı demokrasinin göstergesi olan çoğulcu demokrasi gerçekleşmeyecektir.¹²³ Parti disiplininin, parti içi demokrasi bakımından taşıdığı sakıncalara rağmen reddedilmemesi, disiplinin sınırlarını çizerek gerekli tedbirlerin alınması gerekir.¹²⁴

Siyasi rejimlerin işleyişi üzerinde birinci derece etkili olan parti disiplini, çok tartışılan bir konu olmakla birlikte üzerinde anlaşmaya varılmış bir kavram değildir. Gözlemlenen parti disiplini uygulamaları, parti yönetimlerinin disiplin araçlarını, parti birlik ve beraberliğini, siyasi tutarlılığı sağlamaktan çok kendilerine muhalif olanları devre dışı bırakmak için kullandıklarını ortaya koymuştur. Buna rağmen parti disiplini, çağdaş partiler demokrasisi için kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bireylerin vicdani sorumluluğuna ve düşünce özgürlüğüne engel olmayacak bir parti disiplini için uygun hukuki düzenlemelerin yapılması elzemdir.¹²⁵

Parti disiplini, parti yönetiminin parti örgütü ve üyeleri üzerinde kullanabildikleri otoritedir. Parti disiplini, Ranney'e göre parti liderlerinin parti üyeleri üzerinde ödül-ceza sistemi ile kontrol sağlamalarıdır.¹²⁶ Fakat parti disiplininin, parti

¹²² a.g.e., s. 47.

¹²³ ÖZTEKİN, a.g.e., s. 103.

¹²⁴ KARAKOÇ, a.g.e., s. 124.

¹²⁵ YANIK, a.g.e., s. 66-67.

¹²⁶ Akt. YANIK, s. 68.

içi demokrasiyi engellemediği ölçüde parti içinde birlik ve beraberliği, dayanışmayı sağlamak suretiyle partiyi amaçlarına ulaştırdığını söylemek de mümkündür.

Yukarıda parti tipolojileri konusunda belirttiğimiz gibi, parti disiplini bakımından partiler, disiplinli partiler ve serbest partiler olmak üzere ikiye ayrılır. Ancak, parti disiplini parti içi demokrasiye engel değildir ve engel olmamalıdır. Parti içinde bütün sorunlar demokratik bir şekilde açıkça görüşülmeli, demokratik yöntemler tüketildikten sonra azınlık görüşü parti disipline uyarak çoğunluğun yanında olmalıdır.¹²⁷

Siyasi partilerde kararların oluşum sürecinde, her düşünce kendini ifade edebiliyor, demokratik tartışmalarla her fikrin olumlu ve olumsuz tarafları değerlendirilerek öğreniliyor, ikna etme veya ikna olma fırsatı elde edebiliyorsa, çoğunluğun aldığı kararların benimsenmesi daha kolay olur.¹²⁸

1.5.1. Parti Disiplininin Tarihsel Gelişimi

Parti içi demokrasinin tesisinde çok önemli bir rol oynayan parti disiplinin tarihsel gelişimine kısaca değinmek çalışmamız bağlamında yerinde olacaktır.

19. yüzyılda gerçekleşen demokratik seçim reformları ile oy hakkının yaygınlaşması sonucunda, aristokratik parlamento kliklerinden oluşan serbest partiler, geniş halk kitlelerini örgütleyip yaygın siyasi parti örgütleri kurmak zorunda kalmışlar ve parti disiplini de bu gelişmelerin ürünü olmuştur.¹²⁹

Parti disiplini daha önceki zamanlarda görülse de, gerçek anlamda, Birleşik Krallık'ta 1832 ve 1868 seçim reformlarından ve parti örgütlerinin yaygınlaşmasından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. İngiliz Liberal Partisinin 19. yüzyılın son çeyreğindeki uygulamaları parti disiplininin gelişmesini, güçlenmesini sağlamıştır. Parti disiplini, sosyalist partiler tarafından, 20. yüzyılın başlarında çok daha tutarlı ve ayrıntılı bir sistem hâline gelmiştir. Totaliter partilerin 20. yüzyılda doğuşu ile birlikte

¹²⁷ a.g.e., s.70; KÜÇÜK, a.g.e., s. 186.

¹²⁸ KÜÇÜK, s. 187.

¹²⁹ ÖZBUDUN, a.g.e.,1968, s. 47.

parti disiplini gelişim bakımından son aşamaya ulaşmıştır. Totaliter partilerde disiplin partinin temelidir.¹³⁰

1.5.2. Parti Disiplinini Belirleyen Unsurlar

Partilerin yapısı, siyasi sistem, sosyal yapı, siyasi kültür ve yaptırımlar parti disiplini belirleyen unsurlar olarak aşağıda alt başlıklar altında incelenmiştir.

1.5.2.1. Ülkedeki Partilerin Siyasi Yapısı

İçine doğdukları ve faaliyette buldukları siyasi sistemden bağımsız düşünemeyeceğimiz partilerin kendilerine özgü içyapı özellikleri, bu özelliklerden doğan eğilim ve zorunlu davranış biçimleri vardır. İşte bu eğilim ve zorunlu davranış biçimleri parti disiplini belirler.

İki parti sistemi bulunan ülkelerde parti disiplini, anayasada bulunan kuvvetler ayrılığı ilkesini zayıflatmak ya da yok etmek suretiyle, yasama ile yürütme arasındaki dengeyi bozarak kuvvetler birliğini oluşturmada, liderliği yürütme organına vermek suretiyle hükümetin istikrar ve otoritesini güçlendirmektedir. Çok partili sistemlerde ise disiplinli partiler görece istikrarlı ve güçsüz, disiplinsiz partiler ise daha istikrarsız fakat daha güçlü hükümetler kurmaktadır.¹³¹

Ayrıca, parti örgütlerinin gücü ve finansman sağlama imkânı ile parti disiplini arasında da genel olarak bir doğru orantı vardır. Parti disiplini en güçlü olan sosyalist, komünist ve Hristiyan Demokrat Partiler, parti örgütleri en güçlü olan partilere örnek olarak gösterilebilir. Üyeyi partiye bağlayan bağın niteliği de, parti disiplini etkileyen bir başka yapısal etkidir. Bu nedenle, totaliter partilerdeki parti disiplini, demokratik bütünleşme ve bireysel temsil partilerinin parti disiplininden çok daha güçlüdür. Buna rağmen, parti yapısı ile parti disiplini arasındaki bağıntının kesin olmadığını, parti disiplinin mutlak suretle parti gücünden çıkarılamayacağını, parti yapısının niteliğinin parti disiplini etkilediği ve fakat tek başına parti disiplini belirlemediğini belirtmek gerekir.¹³²

¹³⁰ YANIK, s. 67.

¹³¹ ÖZBUDUN, a.g.e., 1968, s. 11.

¹³² YANIK, a.g.e., s. 71.

1.5.2.2. Devletin Siyasi Yapısı

Devletin siyasi yapısının başlıca üç unsurunu, parti disiplini etkileyen faktörler arasında sayabiliriz. Bunlar seçim sistemi, kuvvetler ayrılığı ve federalizmdir.

1.5.2.3. Seçim Sistemleri

Seçim sistemi, parti yapısını ve sistemini etkiler ve dolaylı olarak parti disiplinine yansır. Dolayısıyla seçim sistemleri ile parti içi demokrasi arasında da önemli bir ilişki olduğu açıktır. Öyleyse çalışmanın kapsamı açısından seçim sistemlerini kabaca irdelemek yerinde olacaktır.

Liste usulü ve orantılı temsil seçim sistemi, parti disiplini artıran bir role sahiptir. Bu konu, geçmişte ve günümüzde uzun süren tartışmalara konu olmuş olup, özellikle Duverger'in düşüncelerinin sosyolojik bir kanun oluşturup oluşturmadığı çok tartışılmıştır. Buna rağmen, seçim sistemlerinin parti disiplini üzerine olan etkisini abartmamak gerekir.¹³³

Genel ve geniş anlamda seçim, birden çok şey arasından seçim yapmaktır. Siyaset Bilimi bağlamında seçim kavramı, halkın siyasi tercihini gösteren, sağlıklı bir demokratik rejim bakımından hayati önem taşıyan ve yönetme yetkisine meşruiyet sağlayan esaslı bir olgudur.¹³⁴

Demokrasi ikizleri diyebileceğimiz siyasi partiler ve seçim ikilisi, genel olarak anayasa hukukunun temel konuları arasında bulunur. Seçim, mevcut siyasal iktidara yeniden yetki vermek, mevcut iktidarın yetkisini alıp bir başkasına veya başkalarına (koalisyon) vermek için kullanılan siyasi ve hukuki bir araçtır.¹³⁵ Seçim, yasal olarak oy hakkı olan kişilerin oy kullanmak suretiyle siyasileri, yöneticileri seçmesidir.¹³⁶

Çoğulcu bir toplumda, farklı görüş ve programlara sahip siyasi partilerin iktidar yarışında doğacak siyasi gerginlikler, tarafsız ve bağımsız yargının gözetim ve

¹³³ YANIK, a.g.e., s. 72.

¹³⁴ BİLİR, a.g.e., s. 61-66.

¹³⁵ İBA, a.g.e., s.171-172.

¹³⁶ GÖZLER, K. (2017), *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Yayınevi, Bursa, s. 288-299.

denetiminde yapılan demokratik seçimler ile giderilir.¹³⁷ Genel anlamda, mevcut “şeyler” arasından bir şey seçmek veya özel siyasi seçim bağlamında mevcut siyasi alternatifler içinden birini seçmek anlamına gelen seçim, şayet mevcut kapsamı ile bizim istek ve ihtiyaçlarımızı karşılayacak nitelikte en az iki alternatif içermeyen, bizim irademiz dışında oluşmuş bir seçenekler kümesi üzerinden gerçekleşiyorsa, mevcutlar içinden herhangi bir şeyi kerhen seçmek-almak-kabul etmek suretiyle, biz, gerçekten bir seçim yapmış olur muyuz?

Bu sorudan hareketle, gerçek anlamda bir seçimden bahsedebilmek için, üzerinde seçim uygulanacak alternatifler kümesinin, ihtiyaç ve isteklerimizi karşılayabilecek nitelikte, beklentilerimize ve irademize uygun seçeneklerle dolu olması gerekir. Böyle bir küme de, ancak, daha en baştan halkın/seçmenlerin tamamının bu kümenin oluşumuna katılımı ile belirlenir. Bir başka ifade ile seçime katılacak adaylar kümesi, halkın/seçmenlerin tamamı tarafından ve seçilecek vekil sayısının çok sayıda katı kadar adayın katılacağı önseçimle belirlenmelidir. Aynı belirleme yöntemi partilerin her kademe yöneticilerinin seçimi için de uygulanmalıdır. Aksi takdirde, kapsamı birileri tarafından, daha açık bir ifade ile gerçek hayatta parti üst yönetimi ve çevresi tarafından belirlenmiş seçenekler kümesi içinden vekiller seçmek olsa olsa bir dayatma olur, dayatma olduğu ölçüde de seçim niteliğinden arınmış bir hüviyete bürünür.

Genel ve basit bir tanım ile seçim sistemleri denildiğinde, seçmenlerin kullandığı oyların, partilerin çıkartacağı milletvekili sayısını aldıkları oy sayısına göre belirleme yöntemleridir. Aynı partiler arasındaki aynı seçim sonucu, farklı seçim sistemleri ile değerlendirildiğinde, bu partilerin çıkartacağı milletvekili sayısında değişiklik olması genel olarak mümkün, hatta çok zaman kaçınılmazdır. Seçim sistemleri de, genel bir ayrıma göre, çoğunluk sistemleri ve nispi temsil sistemleri olmak üzere öncelikle iki ana gruba ayrılır. Bu iki sistemi birlikte uygulayan sistemlere de karma seçim sistemleri denir.¹³⁸

Çoğunluk sistemleri ve nispi temsil sistemlerinin de farklı alt başlıkları vardır. Çoğunluk sistemi ile nispi temsil sistemini birlikte uygulayan karma sistemler de bu

¹³⁷ TEZİÇ, a.g.e., 2015, s. 300.

¹³⁸ GÖZLER, a.g.e., s. 124.

iki sistemin çok farklı bileşenlerini uygulamak suretiyle farklı alt gruplar oluşturmuşlardır. Dünyadaki genel eğilime göre, ülkelerinde yönetimde istikrar isteyen uluslar çoğunluk seçim sistemlerinin farklı varyasyonlarından birisini tercih ederken, temsilde adalete önem veren uluslar ise nispi temsil sistemlerinden birisini seçerler fakat yönetimde istikrar ile temsilde adalet ilkesinin her ikisini de önemseyen uluslar, bu iki seçim sistemini birlikte ve karma bir şekilde uygulayan karma seçim sistemlerinin kendileri için uygun gördükleri bir modelini tercih ederler.

Seçim sistemlerinin sayısını belirleme bakımından yapılmış eski bilimsel çalışmalardan hareketle, demokrasilerde dünya çapında 70'den fazla seçim sistemi olduğu belirlenmiş olup, daha sonra geliştirilen yeni seçim sistemleri ile seçim sistemleri sayısının yaklaşık 100'ü bulunduğu tahmin edilmektedir.¹³⁹ Seçilecek milletvekillerinin aldıkları oylara göre partilere dağılımı, seçim sisteminin teknik ve dar anlamda konusunu oluştururken, geniş anlamda seçim sisteminin konusu adaylık, seçme ve seçilme koşulları, seçimlerin düzenlenmesi, oy verme yöntemleri, seçim çevreleri, seçim ilkeleri, seçimlerin yönetim ve denetimi gibi seçimlerin başından sonuna kadar uygulanması gereken bütün olguları kapsar.¹⁴⁰

Bir ülkede iktidar partisi açısından tercih edilecek seçim sistemi, oy potansiyeline göre kendisine en çok sandalye sağlayacak sistem iken, muhalefet partisi açısından en iyi seçim sistemi kendisini iktidara getirecek veya iktidar ortağı yapacak seçim sistemidir; küçük partiler için ise, en azından meclise girecek kadar temsilci kazanmalarını sağlayacak seçim sistemidir. Seçim sistemlerini birbirinden ayıran üç temel özellik; aldıkları oylara göre sandalyelerin partilere dağılımını hesaplanma yöntemleri, seçim çevresinin genişliği ve seçim turu sayısıdır. Bu üç temel özelliğin farklı kombinasyonuna göre, seçim sistemleri çoğunluk, nispi temsil ve karma sistemler olmak üzere üç ana gruba ayrılmıştır ve üç grup da kendi içinde alt gruplara ayrılır.¹⁴¹ Çok çeşitli seçim sistemleri mevcut olup, bunların hepsi farklı güçteki partilerin siyasi tercihlerine göre şekillenmiştir ve hiçbiri tarafsız değildir. Fakat her seçim sistemi, ülke gerçeklerine uygun olduğu iddiası ile savunulur. Bu nedenle, uygulanması gündeme gelen her seçim sistemi, hangi partinin işine gelir diye

¹³⁹ İBA, a.g.e., s. 180-182.

¹⁴⁰ ATAR, a.g.e., s. 189-190.

¹⁴¹ KARATEPE, a.g.e., s. 294-295.

sorgulanmalıdır.¹⁴² Daha önce belirttiğimiz temelde üç gruba ayrılan çoğunluk sistemi, nispi temsil sistemi ve karma seçim sistemini aşağıda ana hatları ile işleyeceğiz.

1.5.2.3.1. Çoğunluk Sistemi

Çoğunluk sistemindeki temel ve genel mantık, geçerli oyların çoğunu alan parti listesinin veya adayın ilgili seçim bölgesinde seçimi kazanmasıdır.¹⁴³ Basit bir mantığa sahip çoğunluk sistemine göre, bir seçim çevresinde en çok oy alan parti o seçim çevresindeki milletvekilliklerinin hepsini alır.¹⁴⁴

Duvergerin seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisi konusundaki tespitine göre iki-turlu çoğunluk sistemi çok parti sistemini, tek-turlu çoğunluk sistemi ise iki-parti sistemini destekler. Geçerli oyların çoğunluğunu alan bir partinin, parlamentoda gerekli ve yeterli çoğunluğu elde etmek suretiyle yönetimde istikrarın sağlanması çoğunluk sisteminin esas amacıdır.¹⁴⁵ Çoğunluk sistemleri çok sayıda alt başlıktan oluşmakla birlikte uygulamada en çok listeli çoğunluk ve tek isimli çoğunluk modelleri tercih edilmektedir.¹⁴⁶ Çoğunluk sistemleri, ayrıca, yapılan seçim turuna göre iki turlu ve tek turlu çoğunluk sistemleri olmak üzere iki alt başlık altında çeşitlenmiştir.¹⁴⁷ Bu açıklamalardan hareketle, çoğunluk sistemlerini genel olarak tek turlu, iki turlu ve listeli çoğunluk olarak üç alt başlık altında toplamak mümkün olup, bu alt başlıklar da kendi içlerinde başka alt sistemleri barındırır. Çoğunluk sisteminin temel iddiası yönetimde istikrarı sağlamak olsa da, seçim sonuçları büyük partilerin lehine, küçük partilerin aleyhine olur ve genel olarak iki partili siyasi sistemin oluşmasına yol açar.

1.5.2.3.2. Nispi Temsil Sistemi

Nispi temsil sistemi, çoğunluk sisteminin önemsemediği temsilde adalet ilkesinin gerçekleşmesini gözeterek, demokrasinin olmazsa olmazı olan temsilde

¹⁴² TEZİÇ, a.g.e., 2015, s. 337.

¹⁴³ ATAR, a.g.e., s. 191.

¹⁴⁴ GÖZLER, a.g.e., s. 235-6.

¹⁴⁵ İBA, a.g.e., s. 182-183.

¹⁴⁶ KARATEPE, a.g.e., s. 295.

¹⁴⁷ GÖZLER, a.g.e., s. 316.

adalet ilkesinin gerçekleşmesini sağlamayı amaç edinmiştir. Bu amacın gerçekleşmesi için de, partilerin parlamentoda temsillerinin, seçmenlerden aldıkları oy oranına göre olması gerekir. Nispi temsil taraftarlarının, bu amaca en iyi şekilde ulaşabilmek için, zaman içinde çok sayıda alt modelini geliştirdiğini görmekteyiz. Fransız siyasetçi Victor Considerant, 1846 yılında, Cenevre Devleti, Büyük Kurucu Konsey üyelerine takdim ettiği *Temsili Hükümetin Samimiyeti ya da Gerçek Seçimin Açıklaması* adlı kitapçık ile Kıta Avrupa'sında nispi temsil sistemi için öncülük eder. Danimarka'da, maliye bakanı C. Androe'nin çabasıyla 1855 yılında Anayasalarına konulan reform niteliğinde bir madde ile nispi temsil sisteminin uygulanması sağlanır. İsviçre ve Belçika başta olmak üzere birçok ülke nispi temsil sistemini uygulamaya başlar. Sovyet Rusya, İngiltere ve 1961 yılına gelinceye kadar Türkiye dışında Avrupa'da hemen hemen bütün devletler nispi temsil sistemini uygulamaya başlar.¹⁴⁸ Nispi temsil sisteminde seçim sırasında oluşan artık oylar ile dağıtılamayan temsilciliklerin partilere aldıkları oy oranına göre paylaşılması için değişik zamanlarda değişik kişiler tarafından çok farklı formüller geliştirilmiştir.

Karakteristik özelliği gereği, nispi temsil sistemi, listeli seçim usulüdür; en az iki ve daha fazla temsilci çıkaracak olan seçim çevrelerinde uygulanabilir. Dar seçim çevrelerinde uygulanması durumunda, çoğunluk sistemlerinde elde edilen adaletsiz temsil sonuçlarının oluşmasına neden olur. Nispi temsil sistemlerinde seçim çevresi genişledikçe temsilde adalet ilkesine yaklaşılr ve seçim çevresi daraldıkça da temsilde adalet ilkesinden uzaklaşılr. Nadiren ulusal düzeyde, tüm ülke tek bir seçim çevresi kabul edilerek nispi temsil sistemi uygulandığı zaman, buna tam nispi temsil denir.¹⁴⁹

Nispi seçim sisteminin, birisi ulusal düzeyde, diğeri seçim çevresi düzeyinde uygulanan iki temel formunun bulunduğunu söylemek mümkündür.¹⁵⁰ Nispi temsil sistemi ile yapılan hesaplama sonucunda partilerin geriye kalan artık oyları ve dağıtılamayan milletvekilliklerinin partilere aldıkları oy oranında dağıtılması, nispi temsil sisteminden geliştirilmiş en büyük artık oy, en kuvvetli ortalama, *d'Hondt yöntemi* ile yapılır.¹⁵¹

¹⁴⁸ TEZİÇ, a.g.e., 2015, s. 348.

¹⁴⁹ GÖZLER, a.g.e., 2017, s. 319.

¹⁵⁰ a.g.e., s. 128.

¹⁵¹ ATAR, s. 195-196.

Temsilde adalet ilkesini esas alan nispi temsil sisteminin bazı türlerinde, belli bir seçim çevresindeki geçerli oy sayısını o çevrenin çıkartacağı milletvekili sayısına bölmek suretiyle *Hare kotası* denilen çevre seçim sayısı veya seçim kotası bulunur ve seçime katılan siyasi partilerin bu seçim çevresinde aldıkları oylar işbu Hare kotası veya seçim kotası sayısına bölünerek o çevreden çıkartılacak milletvekillikleri partilere aldıkları oylar nispetinde paylaşılır. Bu işlem sonucunda geriye kalan artık oyları ve dağıtılamayan milletvekilliklerini mümkün olduğu kadar azaltabilmek için, o seçim bölgesinin toplam geçerli oy sayısı, o seçim bölgesinin çıkartacağı milletvekili sayısına 1 eklemek suretiyle (Hagenbach-Bischof yöntemiyle) veya milletvekili sayısına 2 eklemek suretiyle (Imperiali yöntemiyle) elde edilecek sayıya bölerek Hare kotası bulunur ve o seçim bölgesindeki geçerli oylar bu Hare kotasına bölünmek suretiyle, o çevreden çıkacak milletvekillikleri, partilere, aldıkları oy nispetinde dağıtılır.¹⁵²

Temsilde adaleti esas alan nispi temsil sisteminde bir partinin tek başına iktidar olma ihtimali zayıf olduğundan, yönetimde istikrarsızlığa, daha doğrusu yönetme yetkisinin güçlü bir şekilde tek bir partinin eline geçmemesine, yani koalisyona neden olur. Bu sistemin içerdiği diğer olumsuzluklar; aday listelerinin genellikle parti organları tarafından liste hâlinde belirlenmesi, bu belirlemeyi yapan parti yönetimlerinin, partinin etkili, yetkili kişilerini, kendilerini, kendi yakınlarını ve yandaşlarını listelerin ilk sıralarına koymaları; adayları belirlemede, adaylar arasında seçim yapma imkânı olmayan seçmenlerin ise partilerin belirlediği adaylar için oy vermekten başka yapabilecekleri bir şeylerinin olmamasıdır. Nispi temsil sisteminin içerdiği bu olumsuzluklar, seçmenlerin seçme hakkının parti organlarının eline geçmesine sebep olmaktadır.¹⁵³

1.5.2.3.3. Karma Sistemler

Karma seçim sistemi, nispi temsil sisteminin olumlu tarafı olan temsilde adalet özelliği ile çoğunluk sisteminin olumlu tarafı olan yönetimde istikrar özelliğini sentezlemek suretiyle nispi temsil sisteminin yönetim zafiyetinden ve çoğunluk sisteminin yarattığı adaletsiz temsilci dağılımından kurtulmak amacıyla bulunmuş bir

¹⁵² İBA, s.185-186.

¹⁵³ KARATEPE, a.g.e., s. 299-300.

yöntemdir. Bu arada, iktidarların kendi partileri lehine olacak seçim sistemlerini yasalaştırmayı tercih ettiklerini de unutmamak gerekir. Birleşik listeli nispi temsil sistemi, barajlı D'hondt sistemleri ve kişiselleştirilmiş çift oy sistemi en yaygın olan karma sistem türleridir.¹⁵⁴

Yerinde ve ek bir bilgi olarak, karma seçim sisteminin bir türü olan çift barajlı d'Hondt sistemi, Türkiye'de 10.06.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ile kabul edilerek seçimlerde uygulanmaya başlamıştır. Ne var ki 1995 yılında yapılan değişiklik sonucunda kontenjan milletvekilliğinin sona ermesiyle karma seçim sistemi uygulaması da sona ermiş ve orantılı temsil sistemine dönmüştür.¹⁵⁵

Çoğunluk sistemi ve nispi temsil sisteminin farklı karakteristik özellikleri alınarak oluşturulan çok çeşitli karma seçim sistemlerin birisi olan birleştirilmiş ya da yakınlaştırılmış listeli sistem, Fransa'da IV. Cumhuriyet döneminde, 1951 tarihli kanunla uygulamaya girmiş olup, Federal Almanya'da ise yine bir tür karma seçim sistemi olan kişiselleştirilmiş çift oylu sistem hâlen uygulanmaktadır.¹⁵⁶

1.5.2.4. Kuvvetler Ayrılığı

Daha önceleri yasama-yürütme arasında mevcut olan kuvvetler ayrılığı, günümüzde iktidar muhalefet partileri arasındaki ilişkilerde bulunmaktadır. Kuvvetler ayrılığının niteliği, parti disiplinini belirleyen bir etkidir. Genel olarak kabul edilen görüşe göre, sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık sistemi, parti disiplininin zayıflamasına neden olmakta, yumuşak kuvvetler ayrılığı temeline dayanan parlamenter sistem ise, disiplinli partilerin oluşmasını sağlamaktadır.¹⁵⁷ Parlamenter sistemde “parlamentarizmle uyuşan” partilerin vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğu, disiplinli partilerin bu uyumluluğun ayrılmaz parçası olduğu bir gerçektir. ABD başkanlık sisteminde mevcut olan partilerin en belirgin özelliği ise bu partilerde parti

¹⁵⁴ a.g.e., s. 303-304.

¹⁵⁵ İBA, a.g.e., s. 190.

¹⁵⁶ TEZİÇ, a.g.e., 2015, s. 358-359.

¹⁵⁷ ÖZBUDUN, a.g.e., 1968, s. 137.

tutarlılığının çok düşük, parti disiplininin hemen hemen yok denecek kadar az olmasıdır.¹⁵⁸

1.5.2.5. Federal Sistem

ABD'deki partilerde parti disiplininin yok denecek kadar az olması, ABD'li siyaset bilimcilerin, diğer nedenlerle birlikte federal sistemin de parti disiplini üzerinde etkili olduğunu düşünmelerine sebep olmuştur. Bu görüşü destekleyecek bazı deliller olsa da, federalizm, ABD'de olduğu gibi her yerde parti disiplini zayıflatan etki göstermemiştir. Almanya, Avustralya ve Kanada'da federalizm, partilerin parti disiplinlerinin zayıflamasına neden olmamış, disiplinli partiler ile federalizm bir arada var olmuşlardır. Bu nedenle, federalizmin parti disiplini nasıl ve ne yönde etkilediğini söylemek mümkün gözükmemektedir.¹⁵⁹

1.5.2.6. Toplumsal Yapı

Sınıf partileri, disiplinli bir örgüt sayesinde siyasi mücadelede başarılı olacaklarına inandıklarından, disiplinli partilerdir. Michels'in de belirttiği gibi, "kuvvetli ile olan mücadelede örgütlenme, zayıfın en önemli silahıdır".¹⁶⁰

Toplumsal yapıda bulunan sınıfsal kutuplaşma ile parti disiplini arasında bir korelasyon bulunmakta olup, sınıfsal bakımdan ayrılmış parti sistemlerinde, parti disiplini kuvveti, ayrılmamış parti sistemlerinde zayıftır.¹⁶¹

Konu özelinde Türkiye'nin yapısını incelemek gerekirse, siyasi partilerde genel olarak üst sınıflarda bulunan seçkin bireylerden oluşan kadrolar hâkim olup, eğitimdeki fırsat eşitsizliğinin de bu olguya eklenmesi ile siyasi kadroların bir oligarşik yapı meydana getirmesinin önü açılmaktadır. Sosyal sınıflar içinde geniş yer tutan köylü, esnaf, işçi, hatta aydın ve uzman kişiler de dâhil olmak üzere toplumun çok geniş bir kesimi siyasi partiler içinde çok sınırlı faaliyette bulunabildiklerinden, sosyal

¹⁵⁸ YANIK, a.g.e., s. 72-73.

¹⁵⁹ ÖZBUDUN, E. (1979), *Siyasal Partiler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 73.

¹⁶⁰ YANIK, a.g.e., s. 73.

¹⁶¹ ÖZBUDUN, 1968, s. 149.

sınıfların temsilinde olumsuz bir tablo ortaya çıkmakta, parti içi demokrasi gerçekleşmemektedir.¹⁶²

1.5.2.7. Siyasi Kültür

Bir toplumdaki kişilerin, grupların ve partilerin siyasi davranışlarını açıklamada kullanılacak en önemli araç o toplumun sahip olduğu siyasi kültürdür. İçine doğdukları toplumun siyasi kültürünün etkisi altında olan siyasi partiler, parti disiplinlerini bu siyasi kültürün etkisi altında şekillendirirler, oluşturdukları disiplinin meşruluğunu, toplumda var olan değer yargıları temelini üstüne oturturlar.¹⁶³

Ülkemiz açısından değerlendirdiğimizde, siyasi kültür bakımından batı demokrasilerinin siyasi kültür birikimine henüz sahip olamadığımızı üzülerek de olsa belirtmek gerekir. Üst düzeyde bir demokratik siyasi kültür vasıtasıyla kazanılmış siyasi bilinç düzeyi, üst düzeyde çoğunlukçu siyasi katılımı sağlamak suretiyle demokratik, katılımcı bir toplumsal yapı ve kurumsallık sağlar. Bir ülkede siyasi kültür, devlet-millet ile yönetici-halk ikilileri arasındaki ilişkilere hâkim olan değerler, inançlar, tutumlar ve eğilimlerin bir anlamda bileşkesidir. Ülkemiz bakımından değerlendirdiğimizde, günümüzdeki siyasi, yönetsel kültür, Osmanlı'dan intikal eden siyasi, yönetsel düşüncenin etkisinden henüz tam olarak çıkamamıştır.¹⁶⁴

1.5.2.8. Parti İçi Yaptırımlar

Yaptırımlar, parti disiplininin hayata geçirilebilmesi için çok önemli araç olmakla birlikte, parti yönetimi, parti kararlarının uygulanmasını öncelikle ikna yöntemi ile yapmalıdır. Parti yönetimi, parti disiplinine, parti kararlarına uymayan üyelerini çeşitli görevlere aday göstermeyerek, aday olsa bile seçtirmeyerek yaptırım uygulayabileceği gibi disiplinli üyelerini belirli görevlere aday göstermek ve seçtirmek suretiyle ödüllendirebilir.¹⁶⁵

Siyasi partilerin elinde çok sayıda yaptırım imkânı bulunmakta olup, parti disiplinini tesis etmek amacıyla bu yaptırımları kullanmadan önce alması gereken çok

¹⁶² KARAKOÇ, a.g.e., s. 103.

¹⁶³ YANIK, a.g.e., s. 74.

¹⁶⁴ SUAVİ, a.g.e., s. 69.

¹⁶⁵ YANIK, a.g.e., s. 74.

önemli iki tedbir vardır. Bunlardan birincisi, disiplin alanının sınırları demokratik esaslara göre çizilmeli, sınırlar aşılmamalı ve totaliter uygulamadan kaçınılmalıdır. İkincisi, parti disiplini ve uygulamaları liderin ve yöneticilerin elinde özellikle parti içi muhaliflerini sindirme ya da tasfiye etmeye yönelik bir baskı aracı olmamalıdır. Aksi takdirde parti içi demokrasi ortadan kalkar ve sonuç itibarıyla adı demokrasi fakat kendisi ne olduğu belirsiz bir yönetim biçimi ortaya çıkar.¹⁶⁶

1.6. Siyasi Elitler

İnsanlık tarihi boyunca kimin yöneteceği tartışmaları; devletin devamlılığı, toplum düzeni ve bireylerin memnuniyeti bakımından her zaman güncelliğini korumuştur.

Toplumsal iş bölümünü detaylı bir şekilde işleyen Platon'un kuramı, bu konuda bilinen en eski çalışmadır. Platon'a göre toplumda yerleşik olan mevcut eşitsizlikler mutlak olarak korunmalıdır. Platon'un bu görüşü, tarihsel süreç içinde, yüzyıllar, binyıllar öncesinden modern zamanlara, hatta günümüze kadar süren ve hâlen devam eden, siyaset sahnesinde yöneticilere ilişkin üstünlük, seçkinlik düşüncesini açıkça ifade etmektedir. Tarihi süreçte yıllar boyunca, yöneticiler aşkın, tanrısal niteliklere sahip üstün varlıklar olarak görülmüş ve toplumsal düzenin bu eşitsizlikle sağlanacağına inanılmıştır. Avrupa'da yaklaşık iki yüzyıl süren din savaşlarından sonra, siyasal düşüncenin sekülerleşmesi sonucunda egemenlik kavramı tanrısal olmaktan çıkmış ve egemenliğin meşruiyeti gündeme yerleşmiştir.¹⁶⁷

Hobbes, Antik Yunan ve Ortaçağ düşüncesi yerine, sözleşme kuramı ile doğal hakları terk edip "ölümlü bir tanrı" yaratmıştır. Sözleşme kuramına göre ölümlü tanrı egemenliğini toplumdaki barışı sağlar, birliği devam ettirir ve bunu eşitsizlik sayesinde yapar, bu eşitsizliğin kaynağı tanrı değil sözleşmedir. Aydınlanma sonucu ortaya çıkan modern siyasal teorinin varsayımı eşitsizlik olmasına karşılık, eşitlik,

¹⁶⁶ KARAKOÇ, a.g.e., s. 124-125.

¹⁶⁷ ARSLAN, M. (2015), *Elit Teorisinin Doğuşu ve Kitle Korkusu*, Eğitim Bilim Toplum Dergisi/ Cilt: 13 Sayı: 50, sayfa: 76-79.

özgürlük ve demokrasi siyasetin temel unsurları hâline gelince yöneticilerin üstün konumları sorun olur.¹⁶⁸

Marksizm, siyasal teorinin eşitsizlik olgusunu göz ardı ettiği noktada, toplumsal tarih ile siyasal teori arasında bağ kurmak suretiyle, “kurmaca eşitsizliğin” ortadan kaldırılması gerektiğini söyler. Üretim araçlarına sahip olanların toplumda egemen sınıfı oluşturduğunu, egemen bilinci belirlediğini ve toplumdaki çarpık yapının bunun zorunlu sonucu olduğunu, her türden eşitsizliğin, sömürünün ve sınıf ayırımının ortadan kaldırılması ile insanlığın gerçek tarihinin başlayacağını belirtir.¹⁶⁹

Bilim insanları, toplumdaki eşitsizlik gerçeğinden hareketle yaptıkları uzun süren çalışmalar sonucunda, toplumdaki iktidar yapıları ve güç ilişkilerini anlayıp açıklamaya yarayacak iki temel teori üretmiş olup, bunlardan biri sınıf teorisi diğeri ise elit teorisidir. Sınıf teorisinde ekonomik eşitsizlikten yola çıkılıp, sahiplik ve kontrol kavramları kullanılarak sınıf farklılıkları açıklanırken, elit teorisinde sosyo-politik eşitsizlik ön planda tutulur, analiz sırasında elit-halk ayrışması incelenirken iktidar-güç ve etki kavramları dikkate alınır.¹⁷⁰

Robert Michels 1911 yılında yazdığı *Siyasi Partiler* adlı ünlü eserinde, karakteristik özellikleri gereği demokratik işleyiş ve yapıya sahip olmaları gereken Sosyal Demokrat ve Sosyalist Partiler ile kooperatif, sendika ve dernek gibi sosyal örgütlerde, yönetimin, hangi nedenlerle zaman içinde çoğunluk yönetiminden azınlık yönetimine dönüştüğünü inceleyip anlatmaya çalışmıştır. Demokrasi düşüncesi ve uygulamalarındaki gelişmelere rağmen, özellikle siyasi partilerin ve işçi sendikaları liderleri ile kadrolarının uzun yıllar değiştirilememesi Michels’in görüşlerini teyit etmekte ve bu kurumların sözde demokrasi ile yönetildiğini göstermektedir. Michels gibi Martin Lipset de Oligarşik eğilimlerin bu kurumlarda kaçınılmaz olduğuna inanmaktadır. Her ikisi de demokrasi idealine daha çok yaklaşmak için mücadeleye

¹⁶⁸ a.g.e.

¹⁶⁹ a.g.e., s. 76-79.

¹⁷⁰ ARSLAN, A. (2003), *Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 6, Ankara, s. 115-116.

devam etmek gerektiğini, demokrasiden uzaklaştıkça toplum yönetimi ve işçi hareketlerinin olumsuz etkileneceğini belirtmiştir.¹⁷¹

Robert Michels'in siyaset bilimi alanındaki *Siyasi Partiler* adlı eserindeki "oligarşinin tunç (demir) kanunu" teorisine göre, "Seçilmişlerin seçmenler, vekillerin vekalet verenler üzerinde egemenlik kurmasına yol açan örgütün kendisidir. Örgütten bahsediyorsanız oligarşiden bahsediyorsunuz demektir." Michels, o günlerin uygulamasından hareketle, siyasi partilerin oligarşik eğilimli olduklarını ikna edici veriler sunarak savunmuştur. Bu çalışması sırasında, işçi partisinin iktidar olması amacıyla kurulmuş olan Alman Sosyal Demokrat partisini incelemiş, fakat bu partinin kurumsallaşmasını tamamladıktan sonra yönetim yapısının demokratik değerlerden uzaklaşıp katılaşması nedeniyle amacına ulaşmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Michels'e göre, bu parti iktidar olduktan sonra işçi sınıfı değil, parti içinde az sayıda kişiden oluşan bir oligarşi iktidar olabilir. Çünkü Michels'e göre kitleler genel olarak edilgen ve hareketsiz kişilerden oluşur, oluşum tamamlandıktan sonra iş ve işlemlerin devam edebilmesi için oluşumdaki bazı kimseler işleri yürütür ve böylece ipleri eline alır, başlangıçta geçici gibi görünen bu durum süreç içinde kalıcı, hatta değiştirilemez bir duruma gelir. Her örgüt, mutlaka kendi oligarşisini doğurur. Bir örgüt veya toplumun en üstteki yöneticisi veya yöneticileri tarafından sürekli kontrol altında tutulması oligarşi olup, bu olgu büyük örgütlerin ve bürokrasinin iç işleyişlerinin karakteristik özelliğidir.¹⁷²

Michels'in örgüt teorisinde belirttiği, evrensel olarak uygulanması mümkün bir sosyal kanuna göre, bir toplum veya topluluğun ihtiyaçları sonucu işbölümü esasına göre oluşan her organı, kendi varlığını pekiştirdiği anda, kendisi için özel çıkarlar yaratır ve bu özel çıkarlar ait olduğu topluluğun genel çıkarları ile çatışır. Ancak bu liderler ait oldukları kitle toplumunun desteğini sürdürmek ve mevkilerini korumak için egemen sınıfların unsurlarına karşı muhalefet etmeğe devam ederler. Michels, sosyalist hareketi, elli yıl önce uyarılmış olup, sosyalizmin sadece ekonomi sorunu olmayıp, bir yönetim sorunu, demokrasi sorunu olduğunu hatırlatmıştır. Bu uyarıya

¹⁷¹ LIPSET, S. M. (2008), *Robert Michels, Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu*, Çev: Toker Dereli, Çalışma ve Toplum, Sayı: 19, s.14.

¹⁷² ZARİÇ, S. (2011), *Demokratikleşme ve Etkin Bir Siyasal Sistem Oluşturma Bağlamında Türkiye'de Siyasi Partilerde Lider Hegemonyası ve Lider Değişimi Sorunsalı*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 8, s. 103-104.

dikkat edilmediği takdirde, sosyalizmin, egemenliği ele geçirenlerin elinde diktatörlüğe dönüşeceği tespitini yapmıştır. Michels'in tahminleri, kitabının yayınlanmasından üç yıl sonra gerçekleşmiş ve tespiti doğrulanmıştır.¹⁷³

Bilindiği üzere, elit teorisi üzerinde çok sayıda düşünür çalışmış olmakla birlikte, bütünlük oluşturan bir elit teorisi, Vilfredo. F. D. Pareto, Gaetano Mosca ve Robert Michels'in yaklaşık aynı zaman dilimi içinde yazdıkları, bu konuda birbirlerini tamamlayan düşünsel çalışmalarının ürünüdür. Mosca'nın toplumsal ve siyasal yapıya ilişkin çalışması, Pareto'nun psikolojik ve davranışçı perspektifi ve Michels'in kurumsalcı yaklaşımı, teorinin analiz yeteneğini ve gücünü artırmış, farklı derinlik ve boyutlara erişebilmesini sağlamıştır. Bu üç düşünürün fikirlerinden doğan elit teorisi, elit oluşumunun modern toplumlar için kaçınılmaz olduğunu, iktidarın bu elitler arasında özel bir ilişkiler ağı oluşturduğunu, toplumların sahip olduğu farklı kaynakların farklı elit oluşumlarını doğurduğunu ve kitlelerin kendi kaderlerini belirleyecek yeteneğe sahip olmadığını iddia etmiştir. Bu teori, her hangi bir zamanda ve herhangi bir coğrafyada değil, kitlelerin iktidar talepleri için mücadele ettiği, yöneten ve yönetilenler ayrımının derinleşerek çatışmalara dönüştüğü yer ve zamanda doğmuştur. Devlet, Yönetim, İktidar, Egemenlik, Temsil ve benzer kavramlar, elit teorisinin etkisi ile egemenliğe ilişkin özlerinden kopartılarak, teknik kavramlar olarak siyaset bilimine kazandırılmıştır.¹⁷⁴

Elitler siyasi partileri, sendikaları veya benzer örgütleri ele geçirdikten sonra, yönetmek, yönettiği kurumu korumak ve kurumun amacına ulaşmak adına oligarşiye meyil ederler. Çünkü bu örgütlerin yönetilmek adına belli bir hiyerarşi içeren bürokratik sisteme ve rasyonel olarak örgütlenmeye ihtiyacı vardır. Üye sayısı artan, teşkilatı genişleyen siyasi parti ve sendika gibi örgütler kendileri için çalışan personele ve maddi kaynaklara sahiptir ve örgütler yöneticilerine güç kullanma konusunda ayrıcalıklar tanırırlar. Sonuç olarak bu örgütlerde üyelerin etkisi azalır, lider, üyelere karşı çok büyük kaynaklara ve avantajlara sahiptir, örgütün politikalarına itiraz eden üyeleri, bu güçlü lider ve üst yöneticiler ellerinin altındaki örgüt kaynaklarını kullanarak bastırır, gerekirse üyelikten çıkarır. Michels'in ifadesi ile "kütlelerin ehliyetsizliği" liderin gücünü artıran bir başka gerçektir. Üyelerin yaşam

¹⁷³ LIPSET, a.g.e., s. 15-18

¹⁷⁴ ARSLAN, M., a.g.e., s. 87-92.

mücadelelerinden kaynaklanan problemler, iş dışında ihtiyaç duydukları yetersiz zamanları, yetersiz eğitim ve bilgileri, lideri güçlü kılan diğer unsurlardır. Fakat liderlerin gücüne ilişkin bu açıklamalar, lider ve yöneticilerin örtüşen çıkarları ile üyelerin çıkarlarının neden çatıştığını açıklayamaz. Michels liderlikte temsili reddetmiştir, çünkü siyasi partilerde, parlamentoda veya sendikalarda temsilci olarak görev yapanlar, temsil ettikleri sınıflardan gelseler de, yönetici elitlerin ve oligarşinin bir parçası olurlar; özel konumları, kendilerine has bakış açıları ve kendileri için geliştirdikleri çıkarları vardır. Bu nedenle kitle örgütlerinin politikaları, işlem ve eylemleri ait oldukları kitlelerin değil, lider ve yandaşlarının çıkar ve iradelerinin ürünüdür ve kitlenin çıkarları ile çatışır. Bu nedenle üyelerden gelecek bir eleştiriyi tehdit olarak algılayıp saldırgan bir şekilde cevap verirler. Çünkü onları önemli adam yapan, çıkarlar sağlayan örgütteki o güçlü konumlarını kaybetmek istemezler.¹⁷⁵

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de örgütler, istisnalar hariç, demokratik yönetim görüntüsü altında, arka planda oligarşik yönetim tarzını uygulamayı tercih etmektedirler. Michels'in *Siyasi Partiler* adlı eserinde ifade ettiği öngörülerin günlük hayatta birer olgu olarak ortaya çıkması, işbu eseri sosyal bilimlerde bir klasik konumuna ulaştırmıştır. Michels'in söz konusu görüşleri ve *Siyasi Partiler* adlı ünlü eseri, farklı görüşlere sahip düşünürlerce eleştirilmiş olsa da siyasi partiler, sendikalar, dernekler gibi kurum ve kuruluşların da, yönetimi gerçekleştirmek için zorunlu olan rasyonel (öngörülebilir) yapı ve bürokrasinin kaçınılmaz sonucu olarak oligarşiye yöneldiği genel olarak kabul edilmektedir.

1.7. Siyasal Partilerde Elit Oluşumunun Siyasi ve Toplumsal Sonuçları

Elit teorisi, toplumsal yapıyı bir bütün olarak analiz edemese bile, demokrasi olgusuna odaklanmış bir kuramdır. Demokrasinin kapasitesi, işleyişi ve sınırları hakkında bilgi sahibi olabilmek için “egemenlik”, “iktidar” ve “temsil” kavramlarının tarihsel süreç içindeki fonksiyonlarının sorgulanması gerekir. Elit teorisine göre demokrasi öze ilişkin bir olgudur, zannedildiği gibi anti-demokratizm değildir. Mosca, bir yandan azınlıkların çoğunlukları yöneteceğini kabullenmekte zorlanırken, diğer yandan da bütün bilimlerde olduğu gibi, şeylerin ilk görünümünün kendi

¹⁷⁵ LIPSET, a.g.e., s. 14.

gerçeklerine ters olabileceğini düşünür. Örgütlü bir azınlığın, örgütsüz bir çoğunluk üzerinde hâkimiyet kurması kaçınılmaz bir durumdur. Örgütlü olmak azınlığa güç verir. Elit teorisine göre sosyo-politik (Mosca), sosyo-psikolojik (Pareto) ve kurumsal (Michels) nedenlerle çoğunluğun doğrudan yönetime katılmasıyla gerçekleşebilecek bir demokrasi ve halk egemenliği düşünülemez. Halk egemenliği kavramı sonuç olarak gerçek olamaz. Fakat bu noktada bir sorgulama yaparsak, Fransız İhtilali gerek düşünsel gerekse fiili olarak, oligarşik bir azınlığın kitleleri yönetmesine ilişkin bütün görüşleri geçersiz kılmıştır. Kitlelerin siyasal iktidara ilişkin arzu ve istekleri o kadar güçlenmiş ki, o zamana kadar pek önemsenmeyen yöneten-yönetilen ayrımı siyasal teorinin merkezine konulmuştur. Elit teorisinin tam da bu dönemde ve böyle bir sosyal ortamda ortaya çıkması teorinin önemini artırmıştır. Aynı dönemde oraya çıkan ve yöneten-yönetilen ayrımını işleyen kitle teorisinin ortaya çıkışı da aynı şekilde tesadüf değildir. Gabriel de Tarde ile Gustave Le Bon'un birbirini tamamlayan kitle psikolojisine ilişkin çalışmaları, elit teorisinin negatiftir.¹⁷⁶

Le Bon, yaşamakta oldukları sıra dışı tarihsel dönemi “kitleler çağı” olarak ifade eder, bu alt-üst oluştan sonra kurulacak yeni toplumsal düzende hâkim olacak yeni gücün kalabalıklar olacağını söyler. Le Bon, öngördüğü bu gücün teorik bir güç değil, yaşanan, tarihi pratiğin enkazından çıkacak canlı bir bedensel güç olacağını ifade eder ve bütün değerlerin alt-üst olduğu bu dönemde, önüne çıkan her şeyi yok eden kitlelerin gücü bütün heybeti ile toplumsal olanı kuşatmıştır. Le Bon'un dehşet ve hayranlıkla bahsettiği kitleler 19. yüzyılda bütün Avrupa'yı sarmış, 1830'dan başlayarak 1848, 1870'de meydanları doldurmuş ve devrimci isyanlar 1871'de Paris Komünü'yle zirveye ulaşmıştır. Fakat Le Bon, kitlelere duyduğu hayranlığı açıkça ifade ettiği bu çalışmasını, “Kitleler, çobanından vazgeçmeyen bir sürüdür” cümlesiyle bitirir. Önemli olan, kitlelerin bir arada olmasından doğan istek ve taşkınlıklarının dizginlenmesi olup, bunu da liderleri başarabilir. Kökeni psikolojik olan, korku dolu bu öngörü, Elit Teorisine de hâkimdir ve benzer çoban-sürü ilişkisi Michels tarafından da Elit Teorisinde işlenir. Michels, kitlelerin zayıf ve yetersiz olduğunu, örneğin savaş sırasında komutanını kaybeden askerlerin ne yapacaklarını bilmedikleri için çaresiz kaldıklarını, fakat içlerinden birisi öne çıkıp komutayı eline alıp yeni bir organizasyon ile yönetmeye başlayınca her şeyin düzeldiğini belirtir ve kitlelerin yetersizliğinin

¹⁷⁶ ARSLAN, M., a.g.e.,s. 87-88.

evrensel bir olay olduğuna işaret eder. Michels, buradan hareketle, demokrasinin gerçekten uygulandığı bir toplumda, kitleler, yetersizlikleri nedeniyle, kendileri hakkında karar verecek bir lidere ihtiyaç duyacaklarını, O'na yetki vereceklerini savunur ve muhalefet hareketlerinin başında halktan birinin değil herhangi sınıftan bir liderin bulunduğunu söyler.¹⁷⁷

Diyebiliriz ki, insanlık, yöneten ve yönetilen olgusu ile tanıştığı ilk günden günümüze kadar, bugün en ideal yönetim biçimi olarak kabul ettiğimiz demokrasinin ideallerine henüz ulaşamamıştır, hatta yakın gelecekte bile bu ideallere kavuşma ihtimali pek muhtemel görülmemektedir.

Günümüzde çok üzücü olan bu durum, bilim ve teknolojinin geldiği nokta dikkate alındığı zaman, insanlık ve sosyal bilimlerin bütün disiplinleri adına çok daha üzücü ve hatta “vahim” bir tablo oluşturmakta, insanlık adına çok ciddi endişe yaratmaktadır. İnsanlar demokrasiden yoksun, sosyo-ekonomik çöküntü içinde yaşamaya mahkûm edilmektedir. Hırsları uğruna, korkunç siyaset stratejileri ile demokrasilerin genetiğini değiştirip, iktidar gücüne kavuşunca, demokrasi ile uzaktan yakından ilgisi olmayan akıl almaz şeyler yapan, yönetilen çoğunluk için çekilmez olan ve bir türlü iktidardan uzaklaştırılamayan liderler, iktidarlar, onların yandaşları ve uyguladıkları kötü demokrasi kopyaları karşısından bireyler bu açmazdan nasıl kurtulacaktır?

Gerçi insanlık tarihi boyunca nice diktatörler gelip geçmiştir; insanlar adil olmayan, zorba, haksız ve bir türlü kurtulamadıkları yönetimlere karşı bir noktadan sonra doğal hukuktan gelen direnme hakkını kullanarak son vermiştir ve bu hak, dünyada sosyal yaşam devam ettiği sürece, insanlar tarafından, son tahlilde son çare olarak gelecekte de kullanılacaktır. Fakat bilindiği gibi, direnme hakkı ile esareten kurtulmak mümkün olmakla beraber, tarihe mal olmuş hafızalara kazınan birçok olayda, örneğin 1789 Fransız devriminde olduğu gibi, sonuçları çok ağır olmakta, insanlar çok ağır bedeller ödemektedir.

¹⁷⁷ a.g.e., s. 88-89.

Parti elitlerinin oluşum sebebi de, yukardaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere her örgüt oligarşiye karşı meyilli olup, gelişmesi tamamlandığı zaman kendi oligarşisini ve kendi elitlerini oluşturması olgusuna dayanmaktadır.

Eski çağlarda elitler genel anlamda hüküm edenler, hükümdarlar ve yakın çevresinden oluşuyordu. Modern çağda ve günümüzde ise elitler büyük sermaye sahipleri, hatırı sayılır zenginler, sanayiciler gibi ekonomik bakımdan çok güçlü olanlar, çok iyi eğitilmişler, general ve amiraller gibi üst düzey askerler, üst düzey bürokratlar, üniversite hocaları ve işinde çok iyi olanlardan oluşmaktadır..

Elitlerin bir özelliği de farklı çevrelerden gelmelerine, farklı dünya görüşlerine sahip olmalarına rağmen, kendi çıkarları ekseninde bir bütün oluşturmak suretiyle siyasi elit oluşumunu gerçekleştirip, siyasi elitlerin yönetimini devam ettirmeleridir.

BÖLÜM II

SİYASİ PARTİ TÜRLERİ VE İŞLEVLERİNİN PARTİ İÇİ DEMOKRASİ, PARTİ DİSİPLİNİ VE SİYASİ ELİTLEŞME AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1.Siyasi Parti Türleri ve Parti İçi Demokrasi

Siyasi parti türleri ve parti içi demokrasi çok geniş bir alanı kapsadığından, işbu başlık altında, siyasi parti türleri ve parti içi demokrasi bağlamında, hangi parti türlerinde parti içi demokrasinin daha çok, hangilerinde ise daha az gelişmiş olacağını inceleyeceğiz.

Bu bağlamda parti içi demokrasiyi etkileyen faktörleri incelediğimiz zaman, bu faktörlerden birinin de parti türleri (tipolojileri) olduğunu görürüz. Siyasi parti türlerini de başlıca kadro partileri, kitle partileri ve totaliter partiler olmak üzere üç başlık altında incelemek mümkündür.¹⁷⁸ Bu türler arasındaki farklılıkların da örgütlenme, sosyal taban, ideoloji ve üyelik gibi çeşitli olgulardan kaynaklanan sebepleri vardır ve bu farklılıklar siyasi partilerin türlere ayrılmasına neden olur. Parti türlerini de ayrıntılı olarak incelemek çalışmamızın kapsamını aşacağından, çalışmamızda, hangi siyasi parti türlerinin partilerin iç işleyiş ve düzenlerini parti içi demokrasi anlamında hangi yönde etkileyeceğini belirlemekle yetineceğiz. Öğretide ilk kez Duverger tarafından kadro partisi-kitle partisi ayrımı yapılarak parti içi demokrasi ilkesini etkileyen ilk faktör ortaya konmuş olup, Duverger bu sınıflandırmayı yaparken partilerin iç düzenine bir başka ifade ile partilerin üyelikten ne anladıklarına ve örgütlenme biçimlerine bakmıştır, çünkü her ikisi de partilerin iç yapısına ilişkindir.¹⁷⁹ Bununla birlikte kadro ve kitle partilerine ilişkin özelliklere tam olarak sahip olamayan partiler de vardır. Yapıları bakımından sosyalist partilere benzemekle birlikte yeni bir parti tipi olarak ortaya çıkan ve aşırı merkezîyetçi bir yönetime sahip olan bu partiler faşist ve komünist partilerdir. Parti üyelerinin

¹⁷⁸ DUVERGER, a.g.e., s. 172-175.

¹⁷⁹ KÜÇÜK; SÖNMEZ, a.g.e., s. 323.

hayatlarını yönlendiren ve totaliter partiler olarak adlandırılan bu parti türlerini de bu partilerin iç düzen ve işleyişlerini, parti içi demokrasiyi hangi yönde ve ne ölçüde etkiledikleri noktasında incelemek gerekir.¹⁸⁰

Bu bağlamda kadro partilerini değerlendirecek olursak, kadro partileri, genel oy ilkesinden önce seçimlerde ve parlamento içinde doğan, komite partileri olarak da adlandırılan eski siyasi partilerdir. Seçimlerde ve parlamentoda doğan partilerin oluşumu şu şekilde gerçekleşmiştir: Seçimlerde ve parlamento ortamında oluşan hiziplerin evrimi ile önce parlamento gruplarını oluşturmuş, sonra seçim komiteleri ortaya çıkmış ve gruplarla seçim komiteleri arasında devamlı bir ilişki doğmuştur.¹⁸¹ Parlamento gruplarının oluşmasını sağlayan başlıca etken güç önce coğrafi yakınlık, mesleğini savunma olmuş, ilerleyen süreçte ideolojik gruplara dönüşmüştür.¹⁸²

Kadro partileri, amaçları seçimleri kazanmak olan seçkinlerin bir araya gelmesi ile oluşur ve seçilmesini istedikleri milletvekili adaylarını destekleyerek onların seçimleri kazanmasını sağlar. Bu seçkin kişiler, şahsi saygınlıkları ile adayları destekleyip onlara oy verilmesini sağlayan kişiler ile seçim kampanyalarını yürüten uzmanlar ve bu kampanyaları finanse eden kişilerden oluşur. Kadro partileri amaçları sadece seçimleri kazanmak olan, seçimden seçime faaliyette bulunan, sürekli bir örgütü ve hiç üyesi olmayan, seçim giderleri bir araya gelen sınırlı sayıdaki elitler tarafından karşılanan, iç örgütlenmeleri zayıf olan merkez örgütlerinin bölge örgütleri üzerinde otorite kuramadığı partilerdir.¹⁸³

Oy hakkının, belirli miktarda toprak sahibi olan ve belirli miktarda vergi veren kişilere tanındığı, sınırlı oy hakkının söz konusu olduğu dönemde, kadro partileri, siyasi iktidarı belirleme hak ve yetkisine sahip olan aristokrat ve burjuva sınıfının siyasi arenadaki araçlarıdır. Örgütsel yapıları, çalışma yöntemleri ve parti disiplinleri bakımından Avrupa'daki kadro partilerinden çok farklı olan Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler de kadro partileri türü içinde yer alır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki siyasi partileri, yerel anlamda çok güçlü ve bağımsız hareket kabiliyeti olan, eyalet (üye devlet) düzeyinde zayıf, merkezî (federal) düzeyde ise çok zayıf ilişkileri olan, seçimler dışında siyasi etkinlikleri ve parti

¹⁸⁰ a.g.e., s. 322, 323- 326

¹⁸¹ AKARTÜRK, a.g.e., s. 21-22.

¹⁸² DUVERGER, a.g.e., s. 16.

¹⁸³ a.g.e., s. 106-108.

çalışmaları bulunmayan, sadece seçim döneminde çalışan parti komiteleri olarak tanımlamak mümkündür. Üye sayısı az olan kadro partilerinde, üyelerin niceliği değil niteliği önemli olup, üyeler, çevresinde ün yapmış, şan şöhret sahibi, soylu, zengin, statü sahibi kişilerden oluşur; böylece parti maddi yönden güçlü olur, itibarı artar ve parti, bu üyelerin çevresindeki kişilerin oyları kazanır. Bu nedenle kadro partileri üye sayılarını artırmayı düşünmezler; gerek en küçük birimleri olan komitelerinin içinde ve gerekse merkezle komiteler arasında örgütsel anlamda parti bağları, ilişkiler ve parti disiplini zayıftır.¹⁸⁴ Kadro partilerinin parlamento grubunu oluşturan milletvekilleri, parti örgütünün iç işleyişi bakımından diğer görevlilerine göre çok daha güçlü ve etkindir; ayrıca parti disiplini zayıf olan kadro partilerinde, özellikle parlamenterler, parti örgütünden bağımsız hareket edebilirler çünkü partilerin milletvekili ya da adaylara değil, milletvekili (parlamenter) ve adayların parti örgütüne katkıları vardır. İngiltere'deki muhafazakâr parti, kadro partisi olduğu hâlde, Avrupa'daki kadro partilerinden, hele Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kadro partilerinden özellikle parti disiplininin fazla olması bakımından çok farklıdır.¹⁸⁵

Seçim ve parlamento çevresinde doğan kadro partilerinde ilk ortaya çıkan yöresel komiteler, kendi faaliyetlerini düzenlemek için merkezî organizma yaratırlar ve bu organizmanın yetkilerini düzenlerken kendi özgürlük alanlarını mümkün olduğu kadar geniş tutarlar ve kendilerine geniş bir özerk alan ayırırlar.¹⁸⁶

Kadro partilerinin anlatılan özellikleri dikkate alındığında, tipik birer parti olmayan kadro (komite) partileri parti içi demokrasinin uygulanması mümkün değildir. Çünkü parti içi demokrasi için ortada tipik bir parti örgütü ve parti için düzenli olarak aidat ödeyen üyelerin olması gerekir. Bu nedenle, kadro partilerinin iç düzen ve işleyişlerinin demokratik olduğunu ya da demokratik olmadığını söylemek mümkün değildir, çünkü kadro partileri, oligarşik veya demokratik olarak değerlendirebileceğimiz bir örgüt yapısına sahip değildir.¹⁸⁷

Kitle partilerinin parti içi demokrasinin gelişimi bağlamında değerlendirecek olursak, demokrasinin gelişmesi, oy hakkının genişlemesi ve kitlelerin siyaset

¹⁸⁴ KÜÇÜK; SÖNMEZ, a.g.e., s. 105-106.

¹⁸⁵ ÖZTEKİN, a.g.e., s. 104-106.

¹⁸⁶ DUVERGER, a.g.e., s. 28, 29.

¹⁸⁷ a.g.e., s. 325-326.

sahnesine çıkmasının zorunlu bir sonucu olarak, kadro partilerinden çok sonra ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸

Kitle partileri, kadro (komite) partilerinin tersine, seçim ve parlamento çevresi dışında oluşan gruplardan doğarlar ve hangi kökten gelirlerse gelsinler seçim ve parlamento çevresinden doğan kadro partilerinden farklıdır; kadro partileri aşağıdan yukarıya doğru oluşup geliştiği hâlde kitle partileri yukarıdan aşağıya doğru oluşur ve gelişir, ayrıca kitle partileri kadro partilerinden daha fazla merkezîyetçidirler.¹⁸⁹

Kitle partilerinde, kadro partilerinin tersine üyelerin niteliği değil niceliği önemlidir çünkü partinin giderleri üyelerin verdiği aidatlarla karşılanır ve üye sayısının fazla olması oy potansiyelini artırır. Üye kavramı, kadro partilerinin evrimi sonucu oluşan kitle partileri ile birlikte doğmuş ve gelişmiştir. Geniş kütleleri, işçileri temsil eden kitle partilerinin ilk örnekleri olan sosyalist partiler için üyeler, siyasi faaliyetlerin ve seçimlerin malî kaynağı olmaktan başka, ülkede hükümet yetkilerini ele alacak, iktidar olacak, yönetecek elitleri devşirip yetiştirmek için gerekli olan partinin ana malzemesidir.¹⁹⁰

Sadece seçim zamanlarında değil sürekli faaliyet gösteren, parti finansmanını sağlayacak partiye aidat ödeyen üyelik sistemi ve süreklilik gösteren örgüt ağı bulunan ve siyasi parti tanımının bütün unsurlarına sahip olan kitle (yığın) partileri, parti içi demokrasi ilkelerinin uygulanabileceği örgütsel alana sahiptir, dolayısıyla parti içi demokrasinin gereklerine uygundur. Bu şartlar, üye ile parti arasındaki bağı kuvvetlendirmekte ve üyelerin ödedikleri aidattan güç alarak parti içi kararların oluşumuna katılma istek ve çabasını kuvvetlendirmekte, bu yönde sonuç alınmasını mümkün kılmaktadır. Aksi takdirde, parti içi alınan kararlara katılması engellenen üyeler, partiden ayrılmak suretiyle, partinin finansal bakımdan güçsüz kalması yaptırımını uygularlar. Kitle partileri, üyelerinin siyasal eğitimlerine önem vermek suretiyle de parti içi demokrasi ilkesinin uygulanmasına katkı sağlarlar.¹⁹¹

Ne var ki öğretilerdeki bazı görüşler, kitle partilerinin bazı özelliklerinin, örneğin üyelere elde edilen aidatların fazlalığı, bu finansmanı toplayıp yönetecek geniş çaplı

¹⁸⁸ KÜÇÜK; SÖNMEZ, a.g.e., s. 326.

¹⁸⁹ DUVERGER, a.g.e., s. 28-29.

¹⁹⁰ a.g.e., s. 106-107.

¹⁹¹ KÜÇÜK; SÖNMEZ, a.g.e., s. 326-327.

bir örgüt kurulmasına ve bu örgüt içinde bir sınıf oluşmasına, bu sınıfın belli bir otorite elde edip partilerin iç düzen ve işleyişini parti içi demokrasi aleyhine bozacağına işaret eder. Bu görüşün haksız olmadığı söylenebilir. Çünkü kitle partilerinin aidatlardan oluşan devasa bütçesini yöneten uzman kadrolar, kontrol ettikleri bütçenin büyüklüğünün verdiği güçle parti içinde otorite sağlayıp parti içi demokrasi ilkesine zarar verebilir.¹⁹²

Kitle (yığın) partisinin ilk örnekleri önce sosyalist partiler ile başlamış olup, bu partilerin örgütlenme şekilleri, ideolojileri ve parti disiplinleri bakımından sosyalist partiler, komünist partiler ve faşist partiler olarak üç gruba ayırmak suretiyle incelemek mümkündür. 19.yüzyılda toplumculuk hareketinin hızlanması sonucunda, işçi kitlelerinin burjuva partileri olan kadro partilerinin ekonomik gücü karşısında dayanışmalarının sonucunda kitle partilerinin ilk örnekleri olarak sosyalist partiler ortaya çıkmıştır ve İngiliz İşçi Partisi, önce sadece işçi sendikası üyelerinin katılımıyla kurulmuş bir dolaylı parti olup, sosyalist partilerin ilk örneklerinden birisidir. Bu partinin üyeliği 1918 yılında herkese açılmıştır. Temel birimleri kol olan sosyalist partilerde kollar çok geniş bir üye tabanına sahip olup, kadro partilerindeki komitelerden çok daha disiplinli ve güçlü bir dayanışmaya sahiptir.¹⁹³

Geniş halk kitlelerinin örgütlenmesine dayanan Kara Avrupası sosyalist partileri farklı bir yapıya sahiptir, çok sıkı bir üyelik ve aidat sistemi vardır, partinin maliyesi aidatlara dayanır, kadro partilerindeki komitelerin yerini ocaklar alır; aidatların toplanması için oluşturulan geniş çaplı yönetim parti içinde bir sınıf, otoritenin ve bürokrasinin doğup gelişmesini sağlar. Kuvvetler ayrılığına dayanan bir sistem kurulmasına (kongreler, ulusal komiteler, konseyler, sekreterlik ve bürolar), teorik olarak bütün kademelerde seçimler asıl olmasına rağmen sosyalist parti içinde oligarşik eğilimler ortaya çıkar; doktrin çok etkin olur, şahsi klikler ve rekabet fikir ayrılıklarından doğan bir çatışma görünümündedir; parti, siyasal alanın dışında ekonomik, sosyal, aile alanına da müdahil olur.¹⁹⁴

Daha farklı bir basamakta bulunan Komünizm ve Faşizm, daha farklı bir sosyolojik model ortaya çıkarmıştır. Sosyalist partilerdeki yarı âdem-i merkeziyet

¹⁹² KÜÇÜK; SÖNMEZ, a.g.e., s. 328.

¹⁹³ ÖZTEKİN, a.g.e., s. 106-107

¹⁹⁴ DUVERGER, a.g.e., s. 34.

yerine, Komünist ve Faşist Partilerde, bu partileri her türlü ayrılık ve bölünmelere karşı çok sert bir şekilde koruyacak aşırı merkeziyetçi ve çok sıkı disiplinli, dikey oluşumlu ve bağlantılı, otokratik sisteme (yukardan aşağıya, kooptasyon) dayanan, parlamento üyelerinin etkisi dışında bir liderlik yapısı vardır. Temel felsefe bakımından Komünizm eşitlikçidir, kitlelere inanır, ilerleme inancına, tekniğin uygarlaştırıcı erdemine inanıp güvenir. Faşizm aristokrattır; seçkinlere inanır, insanlığı kötümser bir açıdan görür, on sekizinci yüzyıl akılcılığını ve on dokuzuncu yüzyıl bilimciliğini reddeder; geleneksel ve ilkel değerler (toprak, ırk, kan birliği) üzerinden hareket eder ve faşizmin bilinçaltındaki en yüce değerleri canlandıran işçi değil, köylüdür.¹⁹⁵

Kadro ve kitle partileri türünden başka, üyelerinin siyasi faaliyetlerinin ötesinde onların özel yaşamlarına müdahale eden ve totaliter partiler olarak anılan parti türleri de mevcuttur. Totaliter partilerde parti disiplini partinin en temel unsurudur.

Parti disiplini, parlamenter sistemlerde de hükümetin istikrarı ve etkinliği için çok önemli olmakla beraber, parlamenter sistemlerdeki parti disiplini, partilerin demokratik esaslara uymak suretiyle aldıkları kararlara üyelerin ve temsilcilerin uyması ile sağlanır. Fakat totaliter partiler bakımından parti disiplini farklı bir anlama sahiptir. Totaliter partilerde, parti doktrini ve/veya liderinin görüşünden en ufak sapma partiden ihraç hatta daha ağır cezalara maruz kalmaya sebep olur, parti, parti liderinin tahakküm aracıdır; totaliter partilerdeki parti disiplini, niteliği bakımından demokratik partilerdeki parti disiplinlerinden demokratik ilkeler bağlamında çok farklıdır.¹⁹⁶

Totaliter partilerin yapısal özellikleri ile parti içi demokrasi kavramının bir arada olmasının imkânsızlığı özellikle faşist partilerde çok açık görülür. Aynı olguyu, kendi iç düzen ve işleyişlerinde demokrasiyi asgari düzeyde sağlayan batı modeli komünist partiler dışındaki komünist partiler için de söylemek mümkün olmakla birlikte öğretilerde bu görüşe karşı çıkanlar da vardır. Örneğin Linz, komünist ve faşist partiler arasında politik ve ideolojik farklılıklar olduğunu, komünist partilerde farklı ideoloji ve ilkelere önem verildiğini ve komünist partilerde parti içi demokrasinin belli ölçülerde yaşama alanı bulacağını söyler.¹⁹⁷

¹⁹⁵ a.g.e., s. 34-35.

¹⁹⁶ KÜÇÜK; SÖNMEZ, a.g.e., s. 329

¹⁹⁷ a.g.e., s. 330-331.

Siyasi partiler merkeziyetçi ve âdem-i merkeziyetçi olarak ikiye ayrılır ve gerçekte merkeziyetçi olan birçok parti âdem-i merkeziyetçi olduğunu iddia ettiğinden bu noktada uygulamaya bakmak gerekir. Bazı partiler de açıkça merkeziyetçi olduklarını açıklamakla birlikte merkeziyetçiliğin olumsuzluğunu hafifletmek için demokratik merkeziyetçi olduklarını ifade ederler. Örneğin komünist partisi demokratik merkeziyetçi olduğunu söyler ve otokratik merkeziyetçilikte olduğu gibi bütün kararların yukardan gelip uygulanmasının merkez temsilciler tarafından yöresel denetlenmediğini ve demokratik merkeziyetçiliğin daha esnek olduğunu söyler ve böylece komünist partinin karmaşık bir kurumlar topluluğu olduğunu belirtir. Demokratik merkeziyetçiliğin ilk özelliği merkezin doğru ve yerinde karar alması için öncelikle tabandaki üyelerin görüşünün mümkün olduğu kadar doğru bir şekilde merkeze iletilmesi gerekir; ikincisi merkezde alınan kararların bütün kademelerde, tam olarak, tabandaki üyelerin kavrayışı ve katılımıyla uygulanmasının sağlanmasıdır. Sonuç olarak, kararların yukardan alınması nedeniyle sistem merkeziyetçi olmakla birlikte, alınan kararlara tabanın düşünceleri çerçevesinde ulaşıldığı ve uygulamada daima taban ile görüş birliği içinde olması nedeniyle demokratik nitelik kazandığı ifade edilmektedir. Bu sonuca ulaşmak için yöresel liderler taban tarafından seçilir, fakat kendilerini seçenlere karşı değil, üst kademelere karşı sorumlu olurlar ve onların görevi, tabanın görüş ve tepkilerini yukarıya mümkün olduğu kadar doğru iletmek ve merkezin aldığı kararların sebeplerini tabana dikkatli bir şekilde ve sabırla doğru olarak anlatmaktır. Demokratik merkeziyetçilik, merkezi aydınlatabilmek için tabanda özgür bir tartışmayı ve karar alındıktan sonra da herkesin bu kararlara çok sıkı bir disiplinle uymasını gerektirir. Ayrıca demokratik merkeziyetçilik, uygulamanın merkez tarafından sıkı bir şekilde denetlenmesini ve alınan kararları yürütenlerin de, kararların sebeplerini tabana doğru anlatmalarını zorunlu kılar ve böylece tabanla olan ilişkinin devamlılığı sağlanır. Buradaki problem, partileri merkeziyetçi veya âdem-i merkeziyetçi olmaya iten etkenler olup, tarihin etkisi, partilerin doğuşunu sağlayan mekanizma önemlidir. Seçim ve parlamento çevresinde doğan partiler, genel olarak, bu çevre dışında, tabandan değil merkezden doğan bir girişimle kurulan siyasi partilerden daha âdem-i merkeziyetçidir. Örneğin, İşçi partileri, parlamenter Sosyalist partilerden daha fazla merkeziyetçi iken; Katolik partiler de kuruluşlarındaki Katolik

örgütlerin (Fransız Katolik Gençlik Derneği, Katolik Eylem gibi) etkisi nedeniyle oldukça merkeziyetçidir.¹⁹⁸

Sonuç olarak diyebiliriz ki, seçim ve parlamento içinde doğan kadro partilerinde, ortada gerçek anlamda bir parti örgütü ve üyelik sistemi olmadığı için, yapılanmalarında, parti iç işleyiş ve düzenlerinde, parti içinde alınan kararlarında demokratik oldukları ya da olmadıkları iddia edilemez.¹⁹⁹ Ancak, seçim ve parlamento dışı doğmuş kitle partilerinde, ortada kayıtlı üye sistemine dayalı gerçek bir parti örgütü bulunduğundan, demokratik ilkelere uygun bir parti disiplininin varlığı hâlinde teorik olarak parti içi demokrasi diğer parti türlerine oranla daha mümkündür. Öte yandan, R. Michels'in ünlü "Olgarşinin Tunç Kanununu"na göre, her örgüt oligarşik bir yapı meydana getirdiğinden teorik de olsa parti içi demokrasiye ulaşmak mümkün değildir.

Bizce parti içi demokrasiye ulaşmak için, bütün yurttaşların siyaset ile her bağlamda ilgilenmesi, demokrasinin tek seslilikten kurtulup çok sesli bir demokrasi icrasının gerçekleşmesi gerekir. Çok sesli müzik icra eden koroda da tek bir şef bulunmasına rağmen, icra, kalabalık koro marifeti ile yapıldığından, tek bir şefin ve/veya korodan birkaç kişinin hatası, eserin uyum içinde icrasını kolay kolay çok fazla etkileyemez. Bu nedenle demokrasinin önce parti içinde ve dolayısıyla ülkede gerçekleşmesi için en kesin ve kestirme çözüm, demokrasinin çok sesli icrasını sağlayacak kültür ve yapının oluşması ve demokrasinin çok sesli icrasının sağlanmasıdır.

2.2. Siyasi Parti Türleri ve Parti Disiplini

Siyasi parti türleri ve parti disiplini konusu çok geniş bir alan olduğundan, biz burada, bu başlık altında, hangi parti türleri disiplin gerektiriyor ve hangileri gerektirmiyor bu konuyu inceleyeceğiz.

On dokuzuncu yüzyılda demokratik seçim reformları ve oy hakkının genişlemesi sonucunda, seçim ve parlamento çevresinden doğan mevcut gevşek ve aristokratik partiler, oy hakkının genişlemesi ile oluşan geniş seçmen kitlelerini

¹⁹⁸ DUVERGER, a.g.e., s. 98-101.

¹⁹⁹ KÜÇÜK; SÖNMEZ, a.g.e., s. 325-325.

örgütlemek için parlamento dışında faaliyet göstermeye başlamış, gerçek anlamda ve yaygın parti örgütleri kurmak zorunda kalmışlardır. Siyasi partilerde parti disiplinin doğuşu da bu gelişmeyle eşzamanlı olmuştur.²⁰⁰

Disiplinli partiler, üyelerini, gerek parlamento içi ve gerekse parlamento dışı örgütleri içinde parti programları, kararları ve tüzükleri ile sıkı bir şekilde bağlarlar; milletvekilleri parlamento çalışmalarında diledikleri gibi değil, parti liderliğinin ya da parti grup çoğunluğunun istediği doğrultuda oy vermek zorundadırlar. Bu bağlanmayı kabul etmeyip aykırı davrananlara da partiden ihraç etmeye kadar varan disiplin cezaları verirler. Disiplinli partilerin karşıtı olan serbest partiler ise, üyelerine söz konusu olgularla ilgili tavsiyelerde bulunmakla yetinir fakat baskı yapmazlar ve aykırı davranan üyeler hakkında disiplin cezası uygulamazlar. Bu arada, serbest ve disiplinli partiler ayrımı ile demokratik ve otokratik partiler ayrımını birbiri ile karıştırmamak gerekir. Çünkü demokratik partilerde, parti üyeleri, parti yöneticileri ve parti siyasetinin belirlenmesine serbestçe katılırlar, parti yöneticileri üyeler tarafından serbestçe, gizli ve dürüst oylama ile seçilir; parti programı ve stratejisi, üyeleri tam manasıyla temsil eden kurultaylarca belirlenir ve bu nedenle bu partilerde parti içi demokrasinin varlığı kabul edilebilir. Fakat bu uygulamanın tam tersine, partinin üst düzey liderleri kooptasyon uygulamasıyla merkezden seçiliyorsa; yöresel parti yöneticilerini bizzat merkez tayin ediyorsa, parti siyaseti ve stratejisi üyeler katılmadan belli bir lider ya da liderler grubu tarafından belirleniyorsa, bu parti otokratik bir partidir. Fakat disiplinli bir parti kesinlikle otokratik bir parti olmadığı gibi, her otokratik parti de yapısal olarak disiplinli parti değildir. Örneğin, Fransız Radikal Sosyalist Partisi, serbest partilerin tipik örneği olacak kadar disiplinsiz bir parti olmasına rağmen, parti siyasetinin tayininde üye kütlesinin etkisiz olması, parti meclis grubunun baskın rolü bakımından, demokratik bir içyapıya, parti içi demokrasiye sahip kabul edilemez. Buna karşın, Kara Avrupası Sosyalist partileri ve İngiliz İşçi Partisi gibi disiplinli olmalarına rağmen son derece demokratik partiler de vardır. Hatta parti içi demokrasi, parti üst yönetiminin seçiminde ve parti programının belirlenmesinde geniş bir parti üye kütlesinin katılımını sağladığından, parti liderlerinin disiplin uygulamalarını meşrulaştırabilir.²⁰¹

²⁰⁰ ÖZBUDUN, a.g.e., 1968, s. 47.

²⁰¹ a.g.e., s. 46-47.

İngiltere’de ilk belirtilerine rastlanan parti disiplini, On Dokuzuncu yüzyılın sonları ve Yirminci yüzyılın başlarında sosyalist partiler tarafından daha ayrıntılı ve tutarlı olarak düzenlenmiş ve sosyalist partilerde disiplin sadece teoride kalmayıp etkin olarak uygulanmıştır. Yirminci yüzyılda totaliter partilerin doğuşu ile parti disiplinin gelişimi son aşamaya varmıştır. Totaliter partilerdeki disiplin, sınırlı partilerdeki disiplin ile kıyaslanamayacak derecede kapsayıcı ve yoğun bir hâl almış, parti kütlesinin temeli olmuştur. Totaliter partiler ile sınırlı partiler arasındaki önemli disiplin farkı, her iki partinin ayrı ayrı ele alınıp incelenmesini gerektirmektedir.²⁰²

Sınırlı partiler içinde bulunan ve modern çağın önde gelen iki demokratik rejimlerinden biri olan Amerika’da, siyasi partilerin disiplinsizliği ne kadar belirgin bir niteliğe sahipse, bir diğeri olan İngiltere’de, siyasal partiler disiplinli ve tutarlı olmalarıyla ilgi odağı olmaktadır.

Siyasi parti türleri ve parti türleri bağlamında incelemeye devam ettiğimiz ve sınırlı partiler türünden olan Britanya Milletler Topluluğu Ülkeleri Partileri olarak adlandırılan Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada ülkeleri partileri tutarlılık ve disiplin yönünden İngiliz parti sistemine benzerler. Sınırlı parti türlerinden olan Alman partileri Parlamento çalışmalarında etkin bir grup disiplini uygular. İstikrarlı demokrasilere sahip İskandinav ülkelerindeki partilerde genel olarak üst düzeyde bir tutarlılık ve güçlü parti disiplini bulunduğunu söylemek mümkündür. İskandinav ülkelerinden olan İsveç’te parti disiplini asgari düzeyde bir zorlamaya dayanmakta olup, ikinci derece sorunlarda üyeler üzerinde bir zorlama yoktur, üyeler arasında görüş ayrılıklarına izin verilir ve önemli konularda da geniş bir tartışma özgürlüğü olduğu söylenebilir ancak hiçbir parti, parti içinde, partinin temel ilkelerine sistemli bir şekilde muhalefet edilmesine izin vermemekte, partiden ihraç cezasına kadar farklı kademedeki cezalar uygulanmaktadır. Bu bağlamda, Norveç’teki siyasi partilerin yüksek tutarlılığının nedeni olarak ise zorlayıcı disiplinden çok, parti üyeleri arasındaki güçlü görüş birliğini ve dayanışmayı öne sürmek mümkündür.

Konumuz bağlamında ve kapsamında Avrupa’daki partileri incelememiz de yerinde olacaktır. İtalyan siyasal partilerinde komünistler dışında hemen hemen bütün partiler aşırı hizipçilik olmasına rağmen parlamento çalışmalarında kuvvetli bir

²⁰² a.g.e., s. 47-50.

disiplin gösterirler. Fransa örneğinde ise Fransız partilerinin genel olarak disiplinden yoksun olduklarına ilişkin yaygın görüşe rağmen, sınırlı partiler grubunda bulunan Fransız partilerinin disiplin bakımında büyük farklılıklara sahip olduklarını söylemek mümkündür. Fransa’da son derece disiplinli Komünist Partinin yanında disiplinden neredeyse tamamen yoksun Radikal Sosyalist Parti gibi partiler de bulunmakta olup, önemli Fransız partileri bu iki uç arasında yer almaktadır. Fransız parti meclis gruplarının oy verme davranışları konusundaki araştırmalar, Fransız parti disiplin ve tutarlılığının zannedildiği derecede az olmadığını, fakat ülke genelinde bir parti örgütüne sahip olmayan, benzer eğilim gösteren gevşek birleşmelerden oluşan kendine has parlamento-içi toplulukların bu sonuca sebep olduğunu ortaya koymuştur. Radikal Sosyalistler hariç, Fransız partilerinin tutarlı ve disiplinli olduğu söylenebilir.²⁰³

Son olarak siyasi parti türlerinden totaliter partileri parti disiplini bağlamında inceleyecek olursak, yukarıda incelediğimiz sınırlı partilerin disiplinlerinden çok ayrık bir yerde durduklarını görülmektedir. İki tür arasındaki disiplin farkı, disiplinin alanı ve yoğunluğuna ilişkindir. Söz konusu disiplin alanı, partinin üyelerinden istediği sadakat ve itaat borcunun kapsamıdır. Disiplin alanını da dar ve geniş disiplin alanı olarak iki gruba ayırarak incelemek mümkündür. Siyasi parti, üyelerinin belirlenmiş bazı davranışlarını disiplin sınırları içinde değerlendiriyorsa dar disiplin alanı; aksine, üyelerinin bütün davranışlarını disiplin kapsamında değerlendiriyorsa geniş disiplin alanı söz konusudur. Sınırlı partilerin disiplin alanı, üyelerine sadece belirli siyasal davranış yükleyen dar disiplin alanıyken, totaliter partilerin disiplin alanı, üyelerinin sadece siyasal davranışlarını değil, siyasal olmayan, sosyal, ekonomik, dinsel, kültürel, estetik, entelektüel, ailevi hayatları da dâhil bütün yaşamlarını kapsar; üyeler, partiye karşı mutlak bir itaat ve sadakatle bağlıdırlar. Totaliter partiler, sınırlı partilerden disiplinlerinin yoğunluğu bakımından da farklıdır. Disiplinin yoğunluğu, totaliter partinin, parti dayanışmasını bozacak davranışlar karşısında göstereceği tepkinin şiddetidir. Totaliter partilerde parti disiplininin yoğunluğu, sınırlı partilerdeki disiplinin yoğunluğundan çok fazladır. Örneğin, sınırlı partilerde hoşgörü ile karşılanan ikinci derece düşünce farklılıkları, totaliter partilerde ihraç nedeni olmaktadır. Totaliter partilerin alt tipleri olan Komünist ve Faşist partiler, aralarındaki önemli disiplin farklarına rağmen birbirlerine benzemektedirler. Fakat Faşist partilerde

²⁰³ a.g.e., s. 50-88.

disiplin daha önemli bir rol oynamaktadır. Faşist partiler, Komünist partilerdeki ideolojik zenginlik ve tutarlılıktan yoksundurlar; hatta belli felsefi düşüncelere sahip olmamakla övünen faşist partiler için disiplin, parti kütlesinin asli temelidir. Faşizmin temelinde, askerî düzen benzeri bir düzen arzusu vardır. Batı demokrasileri bakımından Faşist rejimler dönemi kapandığından, buradaki incelememiz sadece Komünist tipte olan totaliter partiler bağlamında olacaktır.

Günümüz Komünist partilerinin kaynağı, Yirminci yüzyıl başlarında, Rus Sosyal Demokrat Partisi içinde, parti örgütünün kapsamının ne olması gerektiğine ilişkin çatışmalardır. Menşevikler, bu tartışmada âdem-i merkezîyetçi, demokratik, geniş bir kitle örgütü kurulmasını isterken, Lenin ve taraftarları, profesyonel devrimcilerden oluşan, çok sıkı disiplinli, küçük çaplı bir elit örgütünün oluşmasını savunmuştur. Lenin'in, "ihtilale sadece boş akşamlarını değil, bütün hayatlarını vakfedecek" üyeler yetiştirilmesinin gerektiğini tavsiye eden ünlü sözleri, Leninist parti anlayışını çok güzel özetlemektedir. Parti üyelerinin mutlak disiplin ve sadakati, partiye, değişen koşullara uyma ve tehlikeyi atlatma yeteneği sağlamakta ve en karmaşık durumlarda dahi üyelerinin hareketlerini kontrol etme imkânı vermektedir. Komünist partisinin, parlamentodaki temsilcileri üzerinde kesin bir disiplin gücü ve kontrolü bulunmaktadır.

Sonuç itibariyle totaliter partilerde parti disiplininin temeli, parti örgütü ve ideolojisinin totaliter nitelikte olmasından, partinin karakteristik özelliğinden gelmektedir. Yukarıda belirtilen hususları da göz önünde bulundurarak bu durumu çalışmamız bağlamında değerlendirdiğimiz zaman ise totaliter partilerde parti içi demokrasinin değil parti disiplininin ön planda olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Bu tip partiler toplumdaki çeşitli menfaatleri bünyesinde barındırarak temsil etmeyi değil, toplumun genelinin menfaatini parti programıyla uyumlu bir şekle sokmayı hedeflemektedirler. Hâl böyle olunca parti içi demokrasinin de varlık gerekçesi de ortaya çıkamamaktadır.

2.3. Siyasi Parti Türleri ve Siyasi Elitler

Siyasi parti türleri ile siyasi elitler bağlamı çok geniş bir alan olduğundan, biz bu başlık altında, hangi parti türlerinin elit oluşumuna daha uygun ve hangi türlerin daha az uygun olduğunu inceleyeceğiz.

İnsanlık tarihi kadar eski olan yönetme-yönetilme ve yönetenler-yönetilenler olgusu ile birlikte, tarihsel süreç içinde yaşanan çok çeşitli ve karmaşık toplumsal gelişmeler sonucunda, bugünkü anlamda ilk siyasi partiler, 1850 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde, takiben İngiltere'de ve ardından Avrupa kıtasında ortaya çıkmıştır. Siyasi partilerin ortaya çıkmasını müteakip, yine insanlık tarihi kadar eski bir felsefi sorun olan "kimler yönetmelidir?" sorusunun peşinden giden düşünürlerin farklı bakış açıları farklı siyasi partileri oluşturmuş ve bu farklı partiler de belirli ortak özellikleri nedeniyle belli gruplardan halinde çeşitli siyasi parti türlerini meydana getirmiştir.

Bütün siyasi parti türlerinin ve genel olarak siyasi partilerin varlık nedeni, mevcut en iyi yönetim şekli olduğuna inanılan demokrasiyi demokrasinin ruhuna uygun bir şekilde uygulamaktır. Halkın, halk adına, halk için, halkı yönetmesi olduğuna inanılan demokrasinin gerçek hayattaki görünümünde ise, tam tersine, yöneten azınlık-yönetilen çoğunluk ve siyasi-yönetici elit gerçeği ile karşılaşırız. Üstelik elit denilen yönetici-azınlık, iktidar mevkiine demokratik seçim ile gelmesine rağmen yine demokratik bir seçimle gitmeyi bir türlü kabullenmez; eline geçirdiği makamı/gücü korumak için, demokrasinin samimi düşüncelerle kendisine tanıdığı hak ve yetkileri savunma görünümü altında, yasaları dolanmak ve demokrasinin ruhunu katletmek suretiyle, aslında demokrasinin hayata geçirilmesi için bir araç olan siyasi partiyi, kendisinin ve çok yakın çevresinin çıkarlarını sağlayan bir araca dönüştürür.

Demokratik bir sistem içinde faaliyet gösteren siyasi partilerin, oligarşik bir rejim ile yönetilmesi, siyaset bilimi düşünürlerini öteden beri ilgilendiren ve düşündüren çok önemli bir konu olmuştur. Siyasi elitler, siyasi partilerin yapısı içine gizlenmiş bu oligarşik eğilim ile nasıl temasa geçmektedir? Avrupa ülkelerindeki eski demokrasilerin çoğunda, 19. yüzyıla kadar, siyasi elit, cemiyet içinde köklü bir şekilde yerleşmiş şeref payeler yöntemi uygulaması ile varlığını devam ettirmiştir. O dönemde, şeref payeler taşıyan tabakaya katılmak için, servet, eğitim, aristokrat ya da burjuva olmak, ayrıca belli bir yerde uzun yıllar ikamet etmek ve amme hizmetine

ilişkin faaliyette bulunmak gerekiyordu. Bir başka ifade ile cemiyetin içinde, önce aristokrasi ve daha sonra burjuva tabakasından gelen seçkinler grubu vardı. İngiltere’de, 1867 yılına kadar İngiliz parlamentosu ve 1848 yılında Frankfurt’daki Milli Diyet üyelerinin çok büyük çoğunluğu şeref payeler tabakasına dâhildir. Weber’in ayrıntılı olarak incelediği şeref payeler modeli siyasi alanda fahri hizmet amacını esas almaktadır. Başka bir anlatımla, “politikadan geçinmeksizin, politika yapabilmektir.” Bu kişiler sosyal statüleri bakımından, kimileri zengin, kimileri soylu, kimileri iyi eğitilmiş serbest meslek sahibi olup, ortak yönlerine dair deyim yerindeyse tuzu kuru diye tanımlayacağımız kişilerdir. Ancak siyasi partilerde şeref payeler sistemi ile yönetme dönemi, endüstrileşme sonucu doğan kitle toplumu ve demokratik kitle partileri ile büyük bir dönüşüme uğramıştır.²⁰⁴

Bu dönüşüm sonucunda doğan bürokratik nitelikteki kitle partilerinin siyasi ve yönetim işlerini kimler yapacaktır? Partinin siyasi ve yönetim işlerini yapan eski şeref payeler sistemindeki seçkinlerin yerini yeni seçkinler mi alacaktır, yoksa büyük kitle katılımı sonucunda, kitle partilerinin sahip olduğu çok sayıdaki üyeleri arasında bulunan iyi eğitilmiş uzman kişiler mi şeref payeler tabakasının yerini alıp partinin siyasi ve yönetim işlerini yapacaktır? Parti teşkilatları ile uygulamaları gereken demokratik esaslar arasındaki bağıntı, M. Ostrogorski’nin (1903) *Demokrasi ve Siyasi Partilerin Teşkilatları* adlı eserinde ve sosyolog Robert Michels’in (1910) *Siyasi Partilerin Bünyesinin Sosyolojisi – Grup Hayatının Oligarşik Eğilimleri* adlı eserinde olmak üzere iki bilim insanı tarafından uzun uzun incelenmiştir.²⁰⁵

Özellikle demokratik esasları benimseyen siyasi partilerin düşünce yapısını incelemiş olan Ostrogorski’ye göre, siyasi partiler, demokrasiye yaklaştıkça, siyasi ilişkiler yapacak bir şekil almaktadır. Demokrasi bütün yurttaşların aktif katılımını esas almasına rağmen, geniş yığınlar karakteristik özellikleri nedeniyle katılım konusunda pasiftirler. Çağdaş cemiyetlerde, cemiyet içinde, kamu işlerini yapacak yeterli sayıda şahıs bulunmadığından, yönetim makamında bulunanların gruplaşması sonucu, bu işleri üstlenip ipleri eline alan küçük gruplar oluşmakta ve bütün kararların bu yöneten-azınlıklar tarafından alınıp uygulanması rutine dönüşmektedir. Sonuç

²⁰⁴ WEBER, M., akt. ABADAN, a.g.e., s. 576-676.

²⁰⁵ a.g.e., s. 578.

olarak iktidarın sorumluluğu kişisel olmaktan çıkıp partiye bağlı mekanik bir sorumluluğa dönüşmektedir.²⁰⁶

Robert Michels, yukarıda sözü edilen eserin varlığından habersiz olarak farklı siyasi partilerin yapılarını incelemiş ve vasıtasız demokrasilerin ilkelerini benimsemiş olan sosyalist parti yönetimlerinin neden demokratik olmadığı konusu üzerinde durmuştur. Michels'e göre, liberal burjuva ve muhafazakârların oligarşik eğilimleri beklenen bir olgudur fakat sosyalistlerdeki oligarşik eğilimler, demokratik esaslar bakımından çok önemli bir çelişkidir. Bu incelemelerden çıkan önemli sonuca göre, şeref payeler sisteminin uygulandığı sosyal düzenlerde, seçkinler tabakası nasıl hâkim oluyorsa, demokratik ve bürokratik esasları benimsemiş çağdaş cemiyetlere özgü kurum ve siyasi partilerde de yönetim bir azınlığın elinde olmaktadır. Michels'e göre "teşkilat demek, oligarşiye temayül" demektir. Michels buradan şu temel kanunu çıkarmaktadır: "Teşkilât seçilenlerin seçenler, vazifelendirenlerin vazifelendirilenler, delegelerin onları tayin edenlerin üzerine kurdukları hâkimiyetin anasıdır!" Michels'e göre demokrasinin kucağında çoğalan oligarşiler, doğal bir biçimde oluşurlar ve bu nedenle, sosyalist hatta liberal partiler de aynı derecede oligarşik yönsemeye sahiptirler. Partinin sevk ve idaresinin aynı ellere geçmesi ile birlikte, parti üyelerinin partiye yönelik zayıf ilgileri, demokratik esaslara aykırı sonuçlar doğurur. Michels'e göre, teşkilât üyelerinin teşkilâta gösterdikleri ilgi derecesi, seçmen çoğunluğunun parlamentoya gösterdiği ilgisizliğin bir sonucudur.²⁰⁷

Robert Michels, karamsar bir düşünceyle, her kurumda hâkimiyetin her zaman bir oligarşinin eline geçeceğini, yeni yeni oluşan oligarşik hâkimiyet çemberlerinin, sosyolog Vico'nun "corsi, ricorsi" formülünden esinleneceğini ifade etmiştir.²⁰⁸

Michels'in fikirleri siyasi bilimler literatürüne "oligarşinin çelik kanunu" ifadesi ile kalıcı olarak yerleşmiştir. Michels'in bu gözlemi isabetli olmuştur. R. Michels'den otuz beş yıl sonra aynı sorunu incelemiş olan Fransız siyaset bilimcisi Maurice Duverger'e göre de partinin sevk ve idaresi doğal bir oligarşiye, kapalı bir şefler grubunun hâkimiyetine meyillidir.²⁰⁹

²⁰⁶ a.g.e., s. 623-624.

²⁰⁷ a.g.e. s. 580.

²⁰⁸ Bu esasında fikrî hürriyet ile "tez antitez"e tekabül eden iki mefhumdur, şu kadar ki "corsi ricorsi" fikirden çok fiilî çatışmayı ifade etmektedir.

²⁰⁹ **ABADAN**, a.g.e., s. 583.

Elit teorileri konusundaki çalışmaların bize sunduğu bilgilere göre dernek, sendika ve siyasi partiler gibi bütün örgütler, oligarşiye meyilli olduklarından elit oluşumuna da meyilli olup, hepsinde elit oluşumu kaçınılmazdır. Olsa olsa, bünyelerinde oligarşik eğilimler ve elit oluşumu barındıran siyasi partiler için oligarşik eğilimler ve elit oluşumu için bir dereceleme yapmamız mümkündür.

Oligarşik eğilimler ve elit oluşumu bakımından bir dereceleme yapmak gerekirse diyebiliriz ki; kadro partileri karakteristik özellikleri bakımından en katı, en etkili elit oluşumuna uygun olup, seçim ve parlamento dışında oluşan kitle partileri türüne dâhil olan hepsini yakala partileri elit oluşumu bakımından en ılımlı olan siyasi partidir. Ancak belirtmek gerekir ki tam da bu nedenden dolayı parti içi demokrasi açısından pek de elverişli bir zemin söz konusu değildir bu tip partilerde.

2.4. Siyasi Partilerin İşlevleri ve Parti İçi Demokrasi

Partilerin işlevleri ve parti içi demokrasi bağlamındaki bu başlığın kapsamı, parti içi demokrasinin, siyasi partilerin hangi işlevleri üzerinde olumlu, hangileri üzerinde olumsuz etkileyen sahip olacağı olgusu ile sınırlıdır. Parti içi demokrasi ve siyasi partilerin işlevlerini arasındaki ilişkiyi konu ederek başlamak yerinde olacaktır.

Siyasi partilerin temel işlevleri arasında ilk sırasında yer alabilecek olan ortak menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili işlevi, bir toplumdaki kişi, grup, kurum ve kuruluşlar arasındaki farklı menfaatlerin birbirleri ile çatışmayan, uyuşan, bağdaşan menfaatlere dönüştürülüp birkaç temel seçenek hâline getirilmesi ve çeşitli siyasi çözüm alternatifleri üretilmesini gerektirir.²¹⁰

Ortak menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili işlevini yerine getirmesi bakımından, siyasi partileri, üç gruba ayırmak suretiyle incelemek mümkündür. İlk grupta bulunan pragmatik partiler, somut problemleri sınırlı değişiklikler yapmak suretiyle çözerler; ideolojik yaklaşım sergilemezler. İkinci grupta bulunan ideolojik partiler, ortak menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili konusunda kendi tartışmasız değerlerini dikkate alan faşist, komünist ve daha yumuşak olarak kabul edilebilecek olan sosyalist partilerdir. Üçüncü grupta bulunan geleneksel partiler, menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili bakımından belli bir dinî ya da etnik topluluğu temsil eden,

²¹⁰ KİŞLALI, a.g.e., s. 286-289.

menfaatleri birleştirme işlemi sırasında kendi için önemli olan değerleri dikkate alan, parti içi demokrasiye sahip olmayan, yani menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili bakımından zayıf olan partilerdir.²¹¹

Genel anlamıyla bakıldığında, parti içi demokrasi ne kadar sağlıklı şekilde tesis edilebilmiş ise menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili üzerinde de o kadar olumlu etki yaratır yorumunu yapmak mümkündür. Çünkü en ideal biçimiyle parti içi demokrasi her fikrin nefes alabildiği ve her fikrin savunucularının fikirlerini özgürce tartışmaya açabildiği bir ortamın tesis edilmesi anlamına gelmektedir. Parti içi demokrasinin sağlıklı işleyişi ne kadar mümkün olabiliyorsa, bir kişinin değil, bir grubun değil, olabildiğince fazla kişinin menfaatinin ağırlık kazanacağı ve temsilinin aynı oranda gerçekleşeceği açıktır. Ancak unutulmamalıdır ki bu noktada ilgili partinin ortak menfaatler üzerinde anlaşılması olma ölçütü de her partinin parti içi demokrasisine koyduğu haklı bir sınır işlevi görmektedir. Yani bir partide, temsil edilen ortak menfaatlerin niteliği ve içeriğinin kayda değer bir şekilde aşıldığı bir görüşün savunulması durumunda aşağıda göreceğimiz üzere parti disiplini mekanizmasının işletilmesi pek de gariptenecek bir durum değildir. Parti içi demokrasinin belli sınırlarının olduğunu unutmamak, parti içi demokrasi idealini gerçekçi bir şekilde hayata geçirebilmek açısından önem arz etmektedir.

Siyasi partilerin bir diğer önemli işlevi olan yetenekli parti liderlerini ve siyasi kadroları devşirme işlevi, seçim ve parlamento çevresinde doğan partisiz siyasi sistemlerde sivil ve asker elitler, feodal aileler, bürokrasi tarafından yerine getirilir. Kurumsallaşmış parti içi demokrasiye sahip olmayan partiler siyasi devşirme işlevini yerine getiremezler.²¹² Kayırmacı yönetimi benimseyen siyasi sistemlerde kayırma olgusu, bütün kadro ve makamların siyasi devşirme işlemlerinde uygulanır.²¹³ Sadece demokratik siyasi sistemlerde siyasi devşirme işlevi gerçek anlamda işler; siyasi partilerin elit kadrosu aday gösterme ve seçim ile belirlenir. Aday gösterme ve seçme işlemi, parti ve seçim sistemi ile yakından ilgilidir. Partili sistemlerde bağımsız adayların seçilmesi çok zordur ve nispi seçim sistemlerinde listenin ön sırasındaki adaylar seçilebilir.²¹⁴

²¹¹ ERDOĞAN, a.g.e., s. 318-319.

²¹² YANIK, a.g.e., s. 62-65.

²¹³ ERDOĞAN, a.g.e., s. 319-320.

²¹⁴ HAZIR, a.g.e., s. 115-116.

Açık şekilde görülmektedir ki parti içi demokrasinin siyasi devşirme işlevi üzerinde olumlu etkisi vardır. Bir kişinin değil, belli bir grubun değil, herkesin adil bir ortamda rekabet edebileceği zemin, parti içi demokrasinin iyi işleyip işlememesiyle oldukça ilişkilidir. Parti içi demokrasinin olmadığı bir partide yetenekli liderler ve siyasi kadrolar varlık imkânı bulmakta son derece zorluk çekerler çünkü böyle bir partide lider sultanı ve/veya oligarşik yapılanma söz konusu olur. Hâl böyle olunca yetenekli ve liyakatli olmak değil, lider ve/veya oligarşik grubun onayını alıp almamak, liderliğe ve/veya oligarşik yapıya hizmet edecek olup olmamak ölçütü belirleyici olur. Bu nedenlerle siyasi partilerin nedenlerle yetenekli parti liderlerini ve siyasi kadroları devşirme işlevleri için parti içi demokrasi olmazsa olmaz bir koşul olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyasi partiler, her topluma ait olan siyasal kültürün öğrenilip benimsenmesi, diğer kuşaklara aktarılması, çağın gereklerine gelişip değişmesi ve yenilenmesini sağlaması gereken kurumlardır.²¹⁵ Siyasi partiler toplumdan destek almak için siyasi faaliyette bulunurken, aynı zamanda kitleleri eğitip bilinçlenmesine de katkıda bulunurlar.²¹⁶ Kitlelerin siyaseten sosyalleşmesi ile kamusal alan arasında bir bağ olduğu düşünüldüğünde, kitlelerin siyaseten sosyalleşmesinin teşviki demokrasi kültürüne katkı sağlayacaktır. Bir ülkede demokrasinin uygulanmasını sağlayacak olan parti içi demokrasi, siyasi sosyalleşme işlevini de en iyi şekilde sağlar. Çünkü parti içi demokrasinin olmadığı bir partide liderin etrafındaki grup ve parti oligarşisi çevresinde öbeklenen menfaat gruplarıyla temas sağlanır esas olarak. Hâl böyle olunca bu partinin temas ettiği kamusal alan son derece eksik ve sınırlı bir nitelik arz eder. Böyle bir durumun ortaya çıkmamasını sağlamak için parti içi demokrasi son derece önemlidir.

Parti içi demokrasi, iktidar partisi tarafından iktidarın ve iktidar yetkisinin, muhalefet partisi tarafından ise eleştirme ve denetleme işlevinin, demokratik esaslara göre, meşru bir şekilde kullanılabilmesi için olmazsa olmaz bir olgudur. Demokratik sistemlerde, iktidar ve koalisyon dışındaki siyasi partiler, muhalefet etmek suretiyle vatandaşları iktidarın icraatları, yaptıkları ve yapmadıkları bakımından bilgilendirir,

²¹⁵ YANIK, a.g.e., s. 62-65.

²¹⁶ HAZIR, a.g.e., s. 116

iktidarın aşırılık ve yanlışlarına karşı fren vazifesi görürler. Bir başka ifade ile parti içi demokrasinin, siyasi partilerin muhalefet işlevi üzerinde olumlu etkileri bulunur.

Yurttaşlar, çağdaş demokrasilerde, yönetenlere karşı dilek, düşünce ve şikâyetlerini siyasi partilerin etkileşim ve iletişim sağlama işlevi sayesinde iletirler. Aynı şekilde, yönetenler de siyasi partiler vasıtası ile iletişim kurmak suretiyle kamuoyu oluşturur, siyasi katılımı sağlar ve halkın rızasını alarak meşruluk kazanır.²¹⁷

Halkın siyasi alandan, yönetenlerin de halktan kopmaması siyasi partilerin etkileşim ve iletişim işlevi sayesinde gerçekleşir ve işlevin gerçekleşmesini parti içi demokrasi sağlar. Parti içi demokrasiyi kendi içinde uygulamayan bir partinin mensupları tarafından yönetilen bir ülkede demokrasi olmayacağı için, o partinin böyle bir işlevi yerine getirmesi pek mümkün olmaz; parti içi demokrasi yoksa korku vardır, korkunun olduğu yerde de olumlu bir etkileşimden ve iletişimden söz edilmesi pek mümkün gözükmemektedir.

2.5. Siyasi Partilerin İşlevleri ve Parti Disiplini

Siyasi partilerin işlevleri ve parti disiplini kapsamına giren alan çok geniş olduğundan, biz bu başlık altında, parti disiplininin siyasi partilerin hangi işlevleri üzerinde olumlu ve hangi işlevleri üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu işleyeceğiz.

Bilindiği gibi, üyelerini, vekillerini ve bakanlarını sıkı bir disiplin altına almayan siyasi partiler serbest partiler, tersine sıkı bir disiplin altına alıp koşulsuz itaat bekleyen partiler de disiplinli partiler olarak anılır. Amerikan partileri ile Fransız Radikal Sosyalist Partileri başlıca serbest parti örnekleri olarak gösterilebilir.²¹⁸ Bu arada, serbest ve disiplinli partiler ayrımı ile demokratik ve otokratik partiler ayrımını karıştırmamak gerekir. Her disiplinli parti otokratik olmadığı gibi, her otokratik parti de disiplinli bir içeriğe sahip olmayabilir. Mesela, Fransız Radikal Sosyalist Partisi, serbest parti olmasına rağmen parti siyasetinin belirlenmesinde meclis grubu hâkim olduğundan demokratik bir iç yapıya ve parti içi demokrasiye sahip değildir; fakat Avrupa Sosyalist Partileri ile İngiliz İşçi Partisi disiplinli partiler oldukları hâlde parti

²¹⁷ YANIK, a.g.e., s. 62-65.

²¹⁸ ÖZBUDUN, a.g.e, 1968, s. 21.

içi demokrasiye sahip demokratik partilerdir. Bu anlamda, parti içi demokrasinin parti disiplinini güçlendirmesi mümkündür.²¹⁹ Bu nedenle, parti içi demokrasi ile parti disiplininin bazı şartlar altında bağdaşması mümkün olabilir. Bu şartlar şöyle sıralanabilir.

- Üyelerin tamamının, tabandan tavana doğru parti siyasetine özgür olarak katılmaları,
- Bütün üyelerin seçme ve seçilme haklarından faydalanmaları,
- Eşit şartlarda yarışmaları, bütün parti içi seçimlerin hâkim teminatı altında olmasının anayasal ve yasal teminatının olması ve hukukun üstünlüğüdür.

Üyelerin tamamının, tabandan tavana doğru parti siyasetine özgür olarak katılmaları şartı, siyasi partilerin ortak menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili işleviyle ilgilidir. İktidara gelme amacına yönelmiş olan siyasi partiler belli menfaatleri birleştirir ve bununla bağlantılı olarak belli menfaat gruplarına seslenir. Üyelerin tamamı da aslında bu menfaatlerin birer temsilcisidir. Ancak bu noktada menfaatleri katı bir biçimde okumamak gerekir. Çünkü sonuç olarak menfaatler *birleştirilmiştir*, yani pek çok farklı menfaat bir araya getirilmiştir. Dolayısıyla pek çok menfaatin farklı ama birbiriyle bağlantılı siyasete dönüştürülmesi mümkündür.²²⁰ Böyle değerlendirdiğimiz zaman parti içi demokrasinin partinin genel siyasetine uygun düşen bağlantılı menfaatlerin ortaya çıkarılabilmesi ve siyasete dönüştürülebilmesi açısından önem arz ettiğini görebiliriz. Parti içi demokrasinin olmadığı bir ortamda ortak menfaatler lider ve üst yönetim kadrosunun ufkuyla sınırlı bir nitelik taşır kaçınılmaz bir şekilde. Bu durumun aşılıp toplum içerisindeki çeşitli menfaat gruplarına ulaşmak ancak parti içinde demokratik bir ortamın tesis edilmesiyle mümkün olabilecektir.

Yetenekli parti liderlerinin ve siyasi kadroların devşirilebilmesi için de parti disiplininin lidere ya da üst düzey yönetime hizmet eder bir biçimde değil de partinin genel politikaları niteliği ile sınırlı bir nitelik arz etmesi de son derece önemlidir. Aksi takdirde lider ve/veya oligarşik yapının konumlarını korumak için yetenekli bir liderin ya da liyakatli bir yöneticinin varlık kazanamaması için bir silaha dönüşür parti

²¹⁹ a.g.e., s. 47.

²²⁰ a.g.e., s. 93.

disiplini süreçleri. Parti içerisinde demokrasinin sağlanması durumunda ise parti disiplini kişilere değil kurumsal yapıya bağlı olarak işletilir ve yetenekli liderler ile siyasi kadroların ortaya çıkması mümkün hâle gelir. Parti disiplini, parti içi demokrasinin oluşması ve devamı için olmalı ve uygulanmalıdır. Aşırı parti disiplini, tek adam ya da birkaç kişinin oligarşik hâkimiyetine, parti diktotaryasına neden olacağından, bireylerin, üyelerin, farklı toplum katmanlarının, çıkar ve baskı gruplarının, çeşitli örgütlerin demokratik siyasi katılım hakkı engellenecek ve katılımcı demokrasinin göstergesi kabul edilen çoğulcu demokrasi gerçekleşmeyecektir.²²¹

Parti disiplinini parti içi demokrasinin tesis edildiği bir ortamda ve bağlamda yürütmek, iktidar partisinin yönetme, muhalefet partisinin ise eleştirme ve denetleme işlevleri açısından da önem arz etmektedir. İktidar partisi açısından düşünürsek, parti disiplininin kurumsal bir nitelikte değil de lidere ve/veya oligarşik yapıya hizmet edecek şekilde kullanılması, parti için yararlı ama lider/oligarşik yapı için tehlike arz eden kişilerin partiden uzaklaştırılması ile sonuçlanacaktır. Uzaklaşan her bir kişi, partide temsil etmiş bulunduğu menfaatlerin toplumla olan bağlantısının zayıflaması anlamına geleceğinden dolayıdır ki iktidar partisinin yönetme işlevi akamete uğrayacaktır. Aynı durumu muhalefet partisi için de düşünebiliriz. Parti içi demokrasinin olmadığı bir ortamda işletilen parti disiplini mekanizmaları muhalefet partisinin hem eleştirme ve denetleme işlevini hem de bunlarla bağlantılı olarak iktidara gelme hedefini sekteye uğratacaktır. Dolayısıyla parti disiplininin, parti içi demokrasi bağlamında içinde sakladığı sakıncalara rağmen ret edilmeyip, disiplinin sınırlarını belirleyecek önlemlerin alınması gerekir.²²² Her ne kadar gerçek hayattaki parti disiplini uygulamaları, parti yönetimlerinin işbu disiplin araçlarını, partinin birlik ve beraberliğini, siyasi tutarlılığını sağlamaktan ziyade kendi muhaliflerini engellemek için kullandıkları bilinen bir gerçek olmasına rağmen, parti disiplini, çağdaş partiler demokrasisi için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Kişilerin düşünce özgürlüğünü ve vicdani sorumluluğunu engellemeyecek bir parti disiplininin tesisi için gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması vazgeçilmez bir olgudur.²²³ Parti içinde bütün sorunlar demokratik koşullarda açıkça görüşülüp, demokratik yollar tükendikten sonra, azınlık

²²¹ ÖZTEKİN, a.g.e., s. 103.

²²² KARAKOÇ, a.g.e., s. 124.

²²³ YANIK, a.g.e., s. 66-67.

görüşü parti disiplinine uygun olarak çoğunluğun yanında olmalıdır.²²⁴ Bütün görüşler, siyasi partilerin karar alma sürecine, demokratik tartışmalar ile katılabiliyor, olumlu olumsuz bütün tarafları değerlendirip öğreniyor, ikna etme ve ikna olma imkânı buluyorsa, çoğunluğun kararını benimsemesi daha kolay olur.²²⁵

Bütün bu açıklamalardan sonra denilebilir ki, parti disiplini, parti içi demokrasinin varlığı hâlinde; bir başka ifade ile parti disiplini parti içi demokrasiyi tamamen ortadan kaldırmadığı ya da kısmen de olsa engellemediği takdirde, siyasi partilerin daha önce belirttiğimiz bütün işlevlerine olumlu katkı sağlar.

2.6. Siyasi Partilerin İşlevleri ve Siyasi Elitler

Siyasi elitlerin ya da siyasi elitlerin varlık zemininin siyasi partilerin işlevleri üzerindeki etkisinin ne ve ne kadar önemli olabileceği sorgulamasını yapabilmek için bir siyasi partiyi siyasi parti yapan işlevlerle siyasi elitler arasındaki ilişkiyi somutlaştırmak gerekmektedir. Öyleyse siyasi elitlerin siyasi partilerin işlevleri üzerindeki etkilerini irdelemek yerinde olacaktır. Ancak bunu yapmadan hemen önce, çalışmanın ilk ve ikinci bölümlerinde siyasi partilerin işlevlerinin neler olduğuyla ilgili yeterince detaylı bilgilere yer verildiğinden aynı bilgileri tekrarlamaktansa siyasi partilerin işlevlerinin sadece ne olduklarını belirtip doğrudan siyasi elitler ile siyasi partilerin işlevleri arasındaki korelasyonun incelenmesine geçeceğimizi not düşmemiz gerekmektedir.

Meseleye ortak menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili işlevi açısından bakacak olursak, siyasi elitlerin, siyasi partilerin ortak menfaatleri birleştirmesi ve temsili işlevi üzerinde olumlu bir etkide bulunduğundan söz etmek pek mümkün değildir. Bu yargının en kısa açıklaması, ortak menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili işlevinin ancak ve ancak sağlıklı bir parti içi demokrasinin tesis edilebildiği koşullarda gerçekleştirilebilmesi, siyasi elitlerin oluşmasının varlık zemininin ise parti içi demokrasinin işlemediği partilerde bulunmasıdır. Dolayısıyla parti içi demokrasi ile bağdaşan ya da başka bir ifadeyle parti içi demokrasiyle daha da pekişen işlevlerle siyasi elitlerin varlık bulabildiği bir parti yapısının temas etmesi, demokratik alanın

²²⁴ a.g.e., s. 186

²²⁵ KÜÇÜK, a.g.e., s. 187.

daraltılması gibi bir sonucu doğuracaktır. Çünkü siyasi elit, kaynakların organize edilip siyasal kararların alınıp uygulanmasında sayıca küçük kümelerin söz hakkına sahip olması esasına dayanmaktadır.²²⁶ Sayıca küçük kümelerin bu derece etkili olması, açıktır ki ortak menfaatlerin birleştirilip temsil edilmesinde soruna yol açar, pek çok menfaat grubuna ulaşma ve bunların siyasallaştırılması ideali akamete uğrar.

Siyasi elitlerin varlık zemini bulabildiği bir parti yapısı, aslında siyasi elitlerin diğer herkesten daha fazla ağırlığının olduğu bir parti yapısı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla böyle bir yapının ürettiği şey, ortak menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili değil, siyasi elitlerin menfaatleri ve temsili olacaktır. Biraz daha keskin olmayan bir ifadeyle, ortak menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili, ancak ve ancak söz konusu menfaatler eğer siyasi elitlerin menfaatleriyle uyuşuyorsa mümkün olabilecektir. Parti içindeki görevlendirmeler ve seçimlerde adayların belirlenmesi hususları başta olmak üzere hemen her konuda karar verici bir mercii konumunu işgal eden siyasi elitler, üyelerine ve halka, örtük olarak kendilerine tâbi olmak gibi bir koşulu dayattıklarından, aslında ortak menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili işlevini işlevsizleştirmek gibi bir etkide bulunmuş olacaktırlar. Dolayısıyla, açıkça görülmektedir ki siyasi elitler, büyük oranda, siyasi partilerin ortak menfaatlerin birleştirilmesi ve temsili işlevini ortadan kaldıran bir etki yaratmaktadırlar. Unutulmamalıdır ki siyasi kirlenmenin önlenmesi veya ortadan kaldırılması, baskıya dayalı zorbaca tutumları engellemek ve diktatörlüklerden korunmak, karar verme süreçlerinin olabildiğince demokratikleştirilip halkın katılımına açıldığı ortamlarda mümkün olabilecektir.²²⁷

Siyasi partilerin siyasi devşirme işlevine bakacak olursak, partilerin yetenekli kadroları yetiştirmesinin ancak adil bir rekabet ortamının tesis edilmesi ve liyakatin ölçüt alınması ile mümkün olabileceğini ifade etmek gerekir. Bu bağlamda siyasi elitlerin varlık zemini bulabildiği bir siyasi parti yapısı, doğal bir sonuç olarak kayırmacılığı beraberinde getireceğinden siyasi devşirme işlevinin niteliği de kuşkulu bir konuma mahkûm olacaktır. Çünkü siyasi elitlerin siyasi elitler olarak kalabilmelerinin koşulu, partinin hemen her kademesinde kendilerine tâbi olan

²²⁶ KURTBAŞ, İ. (2017), *Türkiye’de Politik Değişim ve Siyasi Elitler: Merkez-Çevre Kuramının Gözden Geçirilmesi ve Türkiye’de Bir ‘Elit Koalisyon Olarak Yeni Elitler*, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 54, s. 180 (179-204)

²²⁷ ARSLAN, a.g.e., 2003, s. 121.

kişilerin var olmasıyla mümkündür. Öncelikle halkı, daha sonra partiyi incelemekten ziyade şahsi menfaatlerini önceleyen siyasi elitlerin varlık bulabildiği bir parti yapısı, ülkeyi siyaseten ileriye taşıyabilecek, halkın refah düzeyini artırabilecek yetenekli kadroları değil, siyasi elitlerle çatışmayacak, yani onlara uyumlanacak kadroları yetiştirecektir. Dolayısıyla siyasi devşirme işlevi, aslında ortaya çıkış amacından saptırılmış ve siyasi elitlerin kendilerine göre eğip büktükleri bir araç konumuna indirgenmiş olacaktır. Her şeyden önce şu açıktır ki siyasi elitler zaten Mills'in görüşüne göre işgal ettikleri konuma liyakatleri ya da doğal yetenekleri vasıtasıyla gelmemişlerdir.²²⁸ Kendisi belli bir makama liyakati ya da doğal yeteneği ile gelmemiş olan bir kişinin parti içerisindeki çeşitli organlara üyelerin seçiminde böylesi bir ölçütü dikkate alması, açıktır ki olası değildir. Bir siyasi partinin içindeki siyasi elitlere rağmen siyasi devşirme işlevini tam anlamıyla sağlıklı işler hâle getirebilmesinin tek koşulu, söz konusu siyasi elitlerin kendilerini değil kamu yararını önceleyen bir tavırda ortaklaşması ile mümkündür. Ancak böyle bir durumda dahi ortaya çıkan sorun partiyi parti yapan işlevlerin siyasi elitlerin önceliğinin ne olduğuna bağlı olarak işlevsellik kazanmasıdır. En yumuşak yorumlama bile siyasi elitlere hikmetinden sual olunmaz payesi vermeyi gerektirmektedir ki bu durumun da demokrasinin özünü bağdaştığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Kamusal alan ile ilişkinin kurulmasını da kapsayacak şekilde siyasi sosyalleşme işlevi, halkın siyasi alanda doğrudan var olabilmesi, fikrî anlamda zenginleşebilmesi, belli bir siyasi kültürü öğrenmesi ve daha da önemlisi o kültürü dönüştürüp zenginleştirecek çok sesliliğe katkı sunabilmesi, tavandan tabana doğru değil, tabandan tavana doğru bir etkileşimi zaruri kılmaktadır diyebiliriz. Gelgelelim, siyasi elitlerin varlık bulabildiği bir parti yapısındaki etkileşim, doğası gereği tavandan tabana doğru bir etkileşimdir. Dolayısıyla siyasi elitlerin varlık zemini bulabildiği bir parti yapısı, siyasi partilerin siyasi sosyalleşme işleviyle çelişen bir yapı mahiyeti taşımaktadır. Nitekim Habermas, kamusal alanın en önemli niteliğinin herkese açık olması olduğunu ifade etmektedir.²²⁹ Dolayısıyla siyasi elit oluşumu, kamusal alanın sağlanamamasını da beraberinde getireceğinden dolaydır ki siyasi sosyalleşme işlevi varlık kazanamayacaktır.

²²⁸ VERGİN, N. (2016), *Siyasetin Sosyolojisi*, Doğan Kitabevi, İstanbul, s. 135.

²²⁹ HABERMAS, J. (1995), *Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale*, Çev: Nuran Erol, Birikim Dergisi, sayı: 70, s. 62.

Siyasi elitlerin varlık bulabildiği bir siyasi parti yapısının, aslında siyasi elitlerin her alandaki ağırlığının hissedildiği bir yapı olduğu teşhisi akılda tutulursa, tabanın, yani kamunun etki sınırlarının daha en başından daraltılmış olduğu da görülecektir. Siyasi partinin yapısı gereği etki etme alanı daha en başından sınırlandırılmış kitlenin, siyasete katılımı da, etki alanının sınırlılığıyla doğru orantılı biçimde anlamsızlaşacaktır. Daha açık bir ifadeyle, kişilerin siyasete etkisi ne kadar sınırlı ise siyasete katılımları da bir o kadar anlamsızlaşmış olacaktır. Dolayısıyla sonuç olarak siyasi elitlerin hüküm sürebildiği bir parti yapısının siyasi sosyalleşme işlevini yerine getirmesi pek mümkün gözükmemektedir.

Siyasi partilerin iktidar yetkisi kullanma, eleştirme ve denetleme işlevi açısından bakacak olursak, iktidardaki bir siyasi partinin siyasi elitlerin varlık bulabildiği bir yapı ihtiva etmesi, kaçınılmaz olarak, iktidar yetkisini kullanırken neyi öncelediği hususunda bir kuşku yaratacaktır. Çünkü siyasi elitlerin partideki ağırlığı, parti iktidara geldikten sonra hafiflememektedir. Siyasi elitlerin varlık bulabildiği bir partinin iktidara gelmesi, aslında söz konusu elitlerin iktidara gelmesi demektir. Söz konusu kuşkuyu yaratan durum da budur. Diğer yandan, eleştirme ve denetleme işlevi, aslında genelleştirilerek muhalefet kavramının alanı içine denk düşecek şekilde ifade edilmektedir. Siyasi elitlerin varlık zemini bulabildiği bir parti yapısı, siyasi elitlere tâbi olma doğal koşulunu da doğurduğundan, muhalefetin etki alanı da yalnızca siyasi elitlerin menfaatlerine uymayan bir alanla sınırlanmış olacaktır. Bu durumda ortaya çıkan şey kamu yararına dair talepler değil, siyasi elitlerin hoşnut olmadıkları konuların düzeltilmesine yönelik talepler olacaktır. Denetim de yine siyasi elitler neyin denetlenmesini uygun bulursa onun denetlenmesi şeklinde gerçekleşecektir. Böyle bir yapısalılık, kişilerin kendi haklarının, kendi menfaatlerinin değil, belli bir grubun arzularının neferine dönüşmesini doğuracaktır. Özetle, siyasi elitlerin varlık bulabildiği bir parti yapısı, siyasi partilerin iktidar yetkisi kullanma, eleştirme ve denetleme işlevinin tam olarak işleyemeyeceği bir yapı anlamına gelmektedir.

Siyasi partilerin etkileşim ve iletişim sağlama işlevi, halkla siyasi parti arasında kurulan etkileşimin ve iletişimin neye hizmet etmesi gerektiği sorusu, konu bağlamında önem taşımaktadır. Halk, yaşam kalitesi ve yaşam alanıyla ilgili sorunlarını çözüm için partiye taşımakta, dolayısıyla partiden de onu var eden kitlenin taleplerini yerine getirmesini beklemektedir. Siyasi partilerin bu işlevi, aslında

yurttaşların siyaset arenasında çoğu zaman cılız kalmaya mahkûm olan seslerini duyurabilmelerinin bir imkânı anlamına gelmektedir. Tam da böyle bir noktada, siyasi elitlerin varlık zemini bulabildiği bir parti yapısının her şeyden ve herkesten fazla öncelediği bir grubu ihtiva eden parti olduğu ortada ise, aynı partinin daha en başından halkla kurduğu etkileşimin ve iletişimin işlevi de şüpheli demektir. Çünkü parti, yapısı gereği, belli bir grubun menfaatleri üzerinden şekillenmekte, eyleme geçmektedir. Öncelikli iş olarak bunu benimsemiştir. Dolayısıyla böyle bir yapı için halktan kopukluk kaçınılmaz bir sonuç ya da kaçınılmaz bir istikamettir. Siyasi elitlerle siyasi partilerin etkileşim ve iletişim sağlama işlevinin bir arada varlık bulabilmesinin tek mümkün yolu ya kamu talepleriyle siyasi elitlerin menfaatlerinin örtüşmesi ya da bir kamu sorununun çözümü için atılan adımın siyasi elitlerin siyasi elit olarak yola devam etmesi için gerekli bulunmasıdır. Siyasi elitler konumlarını korumak için belli bir halk desteğini sağlamak zorundadır. Dolayısıyla siyasi partilerin etkileşim ve iletişim sağlama işlevi, siyasi elitlerin belli ödülleri karşılığında konumlarını korumayı satın aldıkları bir araçsallaştırmaya mahkûm olacaktır. Özetle, siyasi elitlerin varlık bulabildiği bir parti yapısı, siyasi partilerin etkileşim ve iletişim işlevinin araçsallaşmasını beraberinde getiren bir yapı anlamına gelmektedir.

BÖLÜM III

SIYASİ PARTİLER HUKUKUNUN PARTİ İÇİ DEMOKRASİ, PARTİ DİSİPLİNİ VE SIYASİ ELİTLEŞME AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Siyasi partilerin demokrasi ve siyasal sistem açısından taşıdıkları önemi Türkiye özelinde siyasi partiler hukuku çerçevesinde değerlendirmek çalışmamız açısından son derece önemlidir. Bunu yapabilmek için öncelikle siyasi partilerin yapısal sorunlarını ortaya koymak ve siyasi partilerin hem parti içindeki hem de parti dışındaki faaliyetlerine değinmek yararlı olacaktır. Bu sayede ortaya çıkacak olan tablonun hukuk açıdan tahlili dolayısıyla parti içi demokrasi ve siyasi elit sorunlarını Türkiye özelinde incelemek mümkün olabilecektir.

3.1. Siyasi Partilerin Yapısal Sorunları

Siyasi partiler arasındaki yapısal farklılıklar, dayandıkları tabanlar arasındaki sosyo-ekonomik ve ideolojik farklılıkları yansıtır. Demokratik olsun olmasın çağdaş siyasal rejimlerin uygulanmasında önemli araçlar olan siyasi partileri yapısal bakımdan incelerken, yönetici kadrolarının oluşumunu ve bu kadroların parti yönetimi ve alınan siyasi kararlar üzerindeki etkilerine bakmak gerekir. Bu inceleme bize siyasal rejim hakkında bilgi verecektir.²³⁰

Siyasi partilerin yapısal ve parti içi demokrasi sorunları dışında kalan hukuki sorunları olmakla birlikte, bu sorunların pek çoğu yine parti içi demokrasi sorunu ile ilgilidir. Söz konusu hukuki sorunlar şunlardır:

- 1) Örgütlenme faaliyetine ilişkin sınırlamalar,

²³⁰ KIŞLALI, a.g.e., s. 261.

- 2) Parti üyeliği sisteminin düzensizliği,
- 3) Parti içi seçimlerin demokratik kurallar ve liyakat gözetilmeden yapılması,
- 4) Adayların demokratik esaslara göre belirlenmemesi,
- 5) Kongrelerde yapısal yozlaşma,
- 6) Demokratik olmayan delegelik sistemi,
- 7) Anti-demokratik adil olmayan disiplin olgusu,
- 8) Sosyo-kültürel ve yapısal nedenlerden kaynaklı lider sultası,
- 9) Oligarşik parti yapısı,
- 10) Siyasi kurumsallaşmanın eksikliğinden kaynaklanan siyasal yozlaşma,
- 11) Medya ve baskı gruplarının partileri olumsuz etkilemesi.²³¹

Bu yapısal sorunları, örgütlenme ve faaliyet sorunları olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

3.1.1. Siyasal Örgütlenme Sorunları

Örgütü, genel olarak; “üyeler, grup yapısı ve yönetsel sistem arasındaki karşılıklı örgüsünün tümü” olarak ifade edebiliriz.²³² Özbudun’un da belirttiği gibi²³³, bu tanıma göre örgüt, farklı boyutlara sahip, birden çok alt unsuru kapsayan karmaşık bir kavramdır.

Siyasi partilerde örgüt ve örgütlenme sorunları modern siyasi partilerle birlikte önem kazanmış olup, siyasi partilerde üyeler arasındaki ilişkiler ve dayanışmanın biçimi, liderlerin belirlenme usulleri ve yetkileri bu dönemin ürünüdür.²³⁴ Siyasi partilerdeki örgütlenme düzeyi ve biçiminin partideki dayanışmanın ve lider belirleme usulünün bir göstergesi olarak yorumlanabilecek olması, yapısal sorunların teşhis edilip parti içi demokrasi ve parti elitleri tartışmalarının yürütülebilmesi açısından önem taşımaktadır.

²³¹ SUAVİ, a.g.e, s. 169-170.

²³² ÖZBUDUN, a.g.e., 1968, s. 150.

²³³ ÖZBUDUN, a.g.e., 1979, s. 58.

²³⁴ DUVERGER, a.g.e., s. 37.

Siyasi partilerin, örgütsel anlamda karşılaştırmalı incelenmesinde öncü olan Ostrogorski ve Michels başta olmak üzere pek çok yazarın siyasi partilerin örgütsel yapılarını çok önemseydiğini görmekteyiz. Çünkü siyasi partiler bağlamında örgüt, yönetim sistemi ile grup üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkiler ağının bütününe karşılık gelmektedir.²³⁵ Dolayısıyla bu ağın niteliğinden siyasi parti ve demokrasi ilişkisine dair pek çok çıkarım yapmak mümkün olmaktadır.

Parti içi demokrasinin en önemli göstergesi, parti örgütlerinin oluşumu ve örgütün işleyiş yöntemi olup, parti içi demokrasinin varlığı için parti örgütünün objektif demokratik hukuk kuralları, ilkeleri çerçevesinde ve neden-sonuç ilişkisi bağlamında düzenlenip gerçekleşmesi gerekir.

Meseleyi Türkiye açısından değerlendirecek olursak, öncelikle ifade etmek gerekir ki, Türkiye’de siyasi partilerin örgütlenme aşamasında, geniş halk kitleleri siyasi katılımın dışında tutulmak suretiyle belli başlı ailelerin, zengin iş çevrelerinin, üst düzey bürokrat ve teknokratların yani askerî ve sivil seçkinlerin siyasi örgütlenme sürecinde söz sahibi olduğunu, bu engeli aşamayan kitlelerin de siyasi katılımı karizmatik liderlere yönelmek suretiyle gerçekleştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu gelenek ve anlayış hâlen devam etmektedir.²³⁶ Bu anlayışın nasıl ortaya çıktığını ve ne şekilde devam etmekte olduğunu incelemekte yarar vardır.

Tek tip bir parti örgütü yaratan mevcut Siyasi Partiler Kanunu, çağdaş demokratik devletlerin benimsediği demokratik ideolojiyi benimsemediğinden, Türkiye’de demokratik bir parti örgütlenmesi gerçekleştirmek mümkün olmamaktadır. Parti örgütlenmesine ilişkin bu yapısal sorun, daha ilk kuruluş aşamasında partilerin tabandan tavana doğru yani yerelden/üyeden merkeze/yönetime doğru söz sahibi/katılımcı olarak örgütlenmesini engellemekte, partilerin iç yapısı demokratik ilkelerden mahrum kalmakta, genel merkez ile yerel örgütler arasında yeterli ve düzeyli bir iletişim/bağ kurulamamaktadır. Bu iç ilişkileri sonucu partiler, kişisel mücadele ve hihiplerden oluşan, değişken ve belirsiz ilişkiler yumağı hâlinde grup yığınlarına dönüşmüş bulunmaktadır.²³⁷ Bu hususların daha iyi anlaşılıp

²³⁵ KOÇAK, a.g.e., s. 110.

²³⁶ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 247-250.

²³⁷ a.g.e., s. 247-250.

temellendirilebilmesi adına Siyasi Partiler Kanunu'na biraz daha yakından bakmak yerinde olacaktır.

12 Eylül 1980 itibari ile yasaklanan ve Siyasi Partiler Kanunu bakımından hâlen yasak ve aynı zamanda çok büyük bir eksik olan ocak-bucak örgütleri, parti örgütlenmesi ve parti içi demokrasi için son derece önemlidir. Çünkü ocak-bucak örgütleri görüş ve düşüncelerin tabandan tavana doğru iletilmesinde, taban-tavan arasında iki yönlü iletişim kurulmasında ve böylece alınacak kararların halkın tabanına dayandırılmasında çok önemli işleve sahiptir; demokratik bir parti örgütlenmesi ve parti içi demokrasiyi sağlayarak bu işlevini yerine getirir. Ocak-bucak örgütlerinin yasaklanması partilerin demokratik ilkelere göre örgütlenmesine, geniş halk kitlelerinin siyasi katılımının sağlanmasına ve parti içi demokrasinin gerçekleşmesine hayati derecede zarar vermektedir.²³⁸ Çünkü tabanla tavan arasındaki bağın yasaya yaslanılarak kopartılması, doğal bir sonuç olarak ağırlığın tavanda toplanmasına, yani siyasi elitlerin varlık zemininin oluşmasına yol açmaktadır. Parti içi demokrasi ile siyasi elitler hususu bu bağlamda değerlendirildiğinde, parti içi demokrasi ne kadar aksak ise siyasi elitlerin oluşmasının zemini de o kadar varlık kazanır hâle gelmektedir sonucuna varmak mümkün olmaktadır.

3.1.2. Siyasi Partilerin Faaliyet Sorunları

Siyasi partilerin faaliyet sorunu, siyasi partilerin iç düzeni konusu bağlamında olup, parti tüzüğü ve programı ile parti organlarının kuruluşu, parti içi çalışmaları, parti üyelerinin hakları ve görevleri, seçimlerde adayların belirlenmesini kapsamaktadır. Dolayısıyla parti iç düzeni ile sınırlıdır ve dışa dönük faaliyetleri kapsamaz. Bu konu, 13.07.1965 tarih ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun gerekçesinde, işbu kanun tasarısının hazırlanmasında yararlanılan Alman Siyasi Partiler Kanununun derlenmesi için De. Scheuner başkanlığında hazırlanan bilimsel raporda da belirtilmiştir.²³⁹ 1982 Anayasasının 69'uncu maddesinin 1'inci fıkrasında ise "siyasi partilerin faaliyetleri,

²³⁸ a.g.e., s. 247-250.

²³⁹ BOSUTER, K. (1969), *Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi*, Ulusal Basımevi, Ankara, s. 21.

parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur.” şeklinde ifade edilmiştir siyasi partilerin faaliyetinin kapsamı.²⁴⁰

Siyasi partilerin faaliyetleri bağlamında hem düzenlemeden ve hem de yerleşmiş uygulamadan doğan birtakım problemlerinin giderilmesi, parti içi demokrasi açısından zorunludur. Parti içi demokrasiyi hayata geçirmek için, partinin hangi konum ve kademesinde olursa olsun görevinde başarılı olamayanların objektif ölçütlere göre görevlerini bırakıp bırakmama durumu, parti içi demokrasinin düzeyi açısından son derece önemli bir ölçüttür.²⁴¹

Sözgelimi, ardı ardına iki genel seçimde başarısız olan genel başkanın istifa etmeyi mi tercih ettiği yoksa hâlen genel başkan koltuğunda mı oturduğu siyasi partilerin yapısal sorunları açısından dikkat çekici bir ölçüt olarak görülebilir. Böyle bir düzenleme ve uygulamanın olup olmaması, partilerin liderlere-kişilere ne ölçüde bağlı olduğunun doğrudan bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu da tabii partilerdeki elitleşme tartışmaları açısından önem arz etmektedir.²⁴²

Parti örgütlenmelerinin tek tip olarak değil, demokratik ilkeler ışığında, demokratik bir yapıda özgürce gerçekleşmesi siyasi partilerin demokratik ideallerle uyumlu olduğunun bir göstergesidir. Bunun gerçekleşmesi için de partinin en alt kademesinden ve üyelere kadar her düzeyde parti içi demokrasinin sağlanması, her parti üyesinin eşit şartlarda parti çalışmasına katılabilmesi ve parti içi kararların demokratik esaslara göre alınabilmesi gerekmektedir.²⁴³

Siyasi partilerde, parti içi demokrasinin hâkim olmaması durumunda toplum, siyasete seyirci kalan, sadece seçimden seçime oy veren ve oy verecek parti bulamayan kararsız kitlelere dönüşür. Merkez sağ ve merkez soldaki partilerden ümidini kesen kararsız seçmen yığınları, bu çaresizlik duygusu sarmalında marjinal partilere yönelir.²⁴⁴

²⁴⁰ KOÇAK, a.g.e., s. 101.

²⁴¹ YANIK, a.g.e., s. 161.

²⁴² ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 250-251.

²⁴³ a.g.e., s. 250-251.

²⁴⁴ a.g.e., s. 250-251.

Parti faaliyetleri bağlamında ülkenin siyasi rejimi ve demokratiklik düzeyi ile ilgili bir ölçüt de parti organizasyonları ile hükümet organizasyonlarının hukuken birbirinden ayrı olup olmadığıdır. Bir örnekle pekiştirmek gerekirse, sözelimi seçim kampanyası süresince bütün bakanların görevlerinden ayrılması, ayrıcalıklarından yararlanamaması ve seçim yarışının eşit şartlarda olması önemli demokratik değerler olarak belirtilmektedir.²⁴⁵

Sonuç itibariyle, varlık sebepleri demokrasiyi uygulamak suretiyle halk için ve halk adına halkı yönetmek olan siyasi partilerin, işbu yönetim faaliyetlerini parti içi demokrasi ilkesine aykırı ve keyfi bir şekilde yürütmeleri ve toplumsal sorunları çözememeleri sonucunda, seçmenlerin önemli bir kısmının siyasi alanda çözüm bakımından çaresizliğe kapılarak marjinal partilere/yöntemlere yönelmesine ya da yönetimde söz sahibi olma arzusunu terk etmesine ve parti içinde faaliyet sorununun doğmasına ve böylece demokrasi ile birlikte aslında kendi varlık sebeplerinin de ortadan kalkmasına sebep olurlar.

3.1.3. Parti Üyeliği

Genel olarak parti üyeliği anlayışı, ilgili partinin nasıl bir siyasi rejim içerisinde var olduğuna göre değişiklik arz edebilmektedir. Sözelimi komünist partilerde, üyelik hiçbir şey ifade etmez çünkü siyasi parti çarkının bir parçası olan militan, seçimlerde partiye güç katan, oy veren bir vatandaşdır.²⁴⁶ Yani parti ile devlet neredeyse özdeşleşmiştir ve bu durumda parti üyeliğinin demokratik ülkelerdeki anlamını taşıması mümkün değildir. Dolayısıyla bu bölümde parti üyeliğini demokratik olmayan ülkelerdeki partileri bir kenara bırakmak suretiyle konu edeceğiz.

Düzenli ve şeffaf bir parti üyeliği sisteminin olmaması, olmasına rağmen uygulanmaması ya da yozlaşması Siyasi Partiler Hukuku bakımından yapısal bir sorundur. Türkiye’de parti tüzüklerine bakıldığı zaman, parti üyeliğine ilişkin gerekli düzenlemelerin bulunması nedeniyle, mevcut düzenlemeler çerçevesinde üyelik işlemlerinin düzenli olarak yapıldığı, kayıtlarının tutulduğu ve bilgilerin parti

²⁴⁵ a.g.e., s. 250-251.

²⁴⁶ DUVERGER, a.g.e., s. 104.

merkezine gönderildiği, yani her şeyin nizami olduğu sonucuna varılır. Fakat mevzuatta bulunan bu sistem, uygulamada ya eksik işlemekte ya da yanlış veya hiç işlememektedir. Üye kayıt işlemi sistemli ve düzenli çalışmadığı için, kimin üye olup kimin olmadığını sağlıklı bir şekilde anlamak çok zaman mümkün olmamaktadır.

Bu ortamda, düzensizlikten yararlanmak isteyenler, parti içi seçimlerden önce üye kayıtlarında oynamalar yaparak seçim sonuçlarını belirlemede etkili olabilmektedir. Sistemdeki bu yozlaşmanın en önemli nedeni ise, partilerde oligarşik güçlerin oluşması ve parti örgütü üzerinde egemenlik kurmasıdır. Partilerde oluşan bu oligarşik güçler, bir kez oluştuktan sonra da bu egemenliklerini devam ettirmek için mücadele etmektedir.²⁴⁷

Partilerde siyasi yaşam içinde oluşan ve “üye ağaları” olarak tanımlanan kişiler de, partilere, “naylon kayıt” olarak ifade edilen üye kayıtları yapmak suretiyle gerçek olmayan toplu üye kayıtları ile seçim sonuçlarına etki yapabilmektedirler. Bu uygulama öyle bir aşamaya gelmiştir ki, parti ile ilgisi olmayan, o bölgede oturmayan, hatta yaşamayan bireyler bile parti üyesi olarak kayıt edilebilmektedir.²⁴⁸

Söz konusu yozlaşmanın önemli nedenlerinden birisi de siyasi uğraşın bireylerin tüm zamanını alması, başkaca iş yapamamaları sonucunda günümüzde profesyonel siyasetçi kimliğinin oluşması, siyasetin boş zamanlarda yapılacak bir iş olmaktan çıkması, geniş halk kesimleri için siyasi faaliyete katılma yollarının kapanmasıdır.²⁴⁹ Daha açık bir ifadeyle, yasal mevzuata uyulmaması ya da uyulup uyulmadığına yönelik denetimlerin tam olarak yapılmamasına ek olarak, ilgili yasadaki siyasi katılımı daha da kolaylaştırmaya yönelik eksiklikler, dolaylı yoldan bir etkiyle siyasete katılımın maliyetinin yükselmesine neden olmaktadır. Siyasete katılım, kişilerin kimi önceliklerinden sonra gelecek şekilde konumlandırılmaktadır. Bu durumda hem parti içi demokrasinin tam ve sağlıklı biçimde tesis edilmesi engellenmiş olmaktadır hem de parti içi demokrasinin aksaklığı ölçüsünde siyasi elitlerin varlık zemini oluşmaktadır.

Sözü edilen üyelik sorunu çözümsüz olmayıp, sorunun çözümü için üyelik konusunda esas yetki yerel örgütlerde olmalıdır. Üyelik konusunda temel yetkinin

²⁴⁷ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 251-252.

²⁴⁸ a.g.e., s. 251-252.

²⁴⁹ a.g.e., s. 251-252.

yerel örgütlerde değil de, 1978 yılında CHP’de başlayan, bilgisayar yardımıyla yapılan üye yazımlarının merkezde toplanması projesindeki gibi olursa, yani üye yazım işi genel merkezlere bırakılırsa, bu uygulama, parti içi demokrasi ilkelerine aykırı bir durum olur. Çünkü bu yetki ile parti üyelerini yönlendirme ve denetme yetkisini de ele geçiren kişiler, partiye ve partinin geleceğine hâkim olacak güce kavuşurlar.²⁵⁰

Siyasi partilerde parti içi demokrasinin taviz vermeden uygulanması, parti içi yarışta eşit şartların hâkim olmasını sağlayacağından oligarşik yapıların oluşması mümkün olmaz veya en azından güçleşir ve böylece siyasi elit oluşumu ve hâkimiyeti de önlenmiş olur.

3.1.4. Parti İçi Seçimler

Parti liderleri ve parti yönetiminin farklı kademelerine ilişkin üyelerin seçiminde tam anlamıyla demokratik olmayan bir sisteme sahip olan Türk siyasi partilerinde, parti yöneticileri, 4 dereceli çoğunluk sistemiyle seçilmektedir. Hâlbuki çok dereceli seçim sistemi, parti içi demokrasi için esaslı bir engeldir ve çağdaş demokratik ilkelere sahip ülkelerde temsilciler her zaman tek dereceli seçimle ve doğrudan seçilir. Bunun yanı sıra, Siyasi Partiler Kanununda ve parti tüzüklerinde düzenlenen, toplantı ve karar yeter sayısına ilişkin oranlar da demokratik ilkelere uygun değildir. Türkiye’de parti içi demokrasinin en önemli engellerinden biri de yine Siyasi Partiler Kanununun 19/5 ve 20/9 maddeleridir. Bu hükümler, seçimle iş başına gelmiş parti genel merkez yöneticilerine, seçimle iş başına gelmiş yerel parti yöneticilerini görevden alma yetkisi vermektedir. Bu olgu, demokrasinin en temel ilkelerinden biri olan “seçimle gelen seçimle gider” ilkesine açıkça aykırıdır. Bu kuralı ancak çok istisnai ve sayılı hâllerde, yargı yolu açık olmak şartıyla uygulamak mümkün olması gerekirken; söz konusu kural keyfî, genel geçer uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de yerleşik merkezîyetçi-bürokratik gelenek, seçimle gelen her düzeydeki seçilmiş şüphe ile bakmakta ve siyasi otoriteye güçlü bir şekilde bağlı olan İçişleri Bakanlığı’nca, seçilmiş bir yerel organ, sudan sebeplerle görevden alınabilmektedir.²⁵¹

²⁵⁰ a.g.e., s. 251-252.

²⁵¹ a.g.e., s. 251-252.

Mevcut sorunları teşhis etmenin en iyi yollarından birisi, olması gerekenlerin neler olduğunu söylemek, böylece aslında nelerin eksik olduğunu dolaylı yoldan ifade etmektir gibi bir formülle, Türkiye'deki mevcut parti içi seçimler sorununun çözümüne odaklanmak yerinde olacaktır. Siyasi partilerde parti içi demokrasiyi gerçekleştirmek için, parti yöneticilerinin tamamının seçiminde demokratik esaslara uyulmalı; bazı parti içi sorunlar, belli oranda üyenin talebi üzerine, bütün parti üyelerin katılacağı referandum ile çözümlenmeli, parti organlarında azınlıkların oransal temsili sağlanmalı, yönetim ve disiplin heyetleri arasında organik bağ olmamalı, parti içi bütün seçimler nispi temsil sistemi ile yapılmalı ve hâkim teminatı altına alınmalıdır. Siyasi Partiler Kanununa yeni hükümler eklemek suretiyle, özellikle parti merkez yönetimi ile ilgili görevler, belli süre ve dönemle sınırlandırılmalı ve parti liderlerini nitelikli çoğunlukla seçmek suretiyle lider sultasına son verilmelidir. Böyle bir mevzuat ve uygulama ile ülkede demokrasinin ve partilerin önünü açılacak, ömür boyu liderlik devri sona erecektir.²⁵²

Parti içi seçimlerde aday olma hakkı belirli sürelerle kısıtlanacak ise, pasif seçim hakkının tüzüklerle sınırlandırılması hukuka aykırı olacağından, bu sınırlama, AKP ve DBP Tüzüklerinde olduğu gibi parti tüzükleri ile değil kanun yolu ile yapılmalıdır. Çünkü seçme ve seçilme hak ve özgürlüğüne ilişkin böyle bir düzenleme ancak kanun marifeti ile yapılır.²⁵³ Çünkü fazlasıyla önem arz eden yapısal durumların kanunların dayatması yerine partilerin tüzükleri yoluyla tesis edilmesi çabası, hâlihazırda parti içindeki egemenlere yine parti içindeki düzenlemelerle ilgili kendi çıkarlarını önceleme imkânı sunmaktadır.

Bizce geri kalmış ve/veya gelişmekte olan ülkeler diye nitelendirilen ülkelerin yurttaşları, içinde buldukları mevcut siyasi iklim nedeniyle gerçek demokrasi ile tanışamadıklarından, yabancı oldukları bir şeyi, bilmedikleri demokrasi kültürünü bir günde inşâ etmeleri son derece zor olur. Dolayısıyla aydınların düzenleyeceği demokratik Anayasa ve yasalarla toplumda ve siyasi partilerde demokrasiyi hâkim kılmak dışında bir çıkar yol kalmaz böyle ülkelerde.

²⁵² YANIK, a.g.e., s. 213-214.

²⁵³ KÜÇÜK, a.g.e., s. 420-423.

3.1.5. Aday Belirleme Yöntemleri

Siyasi partilerde aday belirleme yöntemleri, adayları belirleyen organ veya organlar, merkezileşme ve yerelleşme, parti içi demokrasinin önemli tartışma konularıdır. Günümüzde hâkim olan demokrasi uygulamalarında, seçmen iradeleri, genel seçimlerde parti iradesine indirgenmektedir. Hâkim olan bu uygulamayı savunan görüşler, siyasi partilerin, halk tarafından beğenilen bu programlarını parlamentoda uygulayabilmeleri için, parlamento adaylarını kendilerinin belirlemesi gerektiğini, halk tarafından belirlenip seçilen adaylarla halkın beğendiği programları uygulayamayacaklarını iddia etmektedirler. Gelgelelim, seçmenleri, partinin adaylarını her hâlükârda onaylayan bir onaylayıcı durumuna indirgemenin demokrasi ile ne kadar bağdaştığı gibi bir sorun da böylece gündeme gelmektedir.²⁵⁴

Ayrıca, siyasi partilerin, halk tarafından beğenilen programlarını, seçmenlerin belirleyip seçtiği parlamento mensupları ile uygulayamayacakları iddiasının inandırıcılığının sorgulanması da yerinde olacaktır. Halk tarafından beğenilen programların, halk tarafından belirlenip seçilen parlamento mensupları tarafından engellenmesi durumunda, halk, bir sonraki seçimlerde onlardan hesap sorar ve bir daha seçilemezler. Aksine, seçmenlerin belirleyip seçtiği parlamento mensupları, partiye minnet borcu olmadığından, partinin vadettiği programın takipçisi olur, parti tarafından eksiksiz uygulaması için partiye baskı yapar, programın uygulanması sürecini takip eder ve böylece gelecek seçimler için kendisine seçim yatırımı yapar.

Tuncay'ın Server Tanilli'den aktardığına göre (*Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*, 1982), Tanilli, kanun koyucunun, bu konuya ilişkin anayasal düzenlemedeki iki önemli kısıtlamaya dikkat çektiğini belirtmiştir. İlki iç çalışmalar olgusunun boyutları, ikicisi iç çalışmanın demokrasi esaslarına uygunluğudur. İç çalışmalar olgusu, parti tüzüğü ve programlarının düzenlenmesi, üyelerin hak ve ödevlerinin tespiti, seçimlerde adayların belirlenmesidir.²⁵⁵

Schattschneider de siyasi partilerde aday gösterme yönteminin içeriğini siyasi partinin içeriği belirler; aday gösterme yetkisine sahip olan, partiye de sahip olur demek suretiyle, parti içi iktidar dağılımını anlatan en uygun noktaya işaret eder.²⁵⁶

²⁵⁴ BİLİR, a.g.e., s. 99.

²⁵⁵ TUNCAY, a.g.e., s. 205-210.

²⁵⁶ ÖZBUDUN, a.g.e., 1979, s. 99.

Aday belirleme yöntemi parti içi demokrasinin en önemli göstergelerinden biri olup, aynı zamanda Türk demokrasisi ve Siyasi Partiler Hukukunun en temel problemleri arasında yer alır. Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu bir kararda, parti içi demokrasinin önemine işaret etmek için, ‘...aday belirlemesi, parti içi demokrasiyi doğrudan ilgilendirir...’ ifadesini kullanmıştır.²⁵⁷ Bir partide aday gösterme güç ve yetkisi elinde olan kişi, aynı zamana partinin de asıl sahibidir. Ülkemizdeki siyasi partiler, Siyasi Partiler Kanununun hükümleri çerçevesinde aday belirleme yöntemlerini tüzüklerinde diledikleri gibi belirlemektedirler. Genel seçimlerde, partilerin demokratik olmayan aday belirleme yöntemlerine ve belirlenen adaylara yerel örgütlerde büyük tepkilerin oluşması da tavan ile taban arasındaki kopukluğun ve aday belirlemeden üst yöneticilerin keyfi tutumunun bir başka göstergesidir. Yerel örgütlerin belirlenen kimi adaylara verdiği tepki, parti tabanı ve üyelerinin, parti içi demokrasiyi uygulamayan parti yönetimine karşı bir uyarı ve parti içi demokrasi isteklerinin bir ifadesi olarak da yorumlanmaya müsaittir.²⁵⁸

Ülkemizde kısa bir süre uygulanan önseçim döneminde de üye kayıt sisteminde yaşanan problemler sonucunda beklenen olumlu sonuç sağlanamamıştır.

Aday belirleme yöntemindeki sorunları, demokratik ilkelere sahip düzenli üyelik sistemini uygulamak suretiyle veya ABD’deki gibi, partili olsun olmasın bütün seçmenlerin katılacağı geniş önseçim sistemini uygulayarak çözmek mümkündür. Aday belirleme yetkisinin parti yönetiminde ya da liderde olması durumunda ise, parti içi demokrasinin uygulanması imkânsız olacaktır.²⁵⁹

Öte yandan, Türkiye’de partilerin önseçim uygulamaması çalışmamızın kapsamı açısından irdelenmeyi hak etmektedir. Bu bağlamda önseçimle parlamentoya girebilmiş vekilleri diğerlerinden ayıran noktanın ne olduğuna değinmek yerinde olacaktır. Önseçim ile parlamentoya girebilen vekiller daha bağımsız, daha güçlü ve özgüven sahibidirler. Bu nedenle, bu vekiller, partideki oligarşik gruplara sorgulamadan itaat etmezler, seçmenlerin isteklerini parlamentoya ve parti gruplarına götürmekten çekinmezler. Vekillerin bu güçlü/kararlı tutum ve davranışları partiye hükmetmek isteyen oligarşik parti liderlerinin çıkarları ile uyuşmayacağı da oldukça

²⁵⁷ a.g.e., s. 251-252.

²⁵⁸ a.g.e., s. 251-252.

²⁵⁹ **BİLİR**, a.g.e., s. 351.

açıktır. Aday belirlemede yine bu bağlamda değerlendirilebilecek bir başka temel sorun da ekonomik yönden güçlü olan adaylara öncelik tanınması olup, bütün siyasi partilerin, partiye en çok bağış yapan adayları, parti aday listesinin en üst sırasına koymalarıdır. Bu durum sadece parti içi demokrasiye değil, aynı zamanda Anayasanın 10.ve SPK'nun 12.maddesine de aykırıdır.²⁶⁰ Söz konusu durum, aynı zamanda, siyasi elitlerin oluşma zemini ile ilgili değerli bir ipucu da sunmaktadır. Özetle, ülkemizde halkın siyasete katılımı, parti merkezlerinin seçtiği temsilcileri onaylamaktan ibaret bir noktaya indirgenmektedir.²⁶¹

Bizce demokrasiyi inşa etmek için ivedi olarak parti içi demokrasiyi inşa etmeli, bunun için Anayasal ve yasal düzenlemeler yapılmalı; bu bağlamda üyelerin siyasi katılımı tabandan tavana kadar her aşamada sağlanmalıdır. Hatta Amerika Birleşik Devletlerinin birçok eyaletinde olduğu gibi üyelik aranmadan ve parti ayrımı yapılmadan bütün seçmenlerin aday belirleme ön seçimlerine katılımı sağlanmalıdır. Çünkü hangi partiden olursa olsun, seçilen her aday, bütün seçmenler için hayati önemi olan kararların alınmasında söz sahibi olacaktır.

3.1.6. Parti Kongreleri

Kongreler, demokratik veya oligarşik olmaları bakımından, partilerin gerçek yüzlerini gösteren aynadır. Partilerin demokratik olması için, kongrelerin yapısını ve oluşumunu demokratikleştirmek gerekir. Tam da bu nedenle konunun irdelenmesi çalışmamız açısından önem arz etmektedir.

Kongreler siyasi partilerin en önde gelen temel kuruluşu olup, Belde, ilçe, İl ve Büyük Kongreler birbirine bağlı olarak, iki yıllık sürenin dolması ile birlikte üç yıllık süre dolmadan yapılır. Siyasi partilerin seçilmiş üyeleri ve doğal üyelerinden oluşan Büyük Kongre ise partinin en yüksek organı olup, üye sayısı Siyasi Partiler Kanunu ile sınırlandırılmıştır.²⁶²

Siyasi partilerin güvencesi olan kongrelere üyelerin ve delegelerin sahip çıkması, partiyi ve rejimi yönetenlere yol göstermesi, parti içi demokrasinin uygulanması için gerekli tedbirleri alması, denetlemesi, alınacak siyasi kararların

²⁶⁰ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 253-255.

²⁶¹ BİLİR, a.g.e., s. 323.

²⁶² KOÇAK, a.g.e., s. 111.

doğruluk payını yükseltir. Çünkü siyasi partilerle ilgili ve yönetimi etkileyecek temel kurallar ve kararlar kongrelerde alınmaktadır. Hâkim teminatı altında gerçekleşen kongreler, ilgili kanun ve tüzüklere uygun icra edilmelidir. Maalesef yasal düzenlemeler ve hâkim teminatı altında yapılmasına rağmen, ANAP İzmir İl Kongresinin, dönemin parti genel başkanı Turgut Özal tarafından iptal edildiği gibi, kongreler iptal edilebilmektedir ve bu tür örnekler siyasi yaşamımızda sık sık görülmektedir.²⁶³

Siyasi Partiler Kanunu büyük kongreye, partiler için zorunlu olan diğer genel merkez organlarını belirlemek, tüzük ve programlarını değiştirmek, gider-gelir kesin hesabını kabul etmek, merkez karar ve yönetim kurulunu ibra etmek, bağlayıcı ve temenni niteliğinde kararlar almak, partilerin başka siyasi partilerle birleşmesi, kapanması gibi önemli kararlar almak yetkisine sahiptir. Parti tüzükleri ile büyük kongreye daha geniş yetkiler de verilmektedir. Fakat parti içi demokrasinin gerçekleşmesi için, öncelikle büyük kongrenin demokratik esaslara uyması gerekir.²⁶⁴

Siyasi partilerin demokratik bir yapıya mı yoksa oligarşik bir yapıya mı sahip olduklarını anlamak için kongrelerinin yapılış yöntemine ve kongrelere verdikleri öneme bakmak ve kongreleri demokratik ilkeler bağlamında sorgulamak gerekir. Siyasi partiler, kongrelerde, genellikle önceden belirledikleri gündem konusu iş ve işlemleri yapmakla yetinmekte; parti üyeleri bu kongrelerde parti politikalarını tartışma imkânı bulamamakta ve bu nedenle üyeler, kararların alınmasına katılma fonksiyonlarını yerine getirememektedir.²⁶⁵

Siyasi partilerin yaptığı yerel ve genel kongreler, parti yöneticilerinin seçilmesinden başka bir işe yaramamaktadır. Bu kongreler, çeşitli grup ve hiziplerin parti üst yönetimini ele geçirmek için kıran kırana adeta savaştığı, kişisel çıkarların parti amacı ve politikasının önüne geçtiği bir mücadele anı ve alanı olmaktadır. Kongreler sonucunda çarpışmayı kazanan oligarşik gruplar partiye hâkim olmakta ve seçimlerde iktidar olması durumunda da antidemokratik şekilde elde ettiği iktidar gücünü antidemokratik kullanarak ülkenin geleceğini tayin etmektedir. Kongreleri bu hastalıktan kurtarmak için, siyasi elitler tarafından aşılamayacak, ciddi yaptırım olan

²⁶³ TUNCAY, a.g.e., s. 189-191.

²⁶⁴ KÜÇÜK, a.g.e., s. 376-377.

²⁶⁵ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 255-257.

yeni demokratik düzenlemeler yapmak suretiyle; kongreler, ülke sorunlarının, parti politikalarının, ve ideolojilerinin tartışıldığı ve bulunan çözümlerin kongre üyelerinin nitelikli çoğunluğu ile karara bağlandığı, partilerin en yüksek karar organları olmalıdır.

3.1.7. Delegelik Sistemi

Türkiye'deki mevcut delegelik sistemi, ülkenin en önemli parti içi demokrasi sorunları arasında bulunmaktadır. Partilerin içindeki oligarşik gruplar delegelik sistemini kullanmak ve delegeleri ele geçirmek suretiyle partilere hâkim olmaktadır. Parti içi mücadele, partilerin yerel örgütlerinde delegelik sistemi ve delegeler üzerine odaklanır.²⁶⁶ Kanunlarda ve parti tüzüklerinde delege seçimleri ile ilgili ayrıntılı düzenlemelerin varlığı, demokrasiyi içselleştirmemiş parti yöneticileri karşısında bir anlam ifade etmemekte, en ağır tüzük ihlallerinin delege seçimlerinde gerçekleştiği görülmektedir.²⁶⁷ Delege seçimlerinin demokratik usullere göre yapılabilmesi için, delege seçimlerinin de Kongrelerde olduğu gibi hâkim teminatı altında, yargı denetiminde yapılması gerekir.²⁶⁸

Delegelere hâkim olan kişi veya gruplar parti yönetimine ve partiye de hâkim, hatta partinin sahibi olmaktadır. Delegeler, partinin hiyerarşik yapısı içinde parti örgütüne karşı sorumludurlar ve parti örgütünün temeli delege sistemine dayanır.

İlgili mevzuatlara göre, delegeler, yerel bağlamda her konuda karar ve eylem hakkına sahip olsalar da, uygulamada bunun tam tersi gerçekleşmekte, genel merkez delegeler üzerinde daha etkili olmaktadır.²⁶⁹ Yaklaşık 1500 delege tarafından seçilen bir parti lideri, istediği kararı tek başına alıp uygulayabilmekte, istediği kişiyi milletvekili veya bakan yapabilmekte ve kendini tekrar parti lideri seçecek kişileri önce partiye üye, sonra da delege yapabilmektedir. Parti lideri ve merkez yönetimi, gerektiğinde, parti üyelerini ve delegeleri kontrol edebilmek için partiye üye kaydını dondurabilmektedir. Delege sistemi, “delege ağaları” ve “asker delegeler” üretmek suretiyle de parti içi demokrasinin en temel kurumlarından olan önseçim sistemini kökünden yozlaştırmıştır.²⁷⁰ Demokratik rejimin inşası ve yaşatılması için, delegelerin

²⁶⁶ a.g.e., s. 257-258.

²⁶⁷ YANIK, a.g.e., s. 179.

²⁶⁸ TUNCAY, a.g.e., s. 195-197.

²⁶⁹ YANIK, a.g.e., s. 179-180.

²⁷⁰ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 257-259.

özgür iradeleri ile alınacak kararlara katılmaları, denetim görevlerini yapmaları ve bütün bunları gerçekleştirmek için de delegeliği kurumsallaştıracak hukuki alt yapının oluşturulması gerekir.²⁷¹

Diğer taraftan, ilgili yasal prosedürlerin ihlâl edilebiliyor olması gibi bir durum söz konusudur. Bu da konunun yasal mevzuat ayağının daha da üzerine gidilmesi gerektiğini göstermektedir. Çünkü delegelerin seçilmesi sürecinin demokratik bir nitelik arz etmemesi nihayetinde parti içi demokrasinin de tesis edilememesini beraberinde getirmektedir. Buna yönelik yapılacak ilk husus da açıktır ki delegelerin seçiminde parti merkezlerinin değil yerel dinamiklerin ön plana çıkmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesidir. Ancak delege seçim süreçlerini parti içi demokrasi açısından biraz daha sorunların temeline inmek suretiyle inceleyecek olursak esas sorunun zaten delegelerin varlığı olduğu sonucuna da ulaşmamız mümkün hâle gelmektedir. Bugün ülkelerin kalabalık nüfusu Antik Yunan'daki Atina demokrasisine benzer bir “doğrudan demokrasi”nin uygulanmasını imkânsızlaştırıyor olabilir fakat bu, bir nevi doğrudan demokrasi deneyiminin parti içinde yaşanmayacağı, yani delegelerin aracı olmadığı parti üyelerinin doğrudan parti organlarının seçiminden milletvekili adaylarının belirlenmesine kadar hemen her süreçte aktif bir şekilde rol almayacağı anlamına da gelmemektedir. Nitekim Mutlu, delegelik sisteminin olumsuzluklarının ortadan kaldırılabilmesi için delegelik sisteminin tümünden kaldırılması gerektiği fikrini öne sürmüştü ve demokrasinin en doğru biçimi eğer ki “doğrudan demokrasi” ise, bunun parti içinden başlanabileceğini önermiştir.²⁷² Unutulmamalıdır ki demokratik değerlerle uyumlu siyasi partiler temsili demokrasinin kimi açmazlarını hiç olmazsa hafifletebilecek unsurlar olarak düşünülmektedir. Hâl böyleyken siyasi partinin kendisinin kendi içinde katı ve demokratik olmayan bir temsili sisteme dönüşmesi, demokratik değerler açısından iyice zorlayıcı bir tabloyu beraberinde getirmektedir.

Temsil sistemine dayanan delegelik sistemi, anti-demokratik bir öze sahiptir ve yürürlükteki mevzuatlara uygun olsa bile demokratik olduğunu söylemek mümkün değildir. Belirtilen nedenlerle, temsili demokrasinin değişik bir biçimi olan anti-

²⁷¹ TUNCAY, a.g.e., s. 200.

²⁷² MUTLU, O. (2008), *1982 Anayasası ve Siyasi Partiler Kanunu'na Göre Parti İçi Demokrasi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 30.

demokratik delegelik sistemi mevcut mevzuattan ve uygulamadan çıkartılmalı, bunun yerine doğrudan demokrasi ilkesi doğrultusunda parti üyelerinin tamamının, hatta ABD’de olduğu gibi parti üyesi olmayan seçmenlerin de katılımıyla gerçek anlamda siyasi katılımın gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.²⁷³

3.1.8. Lider Sultası

Tarihsel süreç içinde, toplumsal gruplar hâlinde yaşayan insanlar, yaşadıkları toplumda hâkim olan iktidarın yapısı ve el değiştirmesi konusunda toplum tarafından benimsenen ortak idealler oluşturmuşlar ve işbu ortak ideallere uyan liderleri meşru kabul edip itaat etmişler, meşru görmediklerine de itaat etmemişlerdir. Yüzyıllar boyunca, iktidarın veraset yolu ile elde edilmesi meşru görülürken, bugün için meşruluğun kaynağı iktidarın demokratik seçim yoluyla elde edilmesidir ve artık bu meşruluk, başta komünist partiler olmak üzere diğer partilerde de sınıf meşruluğu olarak ortaya çıkmaktadır. Komünist partiler için meşruluğun kaynağı işçi sınıfına mensup olmak iken, Faşist partiler için meşruluk kaynağı aristokrat olmak, siyasi elit olmaktır. Bu iki doktrin de tali olup, demokrasi, meşruluk kaynağı olmak bakımından çağımızın hâkim doktrindir ve iktidarın meşruluğunun esasıdır.²⁷⁴

Çağdaş demokrasiler, yakın çağda, bir ülkenin geleceğini tek bir kişiye teslim eden mutlak iktidarlara karşı verdiği savaşlarda büyük başarılar kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da, demokrasi benzer mücadeleyi siyasi partilerin kendi içinde vermeye başlamış, birçok ülkede bu mücadele farklı derecelerde verilmiş olup, demokrasi mücadelesi yoluna devam etmektedir. Demokratik bir siyasi yaşam için, siyasi partilerde parti içi demokrasi uygulanmalı, bütün üyelerin yönetimin her aşamasında siyasi katılımı sağlanmalı ve hukukun üstünlüğü parti örgütünde hâkim olmalıdır. Devletin yönetiminde kuvvetler ayrılığını savunurken, partilerin yönetiminde kuvvetler birliğini savunmak ve uygulamak parti liderleri ve üst yönetimleri açısından tutarsızlıktır.²⁷⁵

²⁷³ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 257-259.

²⁷⁴ DUVERGER, a.g.e., 1968, s. 188-189.

²⁷⁵ YANIK, a.g.e., s. 184-186.

Demokratik siyasi rejimlerin temel direği olan, kuvvetler ayrığı olarak tanımladığımız yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ayrılığı, aynı şekilde ve aynı gerekçeler ile partiler için, partiler içinde de hâkim olmalıdır. Parti örgütlerinin de parti içinde ihtiyaç duyduğu yasama, yürütme ve yargı işlevi, parti içinde aynı kişi veya kişilere verilmemelidir. Parti içinde dengeyi kurabilmek ve demokratik işleyişi sağlayabilmek için, yasama konusunda yetki sadece kongreye ve sınırlı bir şekilde merkez karar ve yürütme kuruluna; yürütme işleri konusunda yetki genel başkan ve başkanlık divanına; yargı konusunda ise yetki disiplin kurulları ve bağımsız yargıya bırakılmalıdır. Çünkü kendi içlerinde demokrasinin temel ilkesi olan kuvvetler ayrılığını uygulayamayan siyasi partiler, iktidar oldukları zaman ülke demokrasiyi ülke çapında uygulamazlar veya uygulayamazlar. Parti içinde kuvvetler birliğini uygularken, ülke çapında kuvvetler ayrılığını savunmak samimi olmayan tutarsız bir davranıştır. Gerek ülke yönetiminde gerekse parti içinde, hukukun üstünlüğünü yok edecek sonuçlar doğuran kuvvetler birliği uygulamaları, hem ülke yönetiminde hem de parti içinde parti içi demokrasiyi sona erdireceğinden mutlakiyet rejimi dönemlerinde kalmıştır düşünce ve uygulamalardır.²⁷⁶

Ülkemizdeki partiler, partilerin liderleri ve genel olarak politikacılar güçlerini partilerdeki delege ağalığından almakta, lider sultanı altında politik oligarşinin temelini sağlamlaştırmaktadırlar.²⁷⁷ Kongreleri kontrolleri altına alan parti genel başkanları, her alana kendi ekiplerini yerleştirmekte, partinin yönetim ve karar organlarına istediği gibi hâkim olmakta, sonuç olarak bütün güçleri kendi elinde toplamak suretiyle, karşısında, kendisiyle muhalefet edebilecek, kendisini eleştirebilecek, farklı bir söz söyleyecek bir parti içi güç bırakmamaktadır.²⁷⁸ 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda parti organlarının seçim usullerinin düzenlenmesinin partilerin tüzüklerine bırakıldığını görmekteyiz. Partilere inisiyatif alanının bırakılmış olması ilk bakışta olumlu bir husus gibi görülebilecekse de Kanun'da parti organlarının seçiminde antidemokratik uygulamaların önünün en baştan kesilmeye kanun koyucu tarafından çalışılmamış olmasının yukarıda bahsettiğimiz gibi lider sultanının ortaya çıkmasına zemin hazırladığını belirtmek gerekmektedir.

²⁷⁶ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 261-264.

²⁷⁷ TUNCAY, a.g.e., s. 181-183.

²⁷⁸ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 261-264.

Türk siyasi partileri, yapısal bakımdan, demokratik merkezîyetçilik ilkesini esas alan bir yapıya sahiptir. Bu yapının karakteristik özelliği, merkezde bir lider ve etrafındaki çekirdek kadrosu yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik olarak örgütlenmiştir ve liderin egemenliği sulta derecesine kadar yükselebilir. Bu nitelikteki partilerde, partinin kendi toplumsal tabanı ile ilişkisi, parti örgütleri aracılığıyla değil, genellikle karizmatik parti lideri aracılığı ile kurulmaktadır. Bütün bu olguların bir sonucu olarak, ülkemiz, lider sultası altında kimliğini kaybetmiş siyasi partiler yığını altında ve yozlaşmış siyaset batağında son nefesini vermek üzeredir. Geline nokta, Türkiye'deki sistem, siyasi parti üyelerine ve siyaset yapanlara iki seçenek sunmaktadır. Bunlardan biri, liderliği ve merkez yönetimi sorgulamadan körü körüne desteklemek, ikincisi parti ve/veya Meclis dışında kalmaktır. Bu iki seçenekten birine mahkûm olmak, düşünen ve fikir üreten kişilikli ve nitelikli insanları siyasetten soğutmakta ve uzaklaştırmaktadır.²⁷⁹

Lider sultasının neden ve nasıl oluştuğunu sorgulamak gerekir. Lider sultasının tek nedeni Siyasi Partiler Hukuku ve diğer ilgili mevzuatlar değildir. Bu konuda esas sebep, Duverger'in "iç çember" adını verdiği liderlerin oligarşik çevresidir. Sosyal grupların tamamında liderlerin yakın çevresinde bir çekirdek kadro vardır. Duverger'in de ifade ettiği gibi, günlük yaşamlarında liderler, kendilerini üstün varlıklar olarak görürler ve bu şekilde göstermek isterler. Roma Devletinde zafer kazandıktan sonra Kapitol tepesine çıkan liderlere, liderlerle birlikte tepeye çıkan görevli bir memur, liderlere hitaben, "unutma sen de insandan başka bir şey değilsin" sözünü durmadan tekrarlamış.²⁸⁰ Bu söz, bizim kültürümüzde bilinen, "gururlanma padişahım senden büyük Allah var" sözünü hatırlatıyor.

Lider sultası ve karizmatik liderler, Türk siyaset sahnesinde geçmişten günümüze var olan bir olgudur. Çağdaş batı demokrasilerinde, lider sultası oluşturabilen liderlere uzun süredir rastlanmamaktadır. Lider sultası, siyasi partilerde kurumsallaşmayı önlemekte ve sonuç olarak liderlerin herhangi bir nedenle partiden ayrılması partiyi olumsuz etkilemektedir. Kurumsallaşan siyasi partilerde ise, liderin dışında var olan yetişmiş ikinci ve üçüncü adamlar, parti lideri, partiden ayrılrsa bile,

²⁷⁹ a.g.e., s. 261-264.

²⁸⁰ a.g.e., s. 261-264.

partinin devamlılığı sağlayabilecek bilgi birikimine ve beceriye sahip olurlar, partiyi alıp götürürler.²⁸¹

İngiliz siyasi yaşamında başarısız olan liderler değiştirilirler; örneğin Tony Blair başbakan olmasına rağmen değiştirilmiştir.²⁸² Seçim kaybeden liderin değiştirilmesi İngiliz siyasi partilerinde gelenek hâline gelmiştir. Başarının ölçütü ise seçimler, bir baka ifade ile liderin hazırladığı parti politikaları ve parti amaçlarının halk tarafından beğenilme derecesidir. Türkiye’de ise bir parti liderinin değiştirilmesi neredeyse imkânsızdır. Cumhurbaşkanı seçilmesi, darbe gibi antidemokratik müdahalelerle siyasetten yasaklanması dışında ömür boyu parti lideri olarak görev yapmaktadır. Bu yapı demokrasiyi “liderler demokrasisi” veya “genel başkanlar sistemi” yönetimi hâline getirmekte, partiler liderleriyle özdeşleşmektedir. Hâlbuki partiler içinde yeni yöneticiler yetiştirilse, lider sultanlığı ve oligarşinin sınırlanması sağlanacaktır.²⁸³

3.1.9. Oligarşik Yapı

Siyasi partilerin karakteristik olarak oligarşik eğilimde olduklarına ilişkin ilk teoriler Ostrogorski ve Michels tarafından ileri sürülmüştür. Ostrogorski’nin tespitine göre, siyasi partiler, demokrasiye yaklaştıkları nispette şekilci bir görüntüye varmışlardır. Demokrasilerde geniş kitlelerin aktif olması, siyasal kararların oluşumuna katılması bir zorunluluk olmasına rağmen, doğalarının yapısı gereği pasiftirler. Bu olgunun sonucu olarak, hemen hemen bütün siyasi kararlar birkaç kişiden ibaret belirli bir azınlık tarafından alınır. Michels’in “oligarşik tunç kanunu”na göre her örgütlenme, doğası gereği demokrasiyi yıkıma uğratar, rejimi oligarşiye dönüştürür; o’na göre örgütlenmek demek, oligarşiye doğru gitmek demektir. Örgütlenme güçlendikçe demokrasi zayıflar, oligarşik yönelim bütün örgütlerin karakteristik özelliğidir. Bu olguya demir kanun denir, önlemek veya kaçınmak mümkün değildir.²⁸⁴

²⁸¹ a.g.e., s. 261-264.

²⁸² a.g.e., s. 264.

²⁸³ YANIK, s. 188.

²⁸⁴ KÜÇÜK, a.g.e., s. 339-337.

Gaetano Mosca da, Michels gibi oligarşinin önlenemez bir gerçek olduğunu söyler ve o'na göre bütün toplumlarda yöneten ve yönetilen olmak üzere iki sınıf vardır, sayıca çok az olan yöneten sınıf iktidarı elinde tutar, toplumdaki bütün siyasi faaliyetleri yerine getirir ve iktidar olmanın avantajlarından faydalanır. Yönetilen sınıf ise, sayıca diğer guruptan çok fazla olmasına rağmen, birinci grupta bulunan yönetenler tarafından az veya çok hukuksal, hukuk dışı, keyfi, hatta şiddet içerecek tarzda yönetilir, yönlendirilir ve kontrol altında tutulur ve birinci grupta bulunan yönetenlerin maddi geçim araçlarını, siyasi birliğin devamı için hayati önemi olan araçları sağlar. Günlük yaşamda herkes, bu yönetici sınıfın varlığının farkındadır.²⁸⁵

Düşünürlerin bu teorisine göre, azınlık yönetimi kaçınılmaz olduğundan, demokrasinin gerçekleşmesi imkânsızdır. Azınlıklar her zaman yönettiğine göre, demokrasi hiçbir zaman gerçekleşemez ve gündelik yaşamda demokrasi sandığımız şey, işbu azınlık tahakkümünün maskesidir. Dahl, oligarşik tahakküm teorisinin ikna edici olduğunu söyler. Düşünür, örgütsel yaşama fiilen katılan bir kişinin, demokratik görünen örgütlerde dahi, kararların azınlıklar tarafından alındığını, çoğunluğun ise sadece bu kararlara uyduğunu, karar alma sürecinde hiçbir etkisi ve katkısının olmadığını fark edeceğini ifade eder.²⁸⁶ Parti örgütlerinin demokratik öğretiye uymadığını, iç yapılarının önemli derecede oligarşik olduğunu ifade eden Duverger, parti yöneticilerinin de sanıldığı gibi üyeler tarafından değil, merkezdeki liderler tarafından seçildiğini söyler. Buna rağmen, azınlık tahakkümü teorisinin esaslı bazı dayanakları olsa da, bunu kaçınılmaz bir son olmadığını ifade etmek gerekir. Çoğulcu demokratik sistem, bu teoriyi savunanların inandıkları gibi gerçekleşmesi mümkün olmayan ütopyik bir ideal değildir. Parti içi oligarşi olgusu, parti içi gücün bütün parti üyeleri arasında eşit dağılmaması, tüm yetkilerin belirli bir yönetici sınıfın eline geçmesidir. Oligarşik yönelimlerin ilk kaynağı, parti liderleri ve onun yakın çevresidir. Bir partinin iktidarı ele geçirmesi ile ülkedeki siyasi güç, bir grup oligarşik azınlığın eline geçer ve demokrasi sözde kalır. Mevcut çağdaş demokrasilerde, siyasi kararların seçilmiş temsilcilerin çoğunluğu tarafından verildiğini düşünsek de esas karar verici oligarşik parti yönetimidir.²⁸⁷

²⁸⁵ DAHL, R. (1996), *Demokrasi ve Eleştirileri*, Çev: Levent Köker, Yetkin Yayınları, Ankara, s. 337.

²⁸⁶ a.g.e., s. 337-338.

²⁸⁷ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 265-268.

Siyasi partilerdeki oligarşik yapıların lider sultanı ile bağlantılı bir durum olduğunu daha önce belirtmiştik. Partide güçlü bir liderliğin tesisi ancak oligarşik bir yapının tesis edilmiş olmasıyla mümkündür. Öyle ki kimi zaman bir partinin genel başkan olarak seçilmesi oligarşik yapının desteği ile mümkün olabilmektedir. Bunun iyi örneklerinden birisinin Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel başkanlık koltuğuna Kemal Kılıçdaroğlu'nun oturması olduğunu söyleyebiliriz. Kemal Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığa adaylığını, parti içerisinde uzun yıllardır güçlü bir konum işgal eden ve dönemin CHP Genel Sekreteri olan Önder Sav'ın desteklemesi sürecin Kılıçdaroğlu lehine sonuçlanmasının belki de en önemli gerekçesiydi.²⁸⁸ Bunu, Kılıçdaroğlu'nun adaylığını açıklamasının akabinde gazetecilerin “Önder Sav'dan destek aldınız mı?” sorusunu sorma ihtiyacı hissetmelerinden de anlamamız mümkündür.²⁸⁹ Önder Sav'ın dönemin CHP'sinin üst yönetiminin en önemli aktörlerinden birisi olduğunu göz önünde bulundurduğumuz zaman burada bir “oligarşik destek”in söz konusu olduğunu düşünebiliriz.

CHP örneğinden de anlaşılacağı üzere lider değişikliğinde belirleyici rol oynayabilecek derecedeki güçlü oligarşik yapıların daha ziyade köklü siyasi partilerde mümkün olabildiğini görmekteyiz. Diğer türlü oligarşik yapılar ise liderlik sultanının bir nevi doğal uzantısı biçiminde varlık kazanabilmektedir. Buna “oligarşik liderlik” demek mümkündür ve bu durumu ortaya çıkaran etmenler Türkiye özelinde Turan tarafından şu şekilde sıralanmıştır:²⁹⁰

- Devletçe tetiklenen ve yönlendirilen toplumsal değişimin etkileri
- Tek parti mirası
- Merkezî devlet yapısının etkisi
- Parti yapılanmasının temel unsuru olarak himaye ilişkileri
- Liderliğin egemenliğini destekleyen kültür

Yukarıda sıralanan etmenleri göz önünde bulundurduğumuz zaman Türkiye'nin siyasal iklim, kültür ve tarih bakımından oligarşik liderliğe uygun bir zemin

²⁸⁸ Sav'dan Kılıçdaroğlu'na Destek, *Cumhuriyet*, 17.06.2010.

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/145696/Sav_dan_Kilicdaroglu_na_destek_.html

²⁸⁹ Kılıçdaroğlu Adaylığını İlan Etti, *Sabah*, 17.5.2010,

https://www.sabah.com.tr/gundem/2010/05/17/kilicdaroglu_konusacak

²⁹⁰ TURAN, İ. (2011), *Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları*, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:45, ss.1-21.

barındırdığını ifade etmemiz mümkün olmaktadır. Hâl böyle olunca bunun önüne geçmek için hiç olmazsa mevzuatta gerekli değişikliklerin yapılması önem kazanmaktadır. Parti içi demokrasiyi önceleyen ve oligarşik oluşumların önüne geçmeye yönelik daha fazla mekanizma öngören bir siyasi partiler kanunu tek parti mirasının, merkezî devlet yapısının, siyasi kültürün olumsuz yönlerini azaltacak bir işlev görebilir. Ancak bugünkü kanunun böyle bir nitelik arz etmediğini ifade etmek gerekmektedir.

3.2. Partilerde Siyasi Yozlaşma

Parti içi demokrasi ilkesini etkileyen önemli unsurlardan birisi, ülkedeki demokrasi bilinci ise, bir diğeri siyasal yozlaşmadır. Ülkenin en önemli siyasal sorunlarından biri olan siyasal yozlaşma, siyasiler ve seçmenler de dâhil olmak üzere hemen herkesin, özel çıkarlar sağlamak uğruna, toplumda var olan, var olması gereken kültürel, ahlaki, demokratik, siyasi bütün toplumsal normları ihlal etmesidir.²⁹¹

Siyasi yozlaşma, kişilerin meşru olmayan özel çıkarlar elde etmek için kamu görevi ve yetkisini çeşitli konularda kötüye kullanmasıdır. Siyasi yozlaşma, Siyasi Partiler Hukuku ve siyasi rejimlerin en temel sorunları içinde yer alır. Siyasi partilerin ve parti adaylarının seçim finansmanı sorunu da partilerdeki siyasi yozlaşmanın çok önemli bir nedenidir. Siyasi partilerin, kendilerine malî destek olanların yardımı ile seçim kazanmaları, sonuç olarak parti karar mekanizmasını yabancı unsurların etkilemesine ve bu kişilerin çıkarına uygun parti politikası oluşturup uygulamalarına yol açar.²⁹² Bu olumsuzluğu önlemek için siyasi partilerin finansmanı konusunda yapılan bağışları düzenleyen hükümler; bazı bağış kaynaklarının yasaklanması, bağış miktarlarının sınırlandırılması ve bağış sahiplerinin kimliklerinin açıklanması şeklinde üç başlık altında ele alınmıştır.²⁹³

Günümüzde siyaset, bir kamu hizmeti olarak değil, bir yatırım, hatta rant paylaşım aracı olarak görülmektedir. Hâlbuki siyaset, erdemli insanların bilgi birikimleri ve tecrübeleri ile ülke ihtiyaçlarına yönelik çözümler üretip uygulamalarının bir aracı olmalıdır. Türkiye’de devletin rant dağıtan bir sistem olarak

²⁹¹ KÜÇÜK, a.g.e., s. 487-489.

²⁹² BOSUTER, a.g.e., s. 125-126.

²⁹³ UZUN, a.g.e., s. 33-37.

yapılanması, siyasi yozlaşmanın yine önemli nedenlerinden bir başkasıdır. Devleti yönetmek demek, mevcut sosyo-ekonomik ve siyasal yapı içinde, rant yaratma ve dağıtmada söz sahibi olmak demektir. Türkiye’de hâkim olan siyasi anlayışa göre, demokrasi, siyasi gücü elde etmenin bir aracıdır. Demokrasiyi bir araç olarak kullanıp siyasi gücü elde edenler, elde ettikleri siyasi gücü rant oluşturmak ve oluşan ranttan en büyük payı almak için kullanırlar. Bu sebeple Dülger’e göre ‘‘Türk siyasetinin koltuğunda, siyaset değil, ticaret oturuyor’’ demek, çok da yanlış bir yorumlama olmayacaktır. Rant paylaşma mücadelesinde bir araç olarak kullanılan demokrasi, ayaklar altına alınır, kırılıp dökülür, param parça olur, hatta zaman zaman rafa kaldırılır. Devletin mevcut yapısı bu şekilde devam ettiği sürece, yasal düzenlemelerle parti içi demokrasiyi hayata geçirmek mümkün değildir.²⁹⁴

Günümüzün partilerinin hemen hepsinde, partinin üst kademe örgütleri ile alt kademe örgütleri arasındaki ilişki genel olarak karşılıklı çıkar ilişkisidir. Siyasi partileri iktidar olup rant paylaşma aracı olarak kullanan kişiler, rant paylaşımı sırasında en büyük payı alabilmek için, bir siyasi parti mensubu olarak demokrasiyi geliştirmekle görevli olduklarını unutup aksine demokrasiyi çiğnemektedirler. Dolayısıyla, böyle bir siyasi iklimde parti içi demokrasiden de söz edilememektedir. Hâlbuki siyasi partiler, en temel sivil toplum örgütleri olduklarından, bütün seçmenlerin partilerin oluşum ve kararlarına katılması gerekir; halktan kopuk siyasi partiler ile ne parti içi demokrasinin ne de ülke çapında sağlıklı bir demokrasinin gerçekleşmesi mümkündür.²⁹⁵

Günümüzde, siyasi yozlaşma sonucunda, milletvekilleri yasama ve yürütmenin denetlenmesi gibi asli görevlerinden uzaklaşmış, yandaşlarının ve kendine o makamı sunanların iş takip memuru ve ihale takipçileri olmuşlardır. Bu yozlaşmanın kaynağı da iki yönlüdür. Vekillerin asli görevleri için asgari düzeyde zaman ayırıp, bir sonraki seçimlerde yeniden seçilmeyi garanti etmek amacıyla seçmenlerin talebi üzerine yaptıkları işleri sıralamak gerekirse:

-İş bulma, işe alma, tayin ve terfi işleri,

²⁹⁴ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 268-273.

²⁹⁵ a.g.e., s. 268-273.

-Sağlık ve ilaç yardımları,

-İhale, kredi, lisans benzeri kamu kaynaklarının paylaşımı, dağıtım işleri,

-Ulaşım, elektrik, su, okul, hastane, imar iskân benzeri yerel hizmetlerin sağlanması,

-İhtiyaç duyulan sair işler.

Seçmenler sayılan bu ve benzeri hizmetleri milletvekillerinden istemekte, milletvekillerini asli görevi olmayan bu işlerle uğraştırmakta, bu hizmetleri sunmayan milletvekillerini başarısız ve çalışmayan vekil ilan etmekte, bu yozlaşma sonucunda da demokratik ortam ve parti içi demokrasi sağlanamamaktadır. Yasama ve yürütmeyi denetleme gibi asli görevlerini hakkıyla yerine getiren, görevi ile ilgisi olmayan bu şahsi istekleri yerine getirmeyen vekiller yeniden seçilmediği için siyaset yozlaşmaktadır. Ayrıca, siyasi partiler, asli astarı olmayan aşırı, gerçek dışı vaatlerde bulunarak, yalan söyleyerek seçmen tercihlerini kendi lehlerine etkileyip seçim kazanmaktadırlar.²⁹⁶

Siyasetin çok maliyetli bir iş konumuna indirgenmiş olması, toplumun büyük çoğunluğunun siyasi yaşama katılamamasına yani siyasetin ekonomik sebeplerle yozlaşmasına ve sonuç olarak siyasetin, görüşlerin birbiri ile yarıştığı eleştirel aklın bir uğraşı olmaktan çıkıp, siyasetle hiçbir ilgisi olmayan, sadece çıkarların birbiri ile çatıştığı bir faaliyet alanı olmasına sebep olmuştur. Ülkemizde, son zamanlarda siyasi yozlaşma nedeniyle ehliyetsiz kişilerin bilhassa bakanlıklarda, kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı yaygınlaşmıştır. Türk yönetim sistemine hâkim olan kayırma sistemini kaldırmak ve yerine liyakate dayalı yönetme sistemini koyup, işbu sistemi kurumsallaştırmak suretiyle bu sorunu çözmek mümkündür. Siyasetin bir çıkar mücadelesi, siyasetçinin de bu çıkar kavgasının bir oyuncusu olduğu bir sistemde demokrasinin gelişmesi mümkün değildir.²⁹⁷

²⁹⁶ a.g.e., s. 268-273.

²⁹⁷ a.g.e., s. 268-273.

Siyasi yozlaşmanın önlenmesi için bu konuda başka ülkelerin mevzuatlarını incelemek, başarılı ve başarısız yönlerini tespit edip, siyasi yozlaşmayı önleyecek yeni düzenlemeler yapılmak zaruri görünmektedir.²⁹⁸

Bizce, temeli ekonomik olan siyasi yozlaşmayı önlemek için çok pahalı ve tamamen profesyonel bir iş hâline gelen siyasi uğraş, paraya ihtiyaç duyulmadan, kamu yararına yeni düşünceler üreterek ifa edilecek bir kamu hizmeti hâline getirilebilmeli. Bunun için yeni ekonomi-politik düşünceler üretilip uygulamak isteyen yurttaşlara, işbu düşüncelerini kamuoyuna ücretsiz veya ödenebilecek ücretler ödeyerek duyurabilmeleri için yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Böyle bir düzenleme ve uygulama hem yeni adayların seçim yarışında anayasanın eşitlik ilkesinden yararlanmasını hem de kamuoyun farklı ekonomi-politik düşünceler ile tanışması sağlayacak ve paraya dayanarak siyaset yapmanın sonucu olan siyasi yozlaşmaya kısmen de olsa engel olacaktır.

3.3. Medya ve Baskı Grupları

Kamuoyunun demokratik toplum içindeki işleyiş ve karşılıklı etkileşimden haberdar olması tarafsız ve özgür basın ile mümkündür. Toplumda “dördüncü kuvvet” olarak nitelendirilen basının siyaset sahnesindeki konumu, kamuoyu oluşturma ve siyasi yöneticileri etkileme gücü bilinen bir gerçektir. Yurdumuzda partiler arası muhalefete ilişkin olgular sansasyonel tarzda haber yapılırken, parti içi demokrasi ilkesine aykırı uygulamalar haber yapılarak yurttaşların bilinçlendirilmesi sağlanacak yerde, göz ardı edilerek haber yapılmamaktadır. Hâlbuki basının ve gazetecinin görevi, ulaştığı bilgi ve haberin doğruluğunu teyit ettikten sonra doğru haberi tarafsız ve objektif olarak kamuoyuna sunmaktır. Mesela, siyasi partilerin delege seçimlerini takip eden gazeteci, sandığın arkasında ve önünde neler olduğunu kamuoyuna açıklamakla yükümlüdür. Ülkemizde siyasetin demokratik, çağdaş, ahlaki standartlara kavuşması için, partilerin, teşkilâtların, liderlerin ve siyasetçilerin siyasi faaliyet ve mücadelelerinin basının gözetim ve denetimi altında olması ve kamuoyunun doğru bilgilerle tarafsızca bilgilendirilmesi zorunlu bir kamu görevidir.²⁹⁹

²⁹⁸ YANIK, a.g.e., s. 192-199.

²⁹⁹ TUNCAY, a.g.e., s.156-157.

Medya olarak ifade edilen kitle iletişim araçları ve baskı grupları, parti içi demokrasiyi etkileyen önemli dış unsurlardır. Demokratik ülkelerde, kamuoyunun doğru bilgilenmesini, parti içi demokrasinin çalışmasını sağlayan özgür, bağımsız, tarafsız medya ve baskı grupları vardır ve bunların varlığını sürdürmesi çok önemlidir.³⁰⁰ Liderlerin oligarşik eğilimlerinin otokontrolünün sağlanması, partilere ve liderlere yapılacak dış baskıların önlenmesi, hukuki düzenlemelerin parti içi demokrasiye uygun olmasının sağlanması medyanın görevleri arasındadır. Fakat Türkiye’de medyanın parti içi demokrasiye katkıda bulunduğu pek söylenemez.³⁰¹

Günümüz medyası, oy almak için kitlelere seslenen siyasetçiyi almış, onun yerine, kendi oluşturduğu “siyasi imajı” koymuştur. İmaj, bireylerin çeşitli olgular ve nesnelere konusundaki zihinsel bilgisidir; siyasetçiyi kendi kimliğinden koparır, onu geniş halk kitlelerinin beklentilerine uygun, içi boş bir görüntüye çevirir. Siyasetçi kendi şahsi siyasi tercih ve görüşlerini bırakarak seçmenlerine uygun olarak konuşmaya zorlanır. Bu seçmenler kime oy verecektir? Bir şahıs olan siyasetçiye mi yoksa içi boş bir imaja mı? Siyasetçilerin çoğu, bile bile seçmenlerin bu yanlış algılarını düzeltmez.³⁰²

1990 sonrasında medyadaki çeşitliliğin artması, onun, siyasetteki etkisini de önemli ölçüde artırmıştır. Çeşitliliği ile birlikte etkinliği de artan medya, kitle iletişim araçlarının desteği ile 1993 yılında Tansu Çiller’e önce DYP Genel Başkanlığı’nın daha sonra da başbakanlığın yolunu açmıştır.³⁰³

Ülkemizde bazı baskı grupları ve medyanın, elde ettikleri kamuoyu gücünü, kendi şahsi çıkarlarını elde etmek için kullandıkları, işlerine geldiğinde nesnelliği bir kenara bıraktıkları, kaynak aktarımı karşılığında, demokratik ilkelere uymayan, hak, hukuk tanımayan iktidarları dahi ilkesizce destekledikleri herkesçe bilinen bir gerçektir. Baskı grupları ve medyanın siyaset üzerindeki olumsuz etkisini kaldırmak için siyasi partiler, medya ve baskı grupları ile iletişim ve ilişkilerini şeffaf bir şekilde, demokratik ilkeler çerçevesinde, aracısız/doğrudan yapmalıdır. Şu âna kadar yaptığımız açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Türk Siyasi Partiler Hukukunun bir parti

³⁰⁰ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 273-274.

³⁰¹ TUNCAY, a.g.e., s. 158.

³⁰² ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 273-274.

³⁰³ a.g.e., s. 273-274.

içi demokrasi hukuku sorunu vardır, ayrıca, parti içi demokrasi sorunu ve lider sultası, bütün siyasi partiler için genel geçer bir olgu, çok önemli bir sorun ve ülkemizin yürüdüğü çağdaş demokrasi yolunda aşılması gereken hayati bir engeldir.³⁰⁴ Bu hayati problemin üretilmesinde medya ve baskı gruplarının rolü olduğu gibi; sorunun çözümünde de medya ve baskı gruplarına görevler düştüğü açıktır.

Bölüm başlığında adı geçen baskı grupları, kendi ortak yararları için birlik beraberlik oluşturan ve ortak yararı elde edebilmek için siyasi güç üzerinde baskı oluşturmaya çalışan gruplardır. Çeşitli meslek grupları, sendika ve derneklerin kendi amaçlarını elde etmek için, bir bütün olarak iktidarı baskı altına almaya çalışmaları, bu sosyal grupların baskı grupları olarak nitelenmelerine sebep olmuştur. Baskı grupları, toplumdaki farklı sosyal güçlerin bilinçli örgütlenmesi ile oluşan, kendi çıkarları kapsamında toplumsal çıkarları iktidara ileten, iktidar ile karar verme sürecini paylaşan, kitlenin iradesini ortaya koyan, yönetime meşruluk kazandıran çoğulcu gruplardır. Bilinçli örgütlenmeler olan baskı gruplarının dışında kalan, kendi iradeleri dışında dil, din, ırk, kabile, soy, aşiret gibi toplumsal tabaka ve sınıfların doğal üyesi olup, sayıca fazla olan bu kitleler örgütsüz olsalar bile demokratik yaşamın çoğulcu yapısı gereği karar alma süreci dışında bırakılamaz.³⁰⁵

Çoğulcu demokrasilerde baskı grupları ve siyasi partiler birbirlerinin işlevlerini tamamlayıp kolaylaştıran kurumlardır. Siyasi partiler, kamuoyuna neleri niçin seçeceklerini teşkilâtları vasıtası ile telkin ederken, kamuoyu da farklı yollardan ve çıkar grupları üzerinden yönetimi etkilemektedir. Böylece farklı toplumsal grupların farklı ihtiyaçları tabandan tavana ulaşır siyasal kararlara dönüşmektedir. Belirtilen nedenlerle, baskı gruplarının demokratik sistem içinde önemli bir yeri olmakla birlikte, lehinde ve aleyhinde tartışmalar da bulunmaktadır.³⁰⁶

Siyasi partiler, sendikalar, dernekler gibi birer sosyal oluşumlar olan baskı gruplarının da kendi içinde yönetici elit oluşturduğunu unutmamak gerekir. Öte yandan yine bu bağlamda, bilhassa ülkemizdeki medya ve baskı gruplarının yeterince sözü edilen dinamikleri göz önünde bulundurulursa, kamu yararından ziyade kendi çıkarlarını öncelendikleri görülecektir. Dolayısıyla ciddi bir güç olan bu gruplar,

³⁰⁴ a.g.e., s. 273-274.

³⁰⁵ KOÇAK, a.g.e., s. 61-63.

³⁰⁶ KARAKOÇ, a.g.e., s. 84-85.

yalnızca siyaset yapan kişileri baskı altında tutmamakta; kendi çıkarları için en uygun siyasetçiyi gündemde tutarak bir nevi onun propagandasını yapmakta, böylece söz konusu gruplarla siyasetçiler arasında bir çıkar ilişkisinin zemini oluşmakta ve bu zemin de siyaseten yükselmeyi sadece parti içi demokrasinin konusu olmaktan çıkartmaktadır. Özetle, baskı gruplarının kendi yönetici elitleri, siyasetteki elitlerle var olmakta, siyasetteki elitler de baskı gruplarındaki elitlerle var olmaktadır. Bu ilişki de konumuz bağlamında önem arz etmektedir.

3.4. Türkiye’de Siyasi Parti Disiplini

Parti disiplini, modern siyasi partileri, 19’uncu yüzyılın tarihe karışmış bireyci gevşek yapılı partilerinden ayıran önemli bir ayırt edici özelliktir. Bu bağlamda, çok farklı koşullarda bulunan Amerika Birleşik Devletleri’ndeki siyasi partiler bu ayrımın dışındadır. Parti disiplini bakımından, Batı ülkelerindeki modern partiler de tek tip bir yapıya sahip değildir. Çünkü parti disiplini ile partilerin içyapıları, hükümetin yapısı, siyasal kültür ve sosyal yapı gibi toplumsal değişkenler arasındaki kuvvetli ilişkiler ve bu ilişkilerin niteliği Batı ülkelerindeki partilerin disiplinleri arasında farklılıklara neden olur.³⁰⁷

Siyasi alanda, parlamentodaki milletvekilleri ve hükümet üyeleri üzerinde güçlü bir disiplin uygulayarak bütünlük içinde kararlar alınmasını sağlayan partilere disiplinli partiler, aksine milletvekillerine ve hükümet üyelerine karar alma konusunda büyük ölçüde özgürlük tanıyan partilere de serbest partiler denir.³⁰⁸

Parti disiplini, siyasi partilerin önemli yapısal özelliklerinden biridir, siyasi rejimlerin işleyişi üzerinde birinci derecede etkilidir ve siyasi rejimlerin değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken çok önemli bir unsurdur. Disiplinin dar ve geniş olmak üzere iki anlamı vardır. Geniş anlamda disiplin, toplumsal bir grubun üyelerinin grup amaçlarına ulaşmak için birlikte çalışmaları, grup liderinin emirlerini doğru kabul edip uygulamada tutarlı olmalarıdır. Disiplinin dar anlamı içinde, parti lideri, emirlerine itaat etmeyen üyeleri, emirlerini kabul ettirip uygulamalarını sağlayacak araçlara sahiptir.³⁰⁹

³⁰⁷ ÖZBUDUN, a.g.e., 1968, s. 249.

³⁰⁸ AKARTÜRK, a.g.e., s. 70-71.

³⁰⁹ BOSUTER, a.g.e., s. 107.

Demokratik rejimlerde belirli ilkelere dayanarak kurulmuş siyasi partiler, belirli amaç ve hedeflere ulaşmak arzusuyla ahenk ve disiplin içinde çalışmak zorunda olan siyasi kurumlardır. Fakat siyasi partilerdeki disiplin olgusu mutlak, katı bir disiplin olmayıp karakteristik olarak demokratik ilkeler ile sınırlı olmak zorundadır. Parti ile üyeleri arasındaki ilişkiler parti disiplini konusunun esasını teşkil eder. Demokratik ülkelerdeki siyasi partiler, parti içi demokrasi, parti disiplini ve dinamik parti faaliyetleri arasında uyumlu bir denge kurmak zorundadır. Siyasi partilerde, parti içi demokrasi ile parti disiplini arasında bir denge kurmak ve bu iki kurumu bağdaştırmak çok önemli bir problemdir. Çünkü güç dağılımında öne geçmek adına yapılan mücadelede, pratik hayatta, parti disiplini lehine parti içi demokrasiden ödün verildiğinden parti içi demokrasi ile parti disiplini arasında olması gereken denge bir türlü sağlanamamıştır.³¹⁰

Bir başka ifade ile uyguladıkları çok sıkı parti disiplini sayesinde, parti alt kademelerine karşı çok daha güçlü konuma ulaşan parti liderleri ve parti üst yönetimleri, bu aşırı disiplin uygulamaları sonucunda, parti içi demokrasiyi kâğıt üzerinde kalan, uygulanmayan bir formalite hâline getirirler. Bir partinin parti disiplini ne kadar güçlü olursa, o partide parti içi demokrasi o ölçüde zayıf olur; parti içi demokrasi ne kadar zayıf olursa, o partinin iktidar olduğu ülkede demokrasi de aynı ölçüde cılız ve göstermelik olur; demokrasinin göstermelik olduğu bir ülkede de insan hakları göstermelik hâle gelir.

Parti disiplinin güçlü olduğu ülkelerde, parti disiplini, zamanla parti dışına taşar ve genel baskı aracına dönüşür. Disiplinli partilerin milletvekilleri, özgür olmadıkları için eleştirme yetilerini kaybetmişlerdir; parti çıkarlarını halkın çıkarı olarak görürler, halkın değil partilerin temsilcisi olmuşlardır. Belirtilen nedenlerle, parti disiplini, hiçbir gerekçeyle vekillerin bir birey olarak kişiliğini, kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olan özgür düşünme hakkını ve yetisini ortadan kaldırmamalıdır. Aksi durumda demokrasi ortadan kalkmış olur. Parti disiplini partinin vazgeçilmez parti görüşleri ve yaşamsal değere sahip parti politikası için olmalı, bunların dışında parti üyeleri ve vekiller özgür olmalı, parti disiplini gerekçesi ile hiçbir şekilde parti içi demokrasi ilkesi yok sayılmamalıdır. Parti disiplini, sadece üyeleri ve alt kademe yöneticileri

³¹⁰ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 259-261.

değil üst kademe yöneticileri de bağlar; demokratik ilkelere uygun disiplin kurallarına herkes uymak zorundadır.

Bizce, iktidar oldukları takdirde ülkede demokratik esaslara uygun yönetim sergilemek zorunda olan siyasi partilerin, öncelikle kendi yapı ve yönetimlerini parti içi demokrasiyi hâkim kılmaları gerekir.

Dünya'daki gelişimine paralel olarak, parti disiplini kavramını, Türkiye'de ilk modern siyasi parti olarak kabul edebileceğimiz İttihat ve Terakki Partisi'nde gördüğümüzü söyleyebiliriz.³¹¹

Türkiye'de, 1961 ve 1982 anayasalarında belirtilen ulusal egemenlik anlayışına göre, milletvekilleri seçtikleri yer, bölge ve siyasi partileri ne olursa olsun, ait oldukları yer, bölge veya siyasi grubun değil ulusun tamamının temsilcisidir. Bu anlayıştan hareketle, milletvekilleri hiçbir emir ve talimata tabi olmadan, kendi hür iradesi ile parlamentoda görüşlerini açıklayıp bir konu hakkındaki oylarını özgür iradesi doğrultusunda kullanabilir. Fakat günümüzde Türkiye'de de uygulanan Partiler devleti düzeninde, milletvekilleri, partilerine karşı olan sorumlulukları, yükümlülükleri ve parti disiplini çerçevesi içinde hareket eden bir kimse durumundadır.³¹² 1961 ve 1982 Anayasalarında, Siyasi partilerin TBMM Başkanlığı için aday gösterme, yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve meclis soruşturması görüşmelerinde grup kararı alamayacaklarını belirtilmiştir. Siyasi partiler Kanununun siyasi partilerin disiplin işlerine ayrılmış bölümünde, siyasi partilerin disiplin kurullarınca verilebilecek cezalar uyarma, kınama, partiden veya gruptan geçici çıkarma olarak tek tek sayılmak suretiyle gösterilmiştir. Ayrıca, parti tüzüklerinde, disiplin kurullarının hangi durumlarda, hangi cezaları verebileceklerinin açık ve anlaşılır bir ifade ile yazılması zorunludur. Disiplin cezası konusunda üyeler için en önemli güvence, "suçta ve cezada kanunilik" başta olmak üzere, hukukun genel ilkeleridir.³¹³

Parti yönetimleri ve merkezleri hukuksal yetkilerden başka disiplin araçlarına da sahiptir. Bu bağlamda, partinin malî olanaklarını yerel örgütlere karşı disiplin aracı

³¹¹ GÖKÇE, A. F. (2013), *Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye*, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 9, s. 73.

³¹² ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 77-78.

³¹³ a.g.e., s. 77-79.

olarak kullanabilir. Parti yönetimine göre disiplinli bulunan üyeler partide ve hükümet işlerinde belirli yerlerde görevlendirilirken, disiplinsiz üyelere görev verilmeyerek dolaylı yoldan cezalandırılır. Parti yönetimi yerel örgütü fesih yetkisini ve hatta milletvekillerine karşı parlamentoyu fesih yetkisini disiplin aracı olarak kullanabilir. Birçok devlette parti yönetimlerinin aday adaylarını veto etme yetkisi vardır. Adayların aday listesindeki yerlerini değiştirme yetkisini de disiplin veya ödül aracı olarak kullanabilir. Parti üyelerinden tarihsiz istifa mektubu alınması da Türkiye’de kullanılabilen etkili bir disiplin aracıdır. Türkiye’deki siyasi partilerin disipline verdikleri önem, tüzük ve yönetmeliklerdeki düzenlemelerin geniş ve ayrıntılı olmasından anlaşılmaktadır. ³¹⁴

3.5. Türkiye’de Parti İçi Demokrasi ve Siyasi Elitler

Türkiye demokrasisi, çok partili yaşama geçeli yaklaşık 70 yıl geçmiş olmasına rağmen hâlen pekişmiş değildir. Ülkemizdeki demokrasiyi, 1970’lerde demokrasiye geçen Güney Avrupa ülkesi İspanya, Portekiz ve Yunanistan’ın demokrasisi ve Berlin duvarının yıkılmasını takiben 1990’lardan itibaren komünist sistemden demokrasiye geçen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile karşılaştığımızda sonuç hiç de iç açıcı gözükmemektedir. Bu nedenle, demokrasinin tam olarak yerleşmediği ülkemizde parti içi demokrasinin gelişmesini beklemek hayalden öteye gitmez. Bunu tersinden de söylemek mümkün olup; bir ülkenin partilerinde parti içi demokrasi kültürünün yerleşmemiş olması, o ülkede demokrasinin yerleşmesinin önünde çok önemli bir engeldir denebilir. Türkiye’deki siyasi partilerde parti içi demokrasi kültürünün yerleşmemesi, ülke demokrasisi ve siyasi parti sisteminin en önemli eksiklerinden birisidir. Türkiye’de bir siyasi partiye genel başkan olan kişi, partide bütün kararları kendisi alır, rakiplerini engeller ve bu antidemokratik uygulamalar bir kısır döngü şeklinde devam edip gider.³¹⁵ Tam da bu noktada, Türkiye’de parti içi görevlendirmede tüm partilerce uygulanan merkez yoklaması yönteminin detayları önem kazanmaktadır. Bu yöntemde tüm inisiyatif partinin genel başkanı ile üst düzey yöneticilerin elinde bulunmaktadır. Aday ve teşkilât yoklamasında da durum aynıdır, yani inisiyatif parti başkanı ile üst kademedeki yöneticilerin elindedir. Yine

³¹⁴ YANIK, a.g.e., s. 77-79.

³¹⁵ KARAKOÇ, a.g.e., s. 173-176.

Türkiye’deki CHP (Md.58) ve AKP (Md.124) örneklerinin tüzükleri incelendiğinde, aday ya da teşkilât yoklamasına kimlerin katılacağına belli olduğu, bu kişilerin de parti üst kademesinin temsilcileri olduğu görülecektir. Bu temsilciler de, neredeyse doğal bir sonuç olarak, partinin üst kademesindeki azınlık il ve ilçe yönetiminde kimin görevlendirilmesini istiyorsa onları desteklemektedir. Böyle bir tablonun ortaya çıkmasının belki de en önemli sebebi, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun, parti organlarının seçim usullerinin düzenlenmesini partilerin tüzüklerine bırakmış olmasıdır.³¹⁶ Bu durum, Türkiye’deki partilerde parti içi demokrasinin neden olmadığına ve siyasi eliteleşmenin hüküm sürdüğüne yönelik hukuki bir cevap niteliği taşımaktadır.

Tuncay’ın parti içi demokrasiyi “siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider teşkilât, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması süreci”³¹⁷ şeklinde tanımladığı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’deki parti içi demokrasi ve siyasi elitler sorununun boyutları daha da anlaşılır hâle gelmektedir. Parti içi görevlendirmelerde merkez yoklamasının ve merkez yoklamasında da parti genel başkanıyla üst düzey yöneticilerin ağırlığının fazlasıyla yüksek olması, demokrasinin her anlamda tesisi açısından olumsuz bir dinamiğin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Parti liderinin ve üst düzey yöneticilerinin yüksek gücü, parti içinde varlık gösterebilmek için başkana ve yüksek yöneticilere tâbi olmak gibi bir koşulu da yaratmaktadır. Bu koşuldan dolayı parti içindeki muhalefetin neredeyse imkânsız bir hâle gelmesi bir yana, mevcut aksaklığın sürdürülmesinin neferliğini yapar duruma gelmek de kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla parti içi demokrasinin zemininin oluşamamasına yönelik sistem, yine doğal bir süreç olarak kendi elitlerini üretmektedir. Lider sultanı mefhumuyla birlikte neredeyse matematiksel olarak formülleşen bu süreci şu şekilde izah etmek mümkündür. Parti başkanını ve üst kademedeki yöneticileri demokratik yollarla yenmenin neredeyse imkânsız oluşu, parti içinde varlık göstermek isteyen kişilerin özgür hareket alanlarından feragat etmesini dayatmaktadır. Bu dayatma sonucunda kişilerin hem mevcut aksaklığın sürdürülmesine hem de tepedekiler ne

³¹⁶ GÖKÇE, a.g.e., s. 71.

³¹⁷ TUNCAY, a.g.e., s.52.

istiyorsa ona hizmet etmesi meşrulaşmış olmaktadır. Dolayısıyla parti içi demokrasinin olmaması siyasi elitlerin varlık zemini işlevine dönüşmekte ve parti içi demokrasiden uzaklaşıldığı ölçüde de siyasi elitlere alan açılmaktadır. Lider sultanı mefhumu bu nedenle bir gerçekliğe dönüşmekte, oligarşik yapı yine bu nedenle sistematik bir şekilde sürebilmekte; böyle bir iklimde de sağlıklı bir siyasete katılım mekanizması devre dışı kalmaktadır. Öyleyse mevcut durumu yaratan hukuki dinamiklerin tarihçesine kısaca bakmak yerinde olacaktır.

Türkiye’de 1961 yılından önceki dönemde dernekler hukuku kapsamında örgütlenip kurulan siyasi partilerin kurulmaları ve örgütlenmeleri anayasa düzeyinde ilk defa 1961 Anayasasında düzenlenmiş olup, daha sonra 1965 yılında da 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetleri ile kapatılmaları ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. 1980 öncesinde partiler, aday belirleme ve organ seçimleri gibi konularda demokratik yöntemlere uymak suretiyle kısmen de olsa parti içi demokrasiyi uygularken, 1980 sonrası, ilke ve ideolojiden yoksun, kişisel hırs ve çıkar ilişkileri ile yoğrulmuş, kavga boyutuna varmış mücadeleyle siyaset iyice yozlaşmış, kirletilmiş, insanlar depolitize olmuş ve bunun sonucunda kararsız seçmen sayısı %23-30 gibi rekor seviyelere ulaşmıştır.³¹⁸

12 Eylül 1980 sonrası, 1982 Anayasası ve 1983 yılında çıkartılan 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile konuya ilişkin daha ayrıntılı düzenlemeler yapılmış ve ilerleyen süreçte 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda 1995, 1999, 2001 ve 2014 yıllarında yapılan değişiklikler ile mevzuat siyasi partiler açısından daha demokratik bir hâle gelmiş ise de parti içi demokrasi istenilen seviyeye ulaşmamıştır.³¹⁹ Parti içi demokrasiye ilişkin ayrıntılı tüzük ve yönetmelikler de parti içi demokrasiyi olması gereken seviye getirmeye, partileri lider sultanından, lider çevresi ve parti üst yönetimi kuşatmasından kurtarmaya yetmemiştir.

Batı demokrasilerinde parti tüzükleri ile düzenlenen pek çok sorun, Türkiye’de geniş kapsamlı hükümlerle düzenlenmek suretiyle, siyasi partiler, aşırı müdahaleci bir yöntemle, devletin denetim ve gözetiminde faaliyet gösteren kuruluşlar hâline gelmiş, toplumda siyasi katılım yolları önemli ölçüde daraltılmıştır.³²⁰

³¹⁸ a.g.e., s. 148-149.

³¹⁹ KARAKOÇ, .a.g.e., s. 177-180.

³²⁰ a.g.e., s. 125.

Parti içi demokrasiyi gerçekleştirmede çok önemli bir fonksiyonu olan Siyasi Partiler Kanunu düzenlenirken, parti içi demokrasiye ilişkin hükümler çok ayrıntılı olmamalı, siyasi sorunlar hukuki yollarla çözülmeye çalışılmamalıdır. Yasal düzenlemelere ilişkin konular, parti örgütlenmesi ve faaliyetleri; parti finansmanı ve harcamaların denetlenmesi; parti üyeliği ve delegelik; parti içi seçimler; parti disiplini; parti kapatma sebepleri; aday tespit yöntemleri başlıkları altında, demokratik esaslar dikkate alınarak yapılmalıdır.³²¹

Türkiye’de parti içi demokrasi bağlamında en çok konuşulup tartışılan konuların başında milletvekili adaylarının belirlenmesi gelmektedir. Siyasi Partiler Kanununun ilk hâlinde, 37. maddede milletvekillerinin önseçim ile belirlenmesi ilk seçim hariç sonraki seçimlerde zorunluyken, 28.03.1986 tarihinde 37. maddede yapılan değişiklik ile bu zorunluluk kaldırılmıştır. Partileri aday belirlemede serbest bırakan bu değişiklik nedeniyle Anayasa Mahkemesine dava açıldıysa da, Anayasa Mahkemesi Anayasa’ya aykırı bulmamıştır. Öte yandan, Anayasa Mahkemesi, bu kararı ile Anayasa md. 69/3’de belirtilen “parti iç tüzük ve çalışmalarının demokratik esaslara aykırı olamayacağı” hükmüne aykırı bir karar vermek suretiyle, parti içi demokrasiyi gerçekleştirme ve koruma amacını taşıyan bu maddenin işlevine son vermiştir.³²²

Demokratik esasları gözetmeyen bir seçim sistemi, parti içi demokrasinin gerçekleşmesini önleyen çok önemli engellerden bir tanesidir. Demokratik esasları dikkate almayan bir seçim sistemi, partilerde oligarşik yapılar oluşmasına, bu yapıların güçlenmesine ve sonuç olarak oluşacak siyasi iradenin parti yönetimleri tarafından belirlenmesine sebep olmaktadır. Bugün Türkiye’de uygulanan seçim sistemi, siyasi iradenin oluşumunu parti yönetimlerinin tekeline bırakmış bulunmaktadır.³²³

Tüm bunlardan hareketle, antidemokratik aday tespiti yöntemi ile belirlenen listeleri halk oylamak zorunda kalmakta ve seçim sistemi anlamını kaybetmektedir yorumunu yapmak mümkün hâle gelmektedir. Adayları seçemeyen halk, adayları belirleyen parti yönetimini de seçememektedir. Sonuç olarak halkın iradesi seçim oyununa kurban olmaktadır. Demokratik içeriği boşaltılan demokrasi rafa

³²¹ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 237-243.

³²² KÜÇÜK, a.g.e., s. 444-445.

³²³ ÖZCAN&YANIK, a.g.e., s. 243-244.

kaldırılmakta, belirli zaman aralıkları ile yapılan seçim, yönetenlerin ve onların otoritesinin meşruiyet kaynağı olmaktan öteye gitmemektedir.

Duverger'in ifade ettiği gibi, adayların bireysel niteliklerinin parti etkisinin önüne geçtiği ve seçim çevrelerinde partinin değil adayın etkin olduğu tek-isim sisteminde, bölgesinde kuvvetli olan temsilci parti merkezine karşı bağımsız olur ve partisinin alacağı kararların doğruluğunu sorgulayarak onaylar veya onaylamaz.³²⁴

Yukarıda belirtilen gerekçelerden ve teşhislerden hareketle şöyle bir öngöründe bulunmak mümkündür: Parti içi demokrasinin uygulandığı bir ortamda milletvekili adaylarının belirlenmesi seçilen milletvekillerinin özgür karar almasını ve özgür davranmasını sağlayacaktır. Böylece demokrasinin olmazsa olmazlarından olan yasama-yürütme arasındaki kuvvetler ayrılığı hayata geçecek ve partilerde siyasi elit oluşumu önemli ölçüde engellenmiş olacaktır.

Parti içi demokrasinin gerçekleşmesi için demokratik esaslara göre düzenlemiş parti tüzük ve yönetmeliklerine de ihtiyaç vardır. Ancak Duverger, tüzük ve yönetmeliklerle ilgili olarak “tüzük ve yönetmelikler ya gerçeği hiç tasvir etmez veya çok eksik tasvir eder; çünkü bunların oldukları gibi uygulandıkları enderdir” demektedir. Duverger'in bu yaklaşımı Türkiye'deki tüzük ve yönetmeliklerin uygulamasını çok iyi ifade etmektedir. Genel olarak 1960 sonrası çıkartılan kanunlarda benimsenen “tek tip” parti örgütlenme modeli ve kısıtlamalardaki ayrıntı, tüzükleri formalite hâline getirmiştir. Sonuç olarak tüzük ve yönetmelikler kanunlara uygun olmasına rağmen, tüzük ve yönetmeliklerle örtüşmeyen uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle tüzük ve yönetmelikler gerçekte olanı yansıtmamaktadır. Örgüt yapısını az çok yansıttığı bazı durumlarda dahi bunların tam olarak uygulandığını söylemek mümkün değildir. Bu nedenle, parti tüzük ve yönetmeliklerde de parti içi demokrasiyi gerçekleştirecek değişiklikler yapılmalıdır.³²⁵

Ayrıca bütün önemli oylamalarda kendisi gösteren oy disiplini, milletvekillerini partiye bağlılığını açıkça ortaya koyan, bu disipline uymadığı takdirde partiden ihracına neden olan önemli bir sebeptir. Fakat oy disiplini bu bağımlılığın bir sebebi olmaktan çok sonucu olup, milletvekillerinin partiye

³²⁴ a.g.e., s. 243-244.

³²⁵ a.g.e., s. 243-244.

bağımlılıklarının asıl sebebi seçilme arzusu ve *akçeli işler*dir. Oy disiplini ise kolektif nitelikte olup, grubun aldığı karara bütün milletvekilleri uymak zorundadır. Grubun kendisi de aslında kendi özgür iradesi ile hareket etmeyip kongreler ve parti üst düzey yönetimince belirlenen parti genel politikasını oylayıp karara bağlamaktadır.³²⁶

³²⁶ **DUVERGER**, a.g.e., s. 261-263.

SONUÇ

Bu çalışmada demokrasi mefhumunun tarihçesiyle paralel bir şekilde siyasi partilerin oluşum ve gelişim aşamaları incelenmiş, geçmişten günümüze kadarki süreç, siyasi partiler, parti içi demokrasi ve siyasal elitler kapsamında sınırlı kalacak biçimde mercek altına alınmaya çalışılmıştır.

Tarihsel süreç incelendiğinde siyasi partilerin en önemli varlık sebeplerinden, en azından var kalma şartlarından birisinin demokrasi olduğu görülecektir. Ek olarak, siyasi partileri anlamlı kılan önemli koşullardan birisi de demokrasinin varlığıdır. Dolayısıyla siyasi partilerle demokrasi arasında paralel bir gelişme, karşılıklı bir beslenme söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle siyasi partilerle demokrasi arasında anlamlı bir ilişki olduğu açıktır. Aradaki bu ilişki ve konu bağlamında insanlığın bugün gelmiş olduğu nokta, demokrasinin belki de en önemli alt başlığı olarak nitelendirilebilecek parti içi demokrasi mefhumunun dinamiklerinin incelenmesini değerli ve zorunlu kılmaktadır.

Parti içi demokrasi, demokrasi kavramının mikro bir alanda tesis edilme çabasının ötesinde bir anlama sahiptir. Demokratik kültürün ilerletilmesinde/geliştirilmesinde parti içi demokrasinin tesis edilmesi neredeyse hayati bir işlevselliğe sahiptir. Parti içi demokrasinin nefes alamadığı bir siyasi parti yapısının demokratik alanda bir ağırlığı olup olamayacağı da kuşkulu hâle geleceği için parti içi demokrasinin yalnızca partinin içindeki bir problem olarak değerlendirilmesi fazlasıyla hatalı olacaktır. Öte yandan varlık zeminini, var kalma gücünü ve anlamını yüksek oranda demokratik kültüre borçlu olan siyasi partilerin parti içi demokrasinin sağlıklı işlemesine duydukları hassasiyet, siyasi partinin demokrasiyi ne olarak gördüğünün ya da ne şekilde konumlandığının da en önemli ölçütüdür. Bir siyasi partinin gücünü aldığı demokratik kültüre ne kadar sadık olduğu, bir diğer varlık sebebi olan halkın sorunlarını ve taleplerini ne derece önemseydiği,

demokrasiyi onu toptan ortadan kaldıracak bir rejimin sıçrama tahtası gibi görüp görmediği gibi soruların cevaplarının hepsini o siyasi partinin parti içi demokrasinin sağlıklı işlemesine duyduğu hassasiyetin boyutuna bakarak bulmak mümkündür. Çalışmamızda bir başlık olarak da üzerinde durulan siyasi yozlaşmanın teşhis edilmesi de yine aynı ölçütten hareketle yapılabilecektir. Tam da bu teşhisin parti içi demokrasi ölçütü üzerinden yapılabilmesi, parti içi demokrasinin siyasi ahlakı da kapsayan bir alana yayıldığı anlamına gelmektedir.

Siyasi ahlakın ana temeli demokratik kültür üzerinde yükselmektedir. Daha açık ve genel bir ifadeyle, siyasi ahlakın ana temeli, her insanın kendisini doğrudan ilgilendiren siyasete sorunsuzca, korkusuzca ve kolayca katılım sağlayıp fikirlerini, istek ve arzularını özgürce dile getirebilmesi, şartlara göre temsilci görevini üstlenebilmesi üzerinde yükselmektedir. Bu düşünce, gücünü İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilk maddesinden almaktadır: "Bütün insanlar özgür, onur ve hakları yönünden eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler." Öyleyse birinin diğerinden, bir grubun başka bir gruptan ya da belirli bir azınlığın tüm yığından daha ayrıcalıklı olması gibi bir durum her şeyin ötesinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilk maddesiyle çelişmektedir. Çalışmamız bağlamında bu çelişkinin denk düştüğü nokta siyasal elitler/siyasal elitleşme mefhumudur.

Siyasal elitlerin ya da siyasal elitleşmenin, kişilerde olduğu varsayılan bir kötülük veya menfaati önceleyen güdü sonucunda ortaya çıkmadığını vurgulamak özellikle önemlidir. Böyle bir vurgunun önemi, insanın işin içinde olduğu problemlerin insanın varoluşundan kalkılarak açıklanma çabasının somut tüm diğer değişkenlerin üzerini örtmesinden ileri gelmektedir. Çünkü siyasal elitleri/siyasal elitleşmeyi üreten bir mekanizma, dinamikler bütünü söz konusudur. Bu konuyu daha da detaylandırmadan önce siyasal elitlerin/siyasal elitleşmenin zemin bulabildiği bir parti yapısının çelişkilerini ortaya koymak gerekmektedir.

Siyasal elitlerin varlık zemini bulabildiği bir siyasi parti, belli bir azınlığın herkesten ve her şeyden daha fazla ağırlığa sahip olduğu bir parti örgütü anlamına gelmektedir. Bu durum da tiranlığın ya da diktatörlüğün hüküm sürmediği, demokratik kültürün belli bir oranda inşa edilebildiği ölçüde anlam kazan, var olan, var kalan siyasi partilerin, parti içi demokrasiden kopup kendi içinde varlık zeminiyle çeliştiği sonucunu doğurmaktadır. Elbette böyle bir yorumlamada sessizce ortaya çıkan şey

siyasi partilerin varlığı ile demokratik kültürün mevcudiyetinin birbirine koşutlanarak sunulmasıdır. Bu durumun aksi olan örneklerin varlığı ya da söz konusu durumun bugün ne kadar geçerli olduğu gibi sorgulamalar, siyasi partiler, parti içi demokrasi ve siyasal elitler başlıklarının bir ülkenin yönetildiği/yönetilmek istendiği rejimle de ilgili veçhelerini gözler önüne sermelidir. Tam da şimdi siyasal elitleri/siyasal eliteleşmeyi üreten mekanizmanın detaylarına girmek zamanlaması itibariyle yerinde bir hamle olacaktır.

Özellikle 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun parti içindeki birçok konuyu parti tüzüklerine bırakması, ilk bakışta partilere iç işlerinde bir özerklik tanınması bakımından değerli gözükmemektedir. Ancak bu kanunda her ne kadar parti içi demokrasi vurgulanmış olsa da hatların keskin bir biçimde çizilememesi sonucunda merkez yoklamasının parti içinde hak ettiğinden daha fazla ağırlık kazanmasının önüne geçilememiştir. Türkiye'deki tüm partilerin uyguladığı bu yöntemde, parti içindeki kritik kararlar ağırlıklı olarak genel başkan ve üst düzey yöneticilerin arzu ve istekleri doğrultusunda alınmaktadır. Dolayısıyla daha en başından partiye etki etmenin sınırları daraltılmış olmaktadır. Bu durum da parti içi demokrasinin işlevselliğini tam olarak kaybetmese de aksak bir düzen tutturması anlamına gelmektedir; yani tam anlamıyla sağlıklı bir şekilde parti içi demokrasinin varlık zemini bulunmamaktadır. Bir siyasi partinin parti içi demokrasinin sağlıklı işlemesine duyduğu hassasiyetin boyutunun o partinin demokratik kültürü ne derece benimsediğinin ölçütü olduğu teşhisi hatırlanırsa, Türkiye'deki siyasi partilerin sözü edilen durumlardan dolayı demokratik kültürü benimsemekten uzak bir yerde durdukları görülecektir. Dolayısıyla aynı partilerin iyi kötü tesis edilebilmiş ya da ağır aksak yürüyen demokrasi kültürünü araçsallaştırıp araçsallaştırmadıklarına yönelik bir kuşku doğmaktadır. Bunun anlamı demokratik bir rejimi baltalamaya yönelik bir örgütlülüğün izlerine rastlandığıdır.

Parti içi demokrasinin tam olarak işlemediği bir siyasi parti yapısı aslında siyasal elitler/siyasal eliteleşme üreten bir yapı anlamına gelmektedir. Çünkü kişilerin partiye etki alanlarının daha en başından sınırlandırılmış olması siyasete katılımı da sınırlılığın boyutuyla doğru orantıda anlamsız ve külfetli kılmaktadır. Böyle bir gerçeklikten doğan şey, kişilere parti genel başkanına ve üst düzey yöneticilerine tâbi olmanın bir koşul olarak dayatılması sorunudur. Siyasete katılım ya da parti içerisinde

varlık kazanmanın anlamlı bir hâle gelmesi ancak böyle mümkün olmaktadır. Çalışmada yeterince detaylı sunulan sağlıklı bir parti içi demokrasinin mecburiyetinin önemi de buradadır. Tüm problemlerin ana kaynağı ama en çok da siyasal elitlerin/siyasal elitleşmenin zemini parti içi demokrasinin tam anlamıyla uygulanmamasında aranmalıdır. Kendi içinde belli bir azınlığın tiranlığıyla yönetilen partilerin demokrasi kültürüyle ilgili kaygılarının, arzularının bulunduğu söylemek de mümkün olmadığından, aslında bu örgütlenme biçiminin doğrudan doğruya demokratik kültürü karşısına alan, yani demokratik rejimle problemleri olan bir örgütlenme biçimi olduğunu söylemek mümkün hâle gelmektedir.

Bu çalışmada bilhassa Türkiye’de parti içi demokrasi neden yok? Siyasal elitler/elitleşme neden var? sorularının yanıtlarının izini sürmeye çalıştık. Parti içi demokrasinin partilerin iç işleyişiyle ilgili basit bir sorun olmadığını, tamamıyla demokrasi kültürünün merkezindeki bir problem olduğunu nedenleri ve bu nedenlerin analizleriyle birlikte ortaya koymak çalıştık. Sonuç itibarıyla parti içi demokrasinin işlevselliğini yitirdiği ölçüde siyasal elitlerin/siyasal elitleşmenin varlık zemini bulabildiğini, siyasal elitlerin/siyasal elitleşmenin varlık zemini bulabildiği bir parti yapısının ise demokratik rejimin direkt olarak kendisiyle ilgili problemleri bulunduğunu ortaya koymaya çalıştık. Dolayısıyla parti içi demokrasinin tesis edilmesinin partilerin sınırlarını aşır ülkenin demokrasi kültürüyle doğrudan ilgili bir niteliği olduğu teşhisini gündeme getirmiş olduk. Türkiye’de siyasete katılımın maliyetli ve külfetli olması, kamusal alan bilincinin henüz yeterli düzeye erişememiş olması, demokrasinin seçimlerin ötesinde bir anlamı olduğuna yönelik ufkun gelişmemesi gibi problemlerin öncelikle parti içi demokrasiyle, daha sonra ise parti içi demokrasinin işleyememesi oranında varlık zemini bulan siyasal elitlerle/siyasal elitleşmeyle doğrudan bir ilişkisi olduğunu belirttik.

KAYNAKÇA

- [1] **AKARTÜRK**, Ekrem, Ali. (2000), *Parlamentar Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri*, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [2] **ARSLAN**, Rıza. (2016), *Siyaset Bilimine Giriş*, Dora Basım Yayın, Bursa.
- [3] **BERKES**, Niyazi. (1946), *Siyasi Partiler*, Yurt ve Dünya Yayınları: 7, Sosyal Problemler Serisi: 3, İstanbul.
- [4] **BİLİR**, Faruk. (2007), *Siyasi Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- [5] **BOSUTER**, Kudret. (1969), *Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi*, Ulusal Basımevi, Ankara.
- [6] **DAHL**, Robert, A. (1996), *Demokrasi ve Eleştirileri*, Çev: Levent Köker, Yetkin Yayınları, Ankara.
- [7] **DUVERGER**, Maurice. (1974), *Siyasi Partiler*, Çev. Özbudun, Ergun, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- [8] **ERDOĞAN**, Mustafa. (2017), *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- [9] **GÖZLER**, Kemal. (2017), *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- [10] **HAZIR**, Hayati. (2013), *Anayasa Hukuku*, Alter Yayınları, Ankara.
- [11] **İBA**, Şeref. (2017), *Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- [12] **KARAKOÇ**, Rıfat. (2017), *Parti İçi Demokrasi, Türkiye, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri Karşılaştırması*, Gazi Kitabevi, Ankara.

- [13] **KARATEPE**, Şükrü. (2015), *Anayasa Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- [14] **KIŞLALI**, Ahmet, T. (2016), *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- [15] **KOÇAK**, Mustafa. (2002), *Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- [16] **KÜÇÜK**, Tevfik, S. (2015), *Parti İçi Demokrasi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- [17] **MOORE**, Barrington, J. (2003), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasından Soylunun ve Köylünün Rolü*, çev: Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- [18] **ÖZBUDUN**, Ergun. (1968), *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- [19] **ÖZBUDUN**, Ergun. (1979), *Siyasal Partiler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- [20] **ÖZCAN**, Hüseyin.; **YANIK**, Murat. (2013), *Siyasi Partiler Hukuku*, DER Yayınları, İstanbul.
- [21] **ÖZER**, Attila (2017), *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- [22] **ÖZTEKİN**, Ali. (2007), *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- [23] **PLATON** (2010), *Devlet*, 20. Baskı, Çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cımcöz, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- [24] **ROSKIN**, Michael, G. (2009), *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür*, çev: Bahattin Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, Ankara.
- [25] **SEIGNOBOS**, Charles. (1960), *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, Çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul.

- [26] **SEZER**, Baykan. vd. (2001) *XIX: Yüzyıl*, Ertan Eğribel (haz.), *XIX. Yüzyıl, Türkiye Sosyolojisi 2, Sosyoloji Yıllığı Kitabı 8*, Kardeşler Matbaası, İstanbul.
- [27] **SINCLAIR**, Robert. (1988), *Democracy and Participation in Athens*, Cambridge University Press, New York.
- [28] **TEZİÇ**, Erdoğan. (2015), *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul.
- [29] **TEZİÇ**, Erdoğan. (1976), *100 Soruda Siyasi Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- [30] **TOCQUEVILLE**, Alexis. (1962), *Amerika'da Demokrasi*, çev: Taner Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları Siyasi İlimler Serisi: 4, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- [31] **TUNCAY**, Suavi. (2000), *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- [32] **TÜRKÖNE**, Mümtaz'er. (2007), *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- [33] **VERGİN**, Nur. (2016), *Siyasetin Sosyolojisi*, Doğan Kitabevi, İstanbul.
- [34] **YALÇINKAYA**, Ayhan. (2011), *Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset*, içinde, Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [35] **YANIK**, Murat. (2013), *Parti İçi Demokrasi*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- [36] **YETKİN**, Çetin. (2012), *Antidemokrasizm*, 2012, Gürer Yayınları, İstanbul.

MAKALELER

- [37] **ABADAN**, Nermin, (1959) *Siyasi Partilerde Oligarşik Temayüller*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt. 14, Sayı.2.
- [38] **ARSLAN**, Ali. (2003), *Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 6, Ankara.
- [39] **ARSLAN**, Mutlu. (2015), *Elit Teorisinin Doğuşu ve Kitle Korkusu*, Eğitim Bilim Toplum Dergisi/ Cilt: 13 Sayı: 50.

- [40] **GÖKÇE**, Ali, F. (2013), *Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 9.
- [41] **HABERMAS**, Jürgen. (1995), *Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale*, Çev: Nuran Erol, Birikim Dergisi, sayı: 70.
- [42] **KURTBAŞ**, İhsan. (2017), *Türkiye’de Politik Değişim ve Siyasi Elitler: Merkez-Çevre Kuramının Gözden Geçirilmesi ve Türkiye’de Bir ‘Elit Koalisyon Olarak Yeni Elitler*, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 54, ss. 179-204.
- [43] **LIPSET**, Seymour, M. (2008), *Robert Michels, Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu*, Çev: Toker Dereli, Çalışma ve Toplum, Sayı: 19.
- [44] **SÜER**, Sançar, S. (2011), “*Catch-All*” *Siyasi Partiler*, Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi, 2011, Sayı. 96.
- [45] **TURAN**, İlter. (2011), *Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları*, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:45.
- [46] **ZARİÇ**, Sami. (2011), *Demokratikleşme ve Etkin Bir Siyasal Sistem Oluşturma Bağlamında Türkiye’de Siyasi Partilerde Lider Hegemonyası ve Lider Değişimi Sorunsalı*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 8.

TEZLER VE GAZETE HABERLERİ

- [47] **MUTLU**, Ozan. (2008), *1982 Anayasası ve Siyasi Partiler Kanunu’na Göre Parti İçi Demokrasi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [48] *Kılıçdaroğlu Adaylığını İlan Etti*, **Sabah**, 17.5.2010, https://www.sabah.com.tr/gundem/2010/05/17/kilicdaroglu_konusacak [E.T.: 5.7.2019]

[49] *Sav'dan Kılıçdaroğlu'na Destek*, **Cumhuriyet**, 17.06.2010.
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/145696/Sav_dan_Kilicdaroglu_na_destek_.html [E.T.: 5.7.2019]

EK-1

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : Mehmet CERİT
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.03.1958 / Adana
E-posta : av.mehmetcerit@gmail.com

EĞİTİM

DERECE	KURUM	MEZUNİYET YILI
Lise	Borsa Anadolu Lisesi, Adana	1978
Lisans	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi	1985

İŞ DENEYİMİ

YIL	YER	POZİSYON
1988 - 2005	Kocaeli Barosu	Serbest Avukat
2005 - 2019	Noter	25. Noter
2019 - Halen	Noter	25. Noter